مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

بهره‌وری در پرتو اسلام

حسین باغگلی

بسم الله الرحمن الرحیم

بهره وری در پرتو اسلام

نویسنده:

حسین بافکار

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

بهره وری در پرتو اسلام

مشخصات کتاب

بافکار، حسین، ۱۳۴۳ _

بهره وری در پرتو اسلام / حسین بافکار؛ [برای] مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما. _ قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴.

۱۶۰ ص. (مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۹۹۵)

ISBN 964-514-047-1 ۱۰۰۰۰ ریال: ۱-۰۴۷-۵۱۴-۹۶۴

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. ۱۵۷ _ ۱۵۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. بهره وری _ جنبه های مذهبی _ اسلام. ۲. اسلام و کار. ۳. نیروی انسانی _ برنامه ریزی. الف. صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما. ب. عنوان.

۹ ب ۲ ب /۱۳/۲۳۰ BP۴۸۳ / ۲۹۷

بهره وری در پرتو اسلام

کد: ۹۹۵

نویسنده: حسین بافکار

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

چاپ: برهان

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۵۵۰

بها: ۱۰۰۰۰ ریال

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.ir

تلفن: ۲۹۱۹۶۷۰ نمابر: ۲۹۱۵۵۱۰

شابک: ۱-۰۴۷-۵۱۴-۹۶۴ ISBN: ۹۶۴-۵۱۴-۰۴۷-۱ \

ص: ۱

اشاره

دیباچه

پیشرفت، رشد و توسعه هر کشور و جامعه ای در گرو داشتن دانش، تکنولوژی و استفاده بهینه و مطلوب از امکانات و ظرفیت هاست. در این راستا، بهره گیری از منابع، استعدادها و از همه مهم تر، منابع انسانی، امری بایسته و ضروری به نظر می آید.

بهره وری را می توان به استفاده مطلوب از امکانات، سرمایه ها، نیروها، منابع و فرصت ها در تولید کالا و عرضه خدمات تعریف کرد. امروزه توجه بیش از حد کشورها به مقوله بهره وری، این پدیده صرفا اقتصادی را به نوعی نگرش انسان به کار و زندگی و به بینش فرهنگی تبدیل کرده است. به تعبیر دیگر، امروزه بهره وری، نگاهی خردمندانه و آگاهانه به زندگی در تمامی جنبه های آن است. این نگرش و نگاه چنان گسترده است که عرصه های فردی، خانوادگی و اجتماعی را از یک سو و حوزه های اقتصادی و فرهنگی را از دیگر سو فرا گرفته است.

بهره وری از دیدگاه اسلام و سخنان معصومین علیهم السلام، امری با ارزش تلقی شده و به گونه های مختلف و از زوایای گوناگون بر اهمیت و توجه به آن تأکید شده است. آموزه های دینی با نکوهش سستی، سکون و زندگی فقیرانه، همواره انسان را به تلاش برای آبادانی و برخورداری از زندگی راحت و سعادتمند تشویق می کنند.

یکی از مشکلاتی که امروزه جامعه اسلامی را در عرصه خرد و کلان فراگرفته، کم توجهی به مقوله بهره وری است که پی آمدهای زیان بار آن را می توان در درون خانواده ایرانی و عرصه اجتماع و اقتصاد کشور جست وجو کرد. این معضل سبب شده است کشور ما با وجود دارا بودن ظرفیت های عظیم مادی (منابع، سرمایه ها، نیروی انسانی کارآمد) و معنوی (برخورداری از آموزه های ارزشمند دینی)، نتواند به جایگاه بلند خویش در میان دیگر کشورهای توسعه یافته دست یابد.

پژوهش حاضر، گامی است در جهت آشنا ساختن مخاطبان با مبانی و اصول بهره وری از دیدگاه اسلام. در این راستا، نویسنده محترم پس از تبیین ضرورت توجه به مقوله بهره وری، پیشینه موضوع و اهداف آن، مؤلفه های بهره وری مطلوب را در پرتو آموزه های دینی برشمرده و بررسی کرده است. در ادامه پژوهش، تلاش شده آسیب های بهره وری در جامعه اسلامی در عرصه های خرد و کلان بیان شود و سپس راهکارهای اصلاحی برای رسیدن به بهره وری بالاـ تبیین گردد. در پایان پژوهش نیز پیشنهادهای رسانه ای برای اصحاب رسانه آمده است.

با سپاس از تلاش پژوهشگر ارجمند، جناب آقای حسین بافکار، امید است این پژوهش در تهیه برنامه های مربوط به بهره وری، به کار اصحاب رسانه آید .

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

سپاس بی پایان ایزد یکتا را سزاست که نظام هستی را در نهایت نیکویی آفرید، همه نعمت ها را بر انسان فرو ریخت و به او این توانایی را بخشید که با هوشمندی و خردمندی، از تمام بخشش های الهی برای دست یابی به زندگی سالم دنیوی و سعادت اخروی به شایستگی بهره گیرد.

«هفته بهره وری»، فرصت و بهانه مناسبی است تا شهروندان جامعه اسلامی با شناخت درست فرهنگ بهره وری اسلامی و تأثیر مثبت و سازنده آن در زندگی و نیز آشنا شدن با واقعیت های جامعه، با اراده ای آهنین و همتی والا، به مصاف مشکلات فراروی بهره وری در جامعه بروند و به عنوان ضرورتی دینی، انقلابی و ملی، از تمام داشته های خود به صورت مطلوب بهره گیرند.

بی شک، نقش برنامه ریزان و برنامه سازان فرهنگی در این عرصه مهم، بی بدیل و بسیار کارگشاست. آنان می توانند در این راه پر فراز و نشیب با تکیه بر خداوند و به مدد یافته های علمی ارزشمند، فرهنگ بهره وری اسلامی را که مجموعه بزرگی از مفاهیم عالی بهره وری را دربر دارد، در قالب های زیبا، جذّاب و هنرمندانه به افراد

ص: ۵

جامعه منتقل کنند.

به یقین، هر قدمی که در راه ترویج و بهبود بهره وری اسلامی برداشته شود، خدمتی مقدس و شایسته سپاس گزاری خواهد بود. پژوهش حاضر، حرکتی هرچند کوچک برای معرفی این فرهنگ است. امید که با تمام کاستی هایش، برای فرهنگ سازان محترم، سودمند افتد.

در این نوشته اهتمام بر این است که به سه پرسش اساسی زیر پاسخ داده شود:

۱. فرهنگ بهره وری در اسلام بر چه اصولی استوار است؟

۲. در حال حاضر چه موانعی فراروی بهره وری در ایران قرار دارد؟

۳. وظایف افراد جامعه، دولت و رسانه ملی در برابر موانع فراروی بهره وری چیست؟

ص: ۶

فصل اول: کلیات

اشاره

جای بسی خوش بختی است که در سال های اخیر، بحث بهره وری در کشور اهمیت فراوان یافته و در محفل های گوناگون علمی، دانشگاهی و اجرایی از بهره وری سخن به میان می آید. حتی برخی سازمان ها، گام های مثبتی در این راه برداشته اند که هرچند قابل قدردانی است، ولی کافی به نظر نمی رسد. ازاین رو، می طلبد که آهنگ رشد فرهنگ بهره وری بیش از گذشته، با شتاب بیشتری پی گیری شود. آنچه ضرورت پرداختن به موضوع را دو چندان می سازد، دلایلی است که به شرح آن می پردازیم.

۱. ضرورت بحث

الف) پایین بودن سطح بهره وری

در حال حاضر، در برخی کشورهای توسعه یافته با وجود محدودیت منابع، سرمایه گذاری های فراوانی در راه بهبود بهره وری در سطوح ملی، منطقه ای، بخشی، سازمان ها، مؤسسه ها و حتی افراد انجام می گیرد. این کارها بسیار موفقیت آمیز هم بوده است؛ به گونه ای که آنها رشد و توسعه روزافزون خود را مرهون توجه و نگرش صحیح به اصل بهره وری می دانند. در ایران، با وجود داشته های فراوان انسانی و طبیعی، به ویژه مواد اولیه و انرژی و نیز تأکید مستقیم و غیرمستقیم آموزه های آسمانی اسلام و سنت های سازنده ملی بر بهره برداری بهینه از منابع و امکانات، میزان بهره وری در بخش های مختلف جامعه در حد مطلوبی نیست. (۱)متأسفانه نبود آمار و اطلاعات دقیق و روشن هم اندازه گیری میزان بهره وری را در همه امور دشوار

۱- برای آگاهی از وضعیت بهره وری کشور، به فصل سوم مراجعه کنید.

می سازد.

ب) نیاز به حضور در صحنه جهانی با بهره گیری از فرصت ها

اگر قصد داریم در دنیای پررقابت امروزی، رونق اقتصادی، اجتماعی و زندگی بهتری داشته باشیم، لازم است به بهره وری بالایی برسیم. همگی باید به طور فردی و اجتماعی برای افزایش بهره وری بکوشیم؛ زیرا ایستادگی و تداوم حیات در صحنه جهانی، مستلزم سرعت و دقت بیشتر است. این مسئله برای ملت ما اهمیت ویژه ای دارد؛ چون در سه دهه اخیر، شاهد تحول های بزرگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی از جمله انقلاب، جنگ، توطئه های استکبار جهانی و همچنین بلایای طبیعی متعدد، مانند: سیل و زلزله بوده و فرصت های زیادی را از دست داده است.

ازاین رو، برای جبران ویرانی ها، گرفتاری ها و رفع تنگناهای موجود مانند: بی کاری، وجود یارانه های غیرمنطقی، محاصره اقتصادی، کمبود مسکن و ده ها مشکل دیگر باید تلاش و نهضتی همه جانبه را آغاز کنیم و زمان را به همراه حفظ کیفیت و کمیّت به بند کشیم. البته این شدنی نیست، جز با توجه به اصل بهره وری وگرنه رقابت های هولناک آینده، طومار هر کشوری را در هم خواهد پیچید.

ج) محدودیت منابع طبیعی

در گذشته های نه چندان دور، به دلیل پایین بودن جمعیت کشور و فراوانی منابع طبیعی قابل دسترس، استفاده بهینه از منابع به صورت موضوعی اساسی مطرح نبود. انسان ها از منابع طبیعی نظیر جنگل، آب، خاک و سوخت بدون آنکه محدودیتی این منابع را تهدید کند، بهره برداری می کردند. البته در مواردی که محدودیت وجود داشت، مانند استفاده از آب در مناطق کویری، بهره وری از منابع رعایت می شد. در عصر حاضر، با افزایش جمعیت و مصرف شتابان منابع، این واقعیت رخ نموده که نه تنها منابع محدود است، بلکه آیندگان نیز باید از آن سهمی داشته باشند. ازاین رو، ادامه روند کنونی بهره برداری از منابع، افزون بر اینکه نسل آینده را در دسترسی به

آنها با مشکل روبه رو خواهد ساخت، موجب وارد آمدن خسارت های جبران ناپذیری بر محیط زیست خواهد شد. از همه مهم تر، احساس محدودیت منابع، همواره تسلط آزمندانه را بر منابع تشدید خواهد کرد و سبب خواهد شد آنها هر روز مشکل تر و گران تر از روز پیش به دست آیند. با چنین وضعیتی، گسترش فرهنگ بهره وری، بهترین گزینه برای پاسخ به محدودیت منابع در آینده است.

۲. اصطلاح شناسی بهره وری

اشاره

اصطلاح رایج و شایع بهره وری (productivity) در فرهنگ لغت فارسی، (۱)به معنای بهره برداری، کام یابی و بافایدگی است و در پژوهش ها به معنای راندمان، بازدهی، مولّدیت و باروری به کار می رود. البته تعریف اصطلاحی این واژه فراوان است و پیوسته جدیدتر و کامل تر هم می شود. برخی، بهره وری را در مفهوم اقتصادی آن در رابطه بین کمیت و کیفیت کالاها و خدمات تولید شده و مقدار منابع مصرف شده می دانند.(۲)

آژانس بهره وری اروپا (European Productivity Agency) بهره وری را چنین تعریف می کند:

بهره وری در درجه اول یک دیدگاه فکری است که همواره سعی دارد آنچه را در حال حاضر موجود است، بهبود بخشد و مبتنی بر این عقیده است که انسان می تواند کارها و وظایفش را بهتر از روز قبل انجام دهد. (۳)

ص: ۹

۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران دوره جدید، ۱۳۷۷، ج ۴، ص ۵۱۱۸.

۲- جوزف پروکپنکو، مدیریت بهره وری، ترجمه: محمدرضا ابراهیمی مهر، تهران، کیهانک، ۱۳۷۲، چ ۱، ص ۲۰.

۳- سید حسین ابطحی و بابک کاظمی، بهره وری، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، فروردین، ۱۳۷۹، چ ۲، ص ۶.

سازمان ملی بهره وری ایران هم بر این باور است که:

بهره وری، یک نگرش عقلایی به کار و زندگی است که هدف آن، هوشمندانه تر کردن فعالیت ها برای دست یابی به زندگی بهتر و متعالی تر است.(۱)

آخرین و دقیق ترین تعریف بهره وری، مجموع اثر بخشی و کارآیی است:

بهره وری = اثربخشی (اجرای کارهای درست) + کارآیی (اجرای درست کارها). (۲)

یعنی برای اینکه بتوانیم در کار خود اثربخش باشیم و به هدف برسیم، باید کارهای درست را انجام دهیم. پس از انتخاب درست ترین کار هم، باید کارآیی خود را با انجام کار به صورت شایسته بالا ببریم.

اگرچه هر کدام از این تعریف ها در جایگاه خود درست و کارآمد است، بهره وری می تواند بیشترین استفاده از کمترین امکانات و منابع مادی و معنوی در راه رسیدن به رشد و شکوفایی همه جانبه زندگی انسان باشد. منظور از امکانات و منابع مادی، فن آوری، مدیریت، نیروی انسانی و منابع طبیعی است. منظور از منابع معنوی هم ارزش ها، رفتارها، هنجارها، نگرش ها و اسلوب هایی است که قابل اندازه گیری نیستند، ولی می توانند نقش مهمی در بهبود بهره وری به طور مستقیم و غیرمستقیم ایفا کنند.

بهره وری در اسلام

با توجه به مفهوم لغوی و اصطلاحی بهره وری، مشخص می شود که جوهره این مفهوم نه تنها در جامعه دینی و اسلامی ما تازگی ندارد، بلکه جزو بدیهیات زندگی به شمار می آید. همچنین این مسئله همواره در کلام باری تعالی و معصومان علیهم السلام متجلی است؛ چرا که فلسفه آفرینش انسان، به کمال رسیدن و هر روز بهتر از روز قبل شدن است و این همان معنای بهره وری است. امام علی علیه السلام در گفتاری

۱- صدیقه صائمیان، مقاله «آموزش و آثار آن بر بهره وری»، همشهری، ش ۲۱۸۸، ۹/۵/۱۳۷۹)، ص۵.

۲- نیلوفر عاکفیان، «بهره وری و کاربرد آن در دنیای امروز»، جام جم، ش ۱۱۵۲، ۴/۳/۱۳۸۳، ص ۱۲.

ارزشمند می فرماید: «کسی که امروز خود را اصلاح و کوتاهی های دیروز خود را جبران کند، رستگار می شود». (۱)

امام صادق علیه السلام هم می فرماید: «هر کس دو روزش یکسان باشد، فریب خورده است».(۲)

چو کس کار امروز خود را درست

رساند به انجام و چالاک و چست

به جبران دیروز کوشد هم او

بود رستگار آن پسندیده خو (۳)

بی شک، با توجه به دو منبع فیاض الهی (قرآن و سنت)، مفاهیم ارزشمند فراوانی از کلام باری تعالی و معصومان علیهم السلام می توان یافت که انسان را به بهره گیری بهینه از نعمت ها، فرصت های ارزشمند عمر، دقت و اتقان در کار، نظم و مشارکت در امور، پیش گیری از اسراف و ده ها مفهوم ارزشی دیگر فرامی خوانند. همه این موارد، انتظارهایی است که فرهنگ بهره وری امروز از انسان دارد. به یقین، هر تلاشی که در به فعلیت رساندن آن مفاهیم ارزشمند انجام پذیرد، کوششی در راه بهره ور ساختن خود و جامعه خواهد بود؛ چنان که علامه محمدتقی جعفری، بهره وری را «به فعلیت رساندن مفیدیت یک موضوع، اعم از انسانی و غیرانسانی برای رفع نیازهای اصلی و فرعی زندگی مادی و معنوی» می دانست. (۴)

۱- عبدالواحد بن محمد آمدی، شرح و ترجمه فارسی غرر الحکم و دررالکلم آمدی موضوعی، شرح و ترجمه: سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، دفتر نشر فرهنگ فارسی، ۱۳۸۳، چ ۶، ج ۲، ص ۶۱۴.

۲- ابوجعفر محمد بن علی بابویه، امالی، قم، بعثت، ۱۴۱۷ ه . ق، چ ۱، ص ۷۶۶.

۳- عطاءالله مجدی، هزار گوهر، تهران، دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، چ ۲، ۱۳۶۸، ص ۷۷۵.

۴- سازمان بهره وری ملی ایران، مجموعه سخنرانی های دومین سمینار بهره وری، تهران، چاپ بصیر، چ ۱، ص ۹۱.

نتیجه گیری

هر چند دیدگاه های گوناگونی درباره بهره وری وجود دارد و حتی گاه برداشت های نادرستی از آن می شود که بیشتر از ناآگاهی از مفهوم مورد بحث سرچشمه می گیرد، بهره وری، مفهومی بسیار گسترده است که مصداق های فراوانی دارد. ازاین رو، نباید آن را یک معیار اقتصادی و مالی صرف دانست. بهتر است آن را فرهنگ و نگرش واقع گرایانه به زندگی بدانیم که در آن، انسان با تفکر و هوشمندی خود، کارهایش را با واقعیت منطبق می سازد تا بهترین نتیجه را در راه اهداف مادی و معنوی خود به دست آورد. جدول زیر بیانگر دیدگاهی کلی درباره بهره وری است. (۱)

بهره وری چه نیست!بهره وری چه هست؟

صرفا معیاری اقتصادی و مالی نگرشی برای عقلایی کردن فعالیت ها

الزاما کار بیشتر جلوگیری از کارهای بیهوده

کم مصرف کردن درست و بجا مصرف کردن

زندگی برای کار کردن استفاده صحیح از عمر برای زندگی بهتر و متعالی تر

تجمل گرایی ایجاد محیطی دل پذیر و شاداب در حد امکانات

صرفا تولید بیشتر هماهنگ کردن کیفیت و کمیت و هزینه و رقابت

منفعت طلبی فردی یا چشم پوشی از حاصل فعالیت قرار گرفتن در جایگاه خود در جامعه

استثمار و بهره کشی از زیردستان همکاری و مشارکت برای منافع مشترک

۳. پیشینه تاریخی بهره وری

آشنایی انسان با بهره وری، موضوع تازه ای نیست؛ زیرا تمایل و تلاش آدمی، همواره بر به دست آوردن بیشترین نتیجه از کمترین تلاش و امکانات استوار بوده است. در واقع، عقل و فطرت، پیوسته انسان را به سوی بهره وری بیشتر هدایت می کند. شاید بتوان وجود میلیون ها اختراع، نوآوری و اکتشاف در تاریخ زندگی بشر از ساده ترین ابزار تا پیچیده ترین آن را

۱- . سید جلال فیاضی و احمد ملک آراسته، بهره وری، تهران، بارثاوا، پاییز ۱۳۷۴، چ ۱، ص ۱۵.

ناشی از تمایل وی به بهره وری دانست.

مدارک به جا مانده از ویرانه های باستان نشان می دهد با آنکه پیشینیان ما واژه بهره وری را به کار نمی بردند، در عمل، بازده محصولات خود را سال به سال ثبت می کردند. دولتیان در زمان های قدیم، به اندازه گیری بهره وری برزگران و زمین های مورد کشت علاقه مند بودند. همین طور در دوره کشاورزی، با بزرگتر شدن زمین های کشاورزی، مزرعه داران و کشاورزان به این نتیجه رسیدند که برای بهره گیری بهتر، از نیروی کار بیشتری استفاده کنند. توسعه خانواده در این دوره، اندیشه ای منطقی برای افزایش بهره وری بود. این مسئله در عصر صنعت با برداشتن گام هایی در راه بازده کارگر در کارخانه و اندازه گیری زمان آغاز شد؛ به این شیوه که میزان کارآیی کارگرها در زمان مساوی با یکدیگر مقایسه می شد و متخصصان زمان سنجی، شمار قطعه های تولید شده را در یک واحد زمانی ثبت می کردند. در حقیقت، این زمان سنجی، بیانگر گرایش انسان به تولید بیشتر با تعداد محدود نیروی کار و به معنای افزایش بهره وری بود. (۱)

در سال ۱۷۶۶م. ، کوییزنی (۲)(Quesny) برای نخستین بار، واژه «بهره وری» را به طور رسمی و جدی در مقاله ای مطرح کرد. جنبش های افزایش بهره وری هم با ایجاد سازمان های مستقل و مسئول مطالعات بهره وری پس از پایان جنگ جهانی دوم، نخست در اروپا با تشکیل آژانس بهره وری اروپا (EPA)آغاز و سپس در آسیا در سال ۱۹۶۱ با تأسیس سازمان بهره وری آسیایی (APO)دنبال شد. این سازمان در حال حاضر شانزده عضو دارد و ایران یکی از اعضای آن است. در ایران نیز سازمان بهره وری ملی در سال ۱۳۷۰ به عنوان ضرورتی برای بالا بردن سطح زندگی و

۱- مقاله «بهره وری و کاربرد آن در دنیای امروز»، جام جم، ش ۱۱۵۲، ۴/۳/۱۳۸۳، ص ۱۲.

۲- . بهره وری، ص ۱۱

پی ریزی جامعه ای مرفه تأسیس و نام گذاری شد. رسالت اصلی سازمان ملی بهره وری، بالا بردن بهره وری در همه ابعاد و سطوح فعالیت ها در کشور است. ترویج فرهنگ بهره وری بین تمام افراد جامعه، نخستین گام برای تحقق این مسئله به شمار می آید.

۴. سطوح بهره وری

اشاره

سطوح بهره وری (۱)بهره وری را از نظر آنکه در چه سطحی از سیستم ها تجزیه و تحلیل می شود، به چهار سطح تقسیم می کنند:

الف) بهره وری در سطح کارکنان

بهره وری در سطح کارکنان، به تجزیه و تحلیل اندازه گیری و بهبود بهره وری منابع انسانی اختصاص دارد. هدف آن، ارتقای بهبود بهره وری نیروی انسانی، اعم از نیروی کار مستقیم یا غیرمستقیم است.

ب) بهره وری در سطح سازمان

در این نوع بهره وری، یک سیستم سازمانی با توجه به امکانات موجود، مطالعه و ارزیابی می شود، مانند: بهره وری سازمان آموزش و پرورش، سازمان صدا و سیما و... .

ج) بهره وری در سطح بخش

بهره وری در سطح بخش (۲)در بهره وری بخش، بهره وری بخش های مختلف کشور نظیر: بخش صنعت، کشاورزی، خدمات، بهداشت، خانواده یا بخش های اقتصادی (تولید، توزیع و مصرف) مطالعه و ارزیابی می شود.

د) بهره وری در سطح ملی

در بهره وری در سطح ملّی، بهره وری کل کشور به عنوان سیستم تجزیه و تحلیل می شود.

۱- غلام رضا خاکی، آشنایی با مدیریت بهره وری، تهران، سایه نما، چ ۲، صص ۳۶ و ۳۷ با اندکی تغییر.

۲- . در این پژوهش، وضعیت موجود بهره وری در کشور، در چهار بخش منابع انسانی، تولید، توزیع و مصرف بررسی خواهد شد.

۵. اهداف بهره وری

اشاره

بهره وری می تواند اهداف بسیاری داشته باشد، ولی کارشناسان بیشتر سه محور را در نظر می گیرند. این سه محور، کاهش هزینه، افزایش تولید و خدمات و افزایش کیفیت است. (۱)البته باید به این موارد، بهره گیری بهینه از زمان را نیز اضافه کرد؛ زیرا اهمیت خاصی دارد.

الف) افزایش کیفیت

به جرئت می توان گفت نخستین و مهم ترین هدف بهره وری،افزایش کیفیت است؛زیرا انتظار بهره وری بدون ارتقای کیفیت، انتظاری بیهوده به نظر می رسد. افزایش کیفیت می تواند شامل بهبود امور مادی نظیر تولید کالا و خدمات و بهبود شرایط کار و امور معنوی نظیر بهبود عمر و زندگی، عبادت و اجرای احکام الهی باشد. خوش بختانه در اسلام به افزایش کیفیت توجه ویژه ای شده است؛ به گونه ای که در آیات نورانی قرآن، بارها انسان به انجام بهترین ها دعوت شده است. آیات زیر بیانگر این واقعیت است:

«یَقُولُوا الَّتی هِیَ أَحْسَنُ؛ آنچه را بهتر است، بگویید». (اسراء: ۵۳)

«الَّذینَ یَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ؛ به سخن گوش فرا می دهند و از بهترین آن پیروی می کنند». (زمر: ۱۸)

«لِنَبْلُوَهُمْ أَیُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا؛ تا آنان را بیازماییم که کدام یک نیکوکارترند». (کهف: ۷)

«وَ لا تَسْتَوِی الْحَسَنَهُ وَ لاَ السَّیِّئَهُ ادْفَعْ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ؛ نیکی با بدی یکسان نیست. [بدی را] به آنچه بهتر است، دفع کن». (فصلت: ۳۴)

بر اساس این آیات، انسان باید همواره در گفتار و رفتار خود در پی بهترین ها باشد. ازاین رو، انسانِ تربیت شده در مکتب اسلام، هرگز بین خوب و بد، بد را انتخاب نمی کند و بین خوب و خوب تر، از خوب تر روی برنمی تابد.

همچنین در جایی که کار مراتب و درجاتی دارد، با گزینش عالی ترین مرتبه و

۱- طاهره پور شمسیان، مقاله «بهره وری»، ابرار، ش ۱۸۹۴، ۳/۳/۱۳۷۴، ص ۵.

درجه، به کـار خود کیفیت می بخشـد. البته برای دست یـابی به این مهم (افزایش کیفیت)، نیازمنـد به کـارگیری مفـاهیم (۱)و معیارهـای ارزشـی در عمـل است که او را در رسـیدن به اهـداف متعـالی به ویژه به دست آوردن رضایت الهی (قرب الی اللّه) جهت دهد.

ب) افزایش تولید و خدمات

از دیگر اهـداف مهـم بهره وری، بهره برداری بهینـه از امکانـات و منـابع موجـود برای افزایش تولیـد و خـدمات است. به بـاور کارشـناسان، می توان با به کارگیری فن آوری های جدید، آموزش صـحیح فنون کار و ابزار، اصلاح روش ها از جمله حذف کارهـای زایـد، انجـام کارهـای لازم و جـابه جایی افراد، به این مقصود رسـید و با کمترین تلاش، بیشترین نتیجه یا به عبارتی، بالاـترین بهره وری را داشت. «بهره وری بالاـتر، به مفهوم تکمیل و تولیـد کالاهای بیشتر با همان مقـدار منابع، یا دست یابی به محصول بیشتر از نظر حجم و کیفیت با همان مقدار نهاده است».(۲)

در اسـلام، هـدف از بهره برداری بهینه از منابع و امکانات برای افزایش تولیـد، برطرف ساختن نیازهای مادی و معنوی زندگی انسان در راه رشد و تعالی است؛ چنان که علامه جعفری رحمه الله می نویسد:

هـدف از بهره وری، مرتفع سـاختن نیازهـای مـادی و معنوی در زنـدگانی [است]؛ مخصوصـا با توجه به اینکه بعضـی از نیازها مربوط به ورود انسان ها به [حیات معقول] است که در مسیر حرکت هدف دار بشری است. (۳)

امام علی علیه السلام نیز در مورد استفاده بهینه از منابع و امکانات می فرماید: «از رحمت

۱- در فصل آینده، به مفاهیم و معیارهای ارزش اشاره شده می پردازیم.

۲- مدیریت بهره وری، ص ۱۹.

۳- . مجموعه سخنرانی های دومین سمینار بهره وری، ص ۹۴.

خدا به دور است کسی که با داشتن آب و زمین، فقیر باشد.»(۱) ایشان، بهره گیری بهینه از منابع و امکانات را برای افزایش تولید، رفع نیازها و ریشه کنی فقر که یکی از موانع اساسی رشد و تعالی است، لازم و ضروری می داند.

ج) کاهش هزینه

کاهش هزینه، از دیگر اهداف فرهنگ بهره وری است. در پرتو مدیریت خردمندانه می توان با کاهش ضایعات، جلوگیری از اسراف و موارد دیگر، از خسارت های احتمالی و هدر رفتن نیروهای مادی و معنوی فراوان پیش گیری کرد.

در فرهنگ غنی اسلام نیز موارد فراوانی را می توان یافت که به مؤمنان گفته شده است از منابع در اختیارشان درست استفاده کنند تا با پیش گیری از خسارت احتمالی، هزینه ها را کاهش دهند. برای مثال، اسلام، مال و ثروت را در جامعه مایه قوام می داند. ازاین رو، برای پیش گیری از خسارت های احتمالی ناشی از ندانم کاری های نادانان و سفیهان، اجازه نمی دهد مال و ثروت جامعه در اختیار آنان قرار گیرد. قرآن در این باره می فرماید: «وَ لا تُؤْتُوا السُّفَهاءَ أَمْوالَکُمُ الَّتی جَعَلَ اللّهُ لَکُمْ قِیامًا؛ اموال خود را که خداوند آن را وسیله قوام زندگی شما قرار داده، به سفیهان ندهید». (نساء: ۵) همچنین در مورد خوردن و آشامیدن می فرماید: «وَ کُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لا تُسْرِفُوا؛ و بخورید و بیاشامید و[لی] زیاده روی مکنید.» (اعراف: ۳۱) در این آیه، اسلام با سفارش به استفاده معتدل از خوراکی ها و آشامیدنی ها، می خواهد از اسراف که هزینه فراوانی به افراد تحمیل می کند، جلوگیری کند. هزینه های اضافه را نیز در مواردی که ضروری تر و مهم تر است، به کار گیرد تا فرد و جامعه، هر دو از آن بهره مند شوند.

د) بهره گیری بهینه از زمان

موضوع انباشت زمان و بهره گیری بهینه از آن، همواره از اهداف بهره وری بوده

۱- شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۲ه . ق، ج ۱۷، ص ۴۱.

است؛ زیرا هر انسان و جامعه ای که به مسئله انباشت و استفاده مناسب از زمان اهمیت ندهد، گرفتار پیچ و خم ها و روزمرگی ها خواهد شد. در نهایت، زمان را از دست خواهد داد و چنین جامعه و انسانی، دستخوش زیان خواهد بود. فراموش نکنیم که خداوند در سوره عصر به زمان سوگند یاد کرده و امام علی علیه السلام نیز به غنیمت شمردن فرصت ها تأکید فرموده است: «فرصت های خیر را غنیمت بشمارید؛ که به راستی همانند گذشتن ابر می گذرد.» (۱)همچنین ایشان، انسان را از ضایع کردن اوقات بر حذر داشته است و می فرماید: «هرگاه فرصت به دست آمد، آن را غنیمت دان که ضایع کردن آن غصه است». (۲)

بنابراین، باید بهره وری از زمان را زیربنای حرکت جامعه قرار داد و نظام اجتماعی را به گونه ای طراحی و سازمان دهی کرد که همه افراد جامعه ارزش زمان را دریابند و از هرزروی آن جلوگیری کنند. پس بهتر است به پند پروین اعتصامی عمل کرد که:

جهد را بسیار کن، عمر اندکی است

کار را نیکو گزین، فرصت یکی است

کاردانان چون رفو آموختند

پاره های وقت بر هم دوختند

عمر را باید رفو با کار کرد

وقت کم را با هنر بسیار کرد

کار را از وقت چون کردی جدا

این یکی گردد تباه، آن یک هوا

۱- غرر الحکم و دررالکلم آمدی موضوعی، ص ۲۷۴.

۲- . همان

گرچه اندر دیده و دل، نور نیست

تا نفس باقی است، تن معذور نیست (۱)

در پایان این بحث، اهداف بهره وری در قالب یک شعر ارائه می شود:

خ ــ خواهی که بدانی هدف از بهره وری چیست؟

این هفت شمار است تو را یار و مدد کار

ب ــ بهره بهتر ز تلاش و هنر کار

با خرج کم، وقت کم و کوشش بسیار

ه ــ هم قدمی با همه در عرصه تولید

تا پر شود از زحمت تو عرصه بازار

ر ــ رشد و توانایی فرهنگی و مالی

تا فکر تو افزون شود و سود تو سرشار

ه ــ هر چه توانی، تو بکن مصرف کمتر

تا زان شود مکنت بسیار پدیدار

و ــ وقت شناسی به سر کار و به هر جای

تا آنکه به موقع شوی از کار سبک بار

ر ــ رهبری کار به کوتاه ترین راه

تا کار تو آسان شود و راه تو هموار

ی ــ یاری پی تولید فزون تر

تا بهره وری بهر تو بسیار دهد بار(۲)

۱- پروین اعتصامی، دیوان اشعار، تهران، نشر نی، ۱۳۷۵، چ ۱، ص ۱۷۲.
۲- آشنایی با مدیریت بهره وری، صفحه پیش از فهرست

فصل دوم: مبانی و اصول بهره وری در اسلام

اشاره

بحث بهره وری امروزه به شکل سازمان یافته، بحثی نوین بوده و از جوامع صنعتی آغاز شده است، ولی در اسلام، پیشینه ای ۱۴۰۰ ساله دارد. از گنجینه منابع فقهی اسلام می توان مفاهیم ارزشمند و کارآمدی به دست آورد که بیانگر مفهوم کامل بهره وری است و دیدگاه اسلام را به زیبایی نمایان می سازد. در این مبحث می کوشیم مفاهیم ارزش بهره وری اسلام را در چهار محور ارج گذاری به انسان، بهره گیری مناسب از عمر و زمان، استفاده بهینه از نعمت و به کارگیری مفاهیم ارزشی پی بگیریم.

۱. ارج گذاری به انسان در بهره وری

اشاره

در اسلام، بهره وری به انسان برمی گردد. بهره وری بیش از آنکه مفهومی مادی و فیزیکی باشد و از ابزار و سرمایه بحث کند، مفهومی انسانی است و از انسان و حفظ کرامت او بحث می کند. اسلام با دعوت انسان به ایجاد تغییر و تحول در وضعیت موجود، بازداشتن از بی کاری و تنبلی، تشویق به پویایی و حرکت، توجه به نیازهای اساسی انسان و پاسخگو کردن او در برابر عملکردهایش، به انسان ارزش می بخشد. بدین ترتیب، آدمی برای رسیدن به کمال (قرب الهی)، با تلاش بیشتر و مراقبت از عملکردهایش خواهد کوشید از بی کاری و تنبلی و هر چیزی که مانع پیشرفت و موجب رکود او می شود، بپرهیزد. در نتیجه، وضعیت موجود خود را تغییر دهد و هر روز خود را بهتر از دیروز خود کند و این همان بهره وری است که در اسلام

با ارج گذاری به انسان به دست می آید.

در ادامه، برای روشن شدن موضوع به شرح مواردی می پردازیم که بیانگر ارج نهادن انسان در بهره وری است.

الف) دعوت انسان به ایجاد تغییر و تحول

اگر بهره وری را انتخاب فعالیتی با بیشترین بازدهی بدانیم، زیربنای اولیه آن، ایجاد دگرگونی در بینش خود و دیگران است. به یقین، انسان به دلیل قدرت نوآوری و توانایی شگرف و معجزه آسای خود می تواند در کمیت و کیفیت کار خود و محیط اطراف تحول به وجود آورد و آن را ارتقا بخشد. در اسلام، این تحول به جوشش درونی انسان بستگی دارد و به هیچ وجه ماهیت دستوری ندارد. قرآن کریم در این باره می فرماید: «إِنَّ اللّهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتّی یُغَیِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ؛ در حقیقت خدا، حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند». (رعد:۱۱)

در این آیه، خداوند متعال در مرحله اول، دگرگونی رفتاری انسان را از مقوله دستور خارج می داند. راهکار آن هم بدین گونه است که انسان باید در این راستا ابتکار از خود نشان دهد تا بتواند استعدادها و توان های بالقوه خویش را به فعلیت برساند و به آنها عینیت بخشد. در مرحله دوم، این تغییر بینش باید منشأ درونی داشته باشد، نه برونی و سطحی؛ زیرا اگر تحول، سطحی باشد ریشه دار نیست. در نتیجه، دوام و استمراری در آن نخواهد بود. در مرحله سوم، این تحول، جمعی است، نه فردی.(۱)

ب) دعوت انسان به پویایی و تلاش

بی شک، رمز موفقیت و سربلندی هر جامعه، در گرو میزان همت و تلاش سازنده

۱- سید حسن پیمان، بهره وری و مصداق ها، تهران، نشر زمینه، ۱۳۷۴، چ ۱، ص ۷.

افراد آن است. نظام اسـلامی هم از این قاعده بیرون نیست. اسلام برای ترقی و تکامل انسان، حد و مرزی نمی شناسد. به همین دلیل، از درجازدن و راکد ماندن انسان به مصیبت و خسران تعبیر شده است. امام باقر علیه السلام در این باره می فرماید: «بلا و مصیبتی همانند سبک شمردن گناه و رضایت انسان به وضعیت موجود نیست».(۱)

از سوی دیگر، ارزش شـرافت و کرامت انسان، در گرو تلاش و کوشـش سازنـده است. امام علی علیه السـلام می فرماید: «قَدُر الرَّجُل عَلی قَدرِ هِمَّتُه؛ ارزش هر کس به اندازه همت اوست»؛ (۲)زیرا در پرتو کار و تلاش است که انسان در وهله نخست می توانـد نیازهـای اولیه زنـدگی را تأمین و سـپس به طرف قرب الهی حرکت کنـد. قرآن کریم به صـراحت، انسان را به کوشـش دعوت می کند و می فرماید: «وَ أَنْ لَیْسَ لِلإِنْسانِ إِلّا ما سَعی؛ اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست». (نجم: ۳۹)

ازاین رو، انسـان بایـد بـا سـکون و رکود که جوهره انسانیت او را نابود می کنـد، مبارزه کنـد و بستری فراهم آورد تا با تلاش خود برای رفع نیازهای اولیه زندگی، به نیازهای اساسی اش (رشد و تعالی) نیز برسد. روش و سیره پیشوایان عالی قدر اسلام و شرکت آنها در فعالیت های بالنده و مفید خود، سـند زنده ای است برای اینکه اسـلام، دینی مترقی، پویا و سعادت بخش است که افزون بر تقـویت روح و جـان و تـأمین سـعادت اخروی پیروان خود، آنـان را به کوشـش و پویـایی دعوت می کنـد. پیـامبر بزرگوار اسـلام صـلی الله علیه و آله سال ها به شبانی و تجارت مشغول بود. امام علی علیه السلام به کشاورزی و درخت کاری می پرداخت. پیشوایـان معصوم علیهم السـلام هم بـا گفتـار و کردار خود، الگویی مناسب از فعالیت و پویایی در جامعه بودنـد. نمونه های زیر گویای این

۱- ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ترجمه و تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، کتاب فروشی اسلامیه، ۱۴۰۰ ه . ق، ص ۲۹۴.

۲- نهج البلاغه، حکمت ۴۷.

مطلب است.

ابی عمرو شیبانی گوید: امام صادق علیه السلام را دیدم که بیلی در دست و جامه خشنی در بَرداشت و در مزرعه شخصی خود کار می کرد و عرق از پشتش می ریخت. عرض کردم: بیل را به من بدهید تا کار شما را انجام دهم. حضرت فرمود: «دوست دارم که مرد در راه به دست آوردن معاش، آزار حرارت آفتاب را ببیند و رنج آن را تحمل کند». (۱)

در روایتی دیگر، علی بن حمزه می گوید: حضرت امام کاظم علیه السلامرا دیدم که در زمین خود کار می کند و قدم های مبارکش غرق عرق شده است. عرض کردم: مردان کار کجا هستند که شما چنین زحمت می کشید؟ پاسخ داد: «کسانی که از من و پدرم بهتر بودند، کار می کردند.» پرسیدم: آنها کیستند؟ فرمود: «رسول خدا و امیرمؤمنان و تمام پدرانم با دست خود کار می کردند. کار کردن، عمل انبیا، رسولان و مردان صالح است». (۲)

پیشوایان معصوم علیهم السلام با رفتار و گفتار خود در مورد کار و فعالیت، فرهنگ تلاش و فعالیت را به مبانی اعتقادی انسان پیوند زدند.

ج) مبارزه با بی کاری و تنبلی

مکتب ارزشمند اسلام، نه تنها با ترویج فرهنگ کار و تلاش در جامعه، به انسان کرامت و عزّت می بخشد، بلکه از راه مبارزه با بی کاری، تنبلی و بیهودگی، این مهم را پی می گیرد. به همین دلیل، از افراد جامعه می خواهد با دوری از بی کاری و تنبلی، برای جامعه مفید باشند و خود را از بدبختی و سیه روزی رهایی بخشند. شیوه های گفتاری و سیره های رفتاری امامان معصوم علیهم السلام بیانگر این مهم است. امام علی علیه السلام می فرماید:

۱- علامه مجلسی، بحارالانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۳ه .ق، ج ۱۱، ص ۱۲۰.

۲- محسن فیض کاشانی، المحجه البیضاء، انتشارات اسلامی، ص ۱۴۷؛ بحارالانوار، ج ۱۱، ص۲۶۶؛ وسائل الشیعه، ص ۵۳۱.

«آفَةُ الْعَمَـلِ البَطالَةُ؛ آفت کار، تن آسایی است» (۱)یا «کسـی که به تن آسایی و بی کاری تن داده، از رسـیدن به سـعادت دور است.» (۲)امـام صـادق علیه السـلام نیز می فرمایـد: «اِنَّ اللّه عَزَّوَجلَّ یُبْغِضُ کَثْرَةَ النَّومِ وَ کَثْرَةَ الفِراغ؛ خداونـد خواب زیاد و بی کاری را دوست نمی دارد». (۳)

آن حضـرت، حتی تنبلی و بی کاری را برای افراد معلول جامعه هم مناسب نمی داند. زراره از آن حضرت نقل می کند: روزی فردی نزد امام صادق علیه السـلام رفت و گفت: من نه دست سالمی دارم تا کار کنم و نه مال دارم تا تجارت کنم؛ مسـتمند و نیازمنـدم. حضـرت در پاسخ فرمود: «اِعمل وَ احمل عَلی رَأسِکَ واسْـتغنِ عَنِ الناس؛ با سـر کار کن (باربری کن) و از مردم بی نیاز شو». (۴)

امام علی علیه السـلام نیز برای بهره وری بهتر سـفارش می کنـد که از اعتماد به افراد تنبل خودداری شود: «در کارهای خود به آدم کسـل و بی حال اعتماد نکن.»(۵) این بـدان دلیل است که بنا به فرموده رسول خـدا صـلی الله علیه و آله، نمی توانند ادای حق کنند: «وَ اِنْ کَسِلْتَ لَمْ تُؤَدَّ حُقّا؛ اگر تنبل باشی، از ادای حق بازمانی». (۶)

در تاریخ آمده است: در دوران زندگی امام سـجاد علیه السـلام، شخص بی کار و دلقکی بود که مردم را با کارهایش سرگرم می کرد و می خندانـد. امـام علیه السـلام فرمود: به او بگوییـد: «برای خداونـد، روزی است که اهـل باطـل از آن روز زیان می بینند». (۷)

همین طور روزی امام صادق علیه السلام از حال عمر بن مسلم پرسید. گفتند: او کمر به

۱- ترجمه غرر الحکم و درر الکلم آمدی، موضوعی، ج ۱، ص ۱۶۲.

۲- همان.

۳- . فروع کافی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۵۰، ج ۵، ص ۴۸.

۴- محجه البیضاء، ج ۳، ص ۱۴۳.

۵- ترجمه غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۳۸۴.

۶- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۱۵۳.

۷- شیخ صدوق، امالی، قم، مؤسسه بعثت، ۱۴۱۷ه .ق، ج ۱، ص ۲۹۰.

عبادت بسته و از کار و تجارت دست کشیده و تمام ساعت خود را به عبادت می گذراند. آن حضرت از این خبر ناراحت شد و فرمود: «وای بر او! آیا نمی داند که هر کس دنبال کار نرود، دعایش در پیشگاه خداوند مستجاب نمی شود؟»(۱)

البته این سرزنش، مخصوص چنین افرادی است که بسیار نادرند. متأسفانه امروزه به بهانه کار، عبادت در حاشیه قرار گرفته است، گرچه در بسیاری از موارد، در کار هم بهره وری درستی دیده نمی شود. به هر حال، این روایت ارزشمند به نوعی بیانگر این است که حتی عبادت و نیایش های انسان در صورتی در درگاه خالق هستی پذیرفته می شود که به نوعی برای خود، خانواده و جامعه مفید باشد.

د) توجه به انگیزه ها و نیازهای انسان

بپرهیز از سستی و کاهلی

که سستی پدید آید از غافلی

نزاید ز سستی به جز درد و رنج

ز کوشش توانی رسیدن به گنج (۲)

انسان، از دو بعد جسمی و روحی تشکیل شده است. به همین دلیل، نیازهای انسان نیز مادی و معنوی است که باید تأمین شود. ازاین رو، اسلام برای کرامت بخشی به آدمی، افزون بر ظاهر اعمال، به اراده، انگیزه و انتخاب افراد نیز توجه می کند. این نگرش، می تواند در کمیت و کیفیت اعمال افراد تحول به وجود آورد و بر کارآیی آن بیفزاید. امام علی علیه السلام درباره تأثیر انگیزه در اعمال می فرماید: «اَلْاَعْمالُ ثِمارُ النِّیاتِ؛

۱- . تحف العقول، ص ۴۴۸.

۲- هزار گوهر، ص ۲۶۱.

کارها، نتیجه اراده هاست». (۱)نیز از ایشان است که: «اَلنِّیهُ أساسُ الْعَمَلِ؛ اراده، پایه کار است». (۲)

در این روایت ارزشمند، نیّت، پایه عمل و موتور حرکت انسان شناخته شده است که می تواند الهی و برانگیزاننده انسان در انجام اعمال نیک برای رسیدن به قرب الهی به شمار آید. به یقین، در این صورت، آدمی در بهره وری خود و جامعه مؤثر خواهد بود.

در مکتب های مادی، ارزش هر کار وابسته به منافعی است که در بر دارد. بنابراین، ضرورتی نمی بیند به انگیزه های متعالی کار توجه کند. ازاین رو، به انسان به عنوان یک ماشین و سیستم مکانیکی نگاه می کند و می پذیرد که او را با محرک های بیرونی کنترل و هدایت کند. به همین جهت، اعتقادات و صفات اخلاقی از رفتار انسان مجزا می شوند و فقط آنچه اصالت می یابد، رفتار اوست و هر چه بیشتر، نقش و ارزش اراده و انتخاب افراد را انکار می کند.(۳)

در این بینش، انسان به خاطر خودش ارزشمند نیست، بلکه بدان جهت ارزش دارد که منافعی به صاحبان سرمایه و صنایع می رساند. پس تا وقتی توانایی برآورده کردن منافع آنان را دارد، برایشان عزیز و ارزشمند است، ولی هنگامی که ناتوان باشد و نتواند منافعی به وجود آورد، مانند ابزار فرسوده کنار نهاده می شود. البته این مطلب، به این معنا نیست که اسلام مخالف منفعت یا مصحلت است، بلکه بیانگر آن است که اسلام فقط رضایت خداوند را به عنوان هدف نهایی می پذیرد که متضمن رشد و

۱- عبدالواحد بن محمد یمینی آمدی، شرح و ترجمه غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه: سید جلال حسین محدث، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ج ۱، ص ۲۹۱، ح ۱۰۴۰.

۲- همان، صص ۷۹ و ۲۶۰.

۳- بهره وری و مصداق ها، صص ۱۲۲ و ۱۲۳

کمال انسان است. در واقع اسلام، با توجه به نیت، اراده و انتخاب انسان ها، آنان را دلگرم می کند که در راه رشد و کمال گام بردارند که یک نیاز اساسی است. این امر افزون بر آثار معنوی، می تواند در تولید و عرضه خدمت بهینه نیز مؤثر باشد.

چو اخلاص و تقوا نباشد به کار

عمل نیست مقبول پروردگار

بود نیّت پاک، روح عمل

نه جسم است بر جان عزیز ای دغل

در این زمینه، می توان به پیروزی های مسلمانان در جنگ های صدر اسلام و دفاع مقدس با وجود نابرابری های فراوان سپاه اسلام و کفر اشاره کرد.

ه) پاسخگو بودن انسان

در فرهنگ اسلامی، هیچ فرد بی مسئولیتی وجود ندارد و همه در برابر سرنوشت خود و دیگران پاسخگو و مسئول هستند، چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «کُلُکُمْ راعٍ وَ کُلکُم مسئولٌ عَنْ رَعیَّتِهِ؛ همه شما رعایتگرید و همه درباره رعیت (عموم) پاسخگو هستید».(۱)

البته این بازخواست و پاسخگویی، تنها به سرنوشت خود و دیگران مربوط نمی شود، بلکه انسان در قبال نعمت ها و فرصت هایی نیز که خداوند در اختیار او نهاده، مسئول است. خداوند درباره بازخواست نعمت ها چنین می فرماید: «ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ یَومَئِذٍ عَنِ النَّعیم؛ سپس در همان روز است که از نعمت [روی زمین]پرسیده خواهد شد». (تکاثر:۸)

بی شک، آدمی با علم به پاسخگو بودن در برابر فرصت ها و نعمت ها، این احساس و انگیزه زیبا در وجودش برانگیخته می شود که همواره بکوشد در زندگی از نعمت ها

۱- . مرتضی فرید تنکابنی، ترجمه نهج الفصاحه موضوعی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۳، چ ۱۲، ص ۳۲۵.

و فرصت ها در راه رضای خالق نعمت و بهبود سرنوشت خود و دیگران به صورت بهینه بهره گیرد. در این صورت، در آخرت، نتیجه مطلوب عملکردش را می بیند. برای مثال، انسان مؤمن می تواند با امر به معروف و نهی از منکر دیگران، افراد جامعه را از بسیاری گناه ها، اسراف کاری ها و مصرف های بیهوده باز دارد یا در بهبود سرنوشت آنها مشارکت ورزد.

در واقع، اسلام با پاسخگو و مسئول کردن آدمی در برابر عملکردش، به انسان ارج نهاده و برای سرنوشت او اهمیت قایل شده است. ازاین رو، دوست دارد انسان از سرمایه های وجودی خود نهایت بهره برداری مطلوب را ببرد تا سبب سعادت او در دنیا و رستگاری اش در آخرت شود. این کار در بهره وری جامعه نیز اثرگذار خواهد بود. به همین دلیل، پیشوایان معصوم علیهم السلام همواره مردم را به اموری تشویق می کردند که در برابر آن پاسخگو باشند. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «کُنْ مَشْغُولاً بِما أَنْتَ عَنْهُ مَسئولٌ؛ همواره کاری را انجام ده که در قبالش مسئول و پاسخگو می شوی». (۱)

۲. بهره گیری مناسب از عمر و زمان

اشاره

در اسلام، بهره گیری مناسب از عمر و فرصت های زندگی، عامل مهمی در بهره وری است. ازاین رو، باید قدر ثانیه ها، دقیقه ها، ساعت ها، روزها، هفته ها، ماه ها، سال ها و همه لحظه های عمر را دانست و نهایت استفاده را از آنها برد. بی شک، برای به بند کشیدن این لحظه های ارزشمند و بهره برداری بهینه از آنها، نیازمند راهکارهای مناسبی هستیم. در این مبحث به مهم ترین این راهکارها می پردازیم.

الف) شناخت ارزش وقت

نخستین عامل برای استفاده بهینه از نعمت وقت، شناخت ارزش آن است که امام

۱- . شرح غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴، ص ۶۰۱، ح ۷۱۴۳.

علی علیه السلام آن را نشانه خردمندی می داند و می فرماید: «اگر عقل صحیح باشد، در هر امری فرصت خود را غنیمت می شمارد».(۱) این بدان دلیل است که همه نعمت های خداوند، غیر از نعمت عمر و وقت، قابل جای گزینی است. وقت پس از ضایع شدن، جبران نمی شود.

امام علی علیه السلام، سرعت گذر زمان را به گذر ابر تشبیه کرده است و می فرماید: «اِنّ الْفُرَصَ تَمُرّ مَرَّ السّحاب؛ بی گمان فرصت ها همانند ابر زود گذر است».(۲) ازاین رو، پیش از آنکه فرصت ها از دست برود و برای انسان اندوه برجای گذارد، باید از آنها نهایت بهره برداری را کرد. برای این کار بهتر است دَم را غنیمت شمرد و آن را به راحتی از دست نداد؛ چنان که امیرمؤمنان علی علیه السلاممی فرماید:

روزگار گذشته تو از بین رونده و آینده هم مورد تهمت است [معلوم نیست]، ولی وقت و امروزت غنیمت است. پس به سوی آن بشتاب و فرصتی که ممکن است از دست مگذار و سخت بپرهیز از اینکه به زمان و دوران عمرت اطمینان کنی. (۳)

ارزش وقت در اسلام به اندازه ای است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله در سفارشی به ابوذر رحمه الله می فرماید: «ای ابوذر، در مورد عمر خود حریص تر از پول و ثروت خود باش». (۴)به راستی که باید در بهره گیری از عمر و فرصت، دقیق و حریص بود؛ زیرا ارزش وقت بیش از آن است که ما می پنداریم. ازاین رو، قدرشناسی از فرصت و عمر، وظیفه مقدس و ارزشمندی است که اگر افراد جامعه، چه به صورت فردی یا اجتماعی، ارزش آن را بشناسند و از آن بهره گیرند، می توانند خود و جامعه را بهره ور سازند و به سوی تکامل رهنمون شوند.

۱- همان، ج ۵، ص ۱۱۲، ح ۷۵۷۹.

۲- همان، ج ۲، ص ۵۷۳، ح ۳۵۹۸.

۳- . همان، ج ۶، ص ۱۴۰، ح ۹۸۴۰.

۴- . شیخ طوسی، امالی، قم، دار الثقافه، ۱۴۱۴ ه . ق، ج ص ۵۲۷. ۱،

ب) هدف گذاری

منظور از هدف گذاری برای زمان، انتخاب هدف های روشن و مطلوب در مسیر زندگی است تا با پاس داشت ارزش وقت، از اتلاف و هرزروی آن پیش گیری شود. جالب اینکه در معارف اسلامی، پیشوایان معصوم علیهم السلام در مورد قدرشناسی از فرصت ها، اهداف بهره وری زمان را هم برای پیروان خود تبیین فرموده اند. مولای متقیان امام علی علیه السلام در این باره می فرماید:

خدا شما را رحمت کند! پس به سوی آباد کردن خانه هایی بشتابید که شما را به آبادانی آن فرمان دادند و تشویقتان کرده، به سوی آن دعوت کرده اند. نعمت های خدا را با صبر و استقامت بر خود تمام گردانیده و از عصیان و نافرمانی کناره گیرید که فردا به امروز نزدیک است. وه! چگونه ساعت ها در روز و روزها در ماه و ماه ها در سال و سال ها در عمر آدمی شتابان می گذرد؟! (۱)

به راستی که گذشته روز تو (که در آن هستی) انتقال یافته و رفته و باقی مانده آن نیز متهم است (و یقینی نیست که بدان برسی یا نه). در این صورت، وقتی را که در آن هستی، به انجام کار غنیمت شمار. (۲)

از دیدگاه پیشوایان معصوم علیهم السلام، انجام کارهای درست، آباد ساختن آخرت، استفاده بهینه از نعمت های الهی در راه رضایت او، غنیمت شمردن فرصت و ده ها مفهوم و هدف ارزشمند دیگر، از اهداف بهره وری عمر و فرصت های ارزشمند آن است.

باید توجه داشت که پیشرفت و تکامل جوامع انسانی، به هیچ وجه محصول اتلاف و بطالت انسان ها یا نتیجه خوش گذرانی و گردش شب و روز نبوده و نیست، بلکه همواره محصول کار و تلاش و از خود گذشتگی انسان های با اراده و باهدفی است که موفق شده اند از فرصت های عمر به صورت شایسته ای بهره گیرند. در این

۱- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم، نشر لقمان، ۱۳۷۹، ج ۳، خطبه ۱۸۹، ص ۳۷۱.

۲- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۲۷۶.

باره شایـد ذکر نمونه هایی خالی از لطف نباشـد. برای مثال نوشـته اند: دکتر بورنی، زبان فرانسوی و ایتالیایی را هنگام رفتن به اداره و بازگشت از آن یاد گرفت. رابن کرمو، شاهکار ادبیات انگلسـتان را در راه زندان به وجود آورد. سروالتر، تاریخ دنیا را در زنـدان نـوشت. دکـتر مـاردن کوردن، یکـی از آثـارش را در راه رفتن از خـانه بیمـاری به خـانه بیمـار دیگر نوشت. یـاقوت حموی، برده ای بیش نبود که اربـابش، عسـگر حموی، او را برای کارهـای تجارتی به شـهرهای مختلف می فرسـتاد. یاقوت از فرصت استفاده کرد و وضعیت شهرهایی را که می دید، به دقت مطالعه و یادداشت می کرد. بعدها آن یادداشت ها را با عنوان معجم البلدان منتشر کرد و نام خود را در طومار مشاهیر جهان به ثبت رساند. (۱)

ج) برنامه ریزی و مدیریت زمان

در فرهنـگ غنی اسـلام، بهره وری، تنهـا معیـاری اقتصـادی و مـالی نیست، بلکه برنـامه ریزی دقیـق و صـحیح برای بهره گیری مناسب از لحظه لحظه عمر و زندگی است. ازاین رو، مدیریت و برنامه ریزی زمان، نقشـی اساسی در رسیدن به هدف دارد. به همین دلیل، سـخنان ارزشمندی از پیشوایان معصوم علیهم السلام در مورد آن وجود دارد. امام موسی کاظم علیه السلام درباره برنامه ریزی روزانه می فرماید:

بکوشید تا وقت و زمانتان چهار ساعت باشد: ساعتی برای مناجات با خدا؛ ساعتی برای کار و معاش زندگانی؛ ساعتی برای هم نشـینی با برادران و اشـخاص مورد اعتماد که عیب های شما را بنمایانند و معرفی کنند و قلبا به شما اخلاص ورزند و برای شما دل سوزی کننـد و ساعتی نیز فارغ و آسوده باشـید و برای لـذت های حلال خلوت کنیـد. در این ساعت می توانیـد برای انجام وظایف دیگر تواناتر شوید. (۲)

این حدیث، ضـرورت برنامه ریزی را در امور شخصی روزانه یادآور می شود که در صورت انجام آن، انسان می تواند از جنبه های مادی و معنوی زندگی به صورت

۱- رضا باقی زاده، رمز موفقیت بزرگان، قم، گاه سحر، ۱۳۸۰، چ ۳، صص ۱۷۷ _ ۱۷۹.
۲- . تحف العقول، ص ۴۳۳.

مطلوب بهره برداری کند. اینکه چه مقدار از ساعت های شبانه روز را باید به کار، عبادت، هم نشینی با دیگران و استراحت پرداخت، بر اساس نیاز و ظرفیت وجودی افراد تنظیم می شود.

نکته مهم در همه امور، رعایت اعتدال است که در این صورت از وقت می توان بهره برداری بهینه کرد. نکته دیگر اینکه در برنامه ریزی زمان، شناخت موقعیت و مفید بودن زمان اهمیت خاصی دارد؛ زیرا هر ساعت از روز، هر روز از هفته و هر ماه و فصل از سال ارزش یکسانی ندارد. هر زمانی برای کار خاصی مفید است. برای مثال، امور فردی مانند استراحت، عبادت، نیایش، ورزش، مطالعه، پاکیزگی و کار و فعالیت، جملگی در زمان هایی مناسب ترند. ازاین رو، در آن زمان می توانند بهره وری بیشتری داشته باشند.

بهره برداری به موقع از زمان در اسلام به حدّی ارزشمند است که امام علی علیه السلام، شتاب و درنگ در آن را نشانه بی خردی دانسته است و می فرماید: «شتاب پیش از توانایی به کار و سستی پس از به دست آوردن فرصت از بی خردی است». (۱)همچنین ایشان درباره انجام کار در زمان خود می فرماید: «کار هر روز را در همان روز انجام بده؛ زیرا هر روز کاری مخصوص به خود دارد». (۲)

فراموش نکنیم که یکی از اساسی ترین رمزهای موفقیت بزرگان دین و برجستگان جهان، برنامه ریزی مناسب برای زمان و فرصت ها بوده است. امام خمینی رحمه الله در بهره گیری از زمان بسیار موفق می نماید؛ چنان که درباره ایشان نوشته اند:

اهل منزل امام، زندگی ایشان را به صورت ساعت اتوماتیک و خودکار درک کرده بودند. ازاین رو، دستور العمل کارشان را از روی کار امام تنظیم می کردند. دقیقا می دانستند که امام چه ساعتی می خوابند، چه ساعتی بیدار می شوند، چه زمانی باید چای بخورند و چه موقعی برای ملاقات بیرون می آیند. هنگامی که امام در

۱- . ترجمه نهج البلاغه، حکمت ۳۶۳، ص ۷۱۵.

۲- . همان، نامه ۵۳، ص ۵۸۵.

نجف اقامت داشتند، طلاب ساعت های خود را از روی کار امام تنظیم می کردند. آنها دقیقا می دانستند که امام چه ساعتی به حرم رفته یا در چه ساعتی به درس حاضر می شدند.(۱) [یکی از طلاب هم می گوید:]

شبی در نجف بین عده ای از طلاب و فضلا اختلاف ساعت پیش آمده بود. عقربه ساعت حرم حضرت امیر علیه السلام ساعت ۳۰/۲ دقیقه را نشان می داد و با ساعت آقایان دو دقیقه اختلاف داشت. در همان حال مذاکره، حضرت امام از در قبله وارد صحن شدند و یکی از اساتید گفت: ساعت هایتان را میزان کنید، الان ساعت ۳۰/۲ دقیقه شب است.(۲)

ایشان قبل از اینکه برای درس تشریف ببرند، تا آخرین لحظات با کتاب سر و کار داشتند و همین که وقت درس می شد، بلافاصله بلند می شدند و با سرعت عازم درس می شدند.

امام نمی گذاشت حتی چند دقیقه از عمرش بیهوده بگذرد؛ به طوری که در فاصله بعد از نماز ظهر و عصر تا هنگام صرف ناهار، قرآن می خواند و این زمانِ کمتر از دو دقیقه را بیهوده تلف نمی کرد. نیز در موقع مصاحبه هم هنگامی که خبرنگارها می خواستند وسایلشان را بچینند، نمی گذاشت وقتش تلف شود.(۳) در یکی از روزها در پاریس، برادران، فیلمی از برنامه های انقلاب آورده بودند فرانسه و پیشنهاد کردند به امام بگوییم بعد از شام، فیلم را ببینند. به امام گفته شد شام آماده است، ولی ایشان به ساعت نگاه کرد و فرمود: حالا ده دقیقه به شام مانده است. (۴)

درس صبح [امام]ساعت هشت صبح شروع می شد. ایشان آن قدر برای وقت حساسیت داشت که اگر کسی در راه می خواست با معظم له صحبت کند، نمی توانست ایشان را متوقف سازد که دیرتر به مقصد برسد و ایشان حین راه رفتن، پاسخ پرسش ها را می فرمود. (۵)

همچنین درباره فیلسوف مشهور آلمانی، امانوئل کانت نوشته اند:

بیدار شدن، غذا خوردن، نوشتن، تدریس، استراحت و قدم زدن او وقت معیّنی داشت. هنگامی که عصا به دست، پا از خانه بیرون می نهاد و به سوی خیابان زیزفون که اکنون به گردشگاه فیلسوف معروف است،

۱- . رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۸۶.

۲- . همان، ص ۱۸۸.

۳- . نک: همان، ص ۱۷۲.

۴- . همان، ص ۱۸۷

۵- . همان، ص ۱۸۶.

می رفت، همسایگان می دانستند که ساعت درست سه و نیم است. (۱)

بی شک، انسان باید با سرمشق قرار دادن زندگی چنین الگوهایی، امور خود را از لحاظ مناسب بودن زمان تقسیم و تنظیم کند تا بهره بیشتری ببرد. در این مورد، برنامه ریزی شرط موفقیت است و بدون آن، انسان هر اندازه توان مند و پرکار هم باشد، باز نمی تواند به همه کارهای خود برسد. با نظم و برنامه ریزی مناسب و ارزش گذاری لازم به اوقات تک تک افراد جامعه و همین طور پاسخگو کردن نهادها و سازمان ها در قبال تلف ساختن اوقات مردم، می توان از زمان هایی که هر روز در لابه لای بی نظمی ها و مدیریت ناصحیح هرز می رود، جلوگیری کرد و آنها را در مسیر سازندگی جامعه به کار گرفت و چهره آن را در راه بهبود بهره وری تغییر داد.

د) محاسبه عملکرد

هدف گذاری، برنامه ریزی و تلاش برای رسیدن به بهره وری در زمان، از شرط های اصلی مدیریت زمان است، ولی بدون محاسبه و اندازه گیری کامل نیست. مسلمان واقعی کسی است که هر روز به حساب خویش رسیدگی کند. امام موسی کاظم علیه السلام در این باره می فرماید: «کسی که همه روز به حساب خویشتن نرسد، از ما نیست». (۲)

اگرچه ارزش کارها و خدمات انجام گرفته در ازای گذر فرصت ها و ایام عمر ناچیز است، باید کوشید کارهای مهم تر و با ارزش تر را در اولویت قرار داد؛ زیرا در غیر این صورت، فرصت انجام کارهای مهم از دست می رود. امام علی علیه السلام می فرماید: «هر که به آنچه مهم نیست، بپردازد، کار مهم تر را از دست می دهد». (۳)

بی شک، با محاسبه عملکرد، نقاط ضعف و قوت آشکار می شود و اهتمام و تلاش

۱- . همان، ص ۱۹۴.

۲- .محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، شرح: محمد باقر کوه کمره ای، قم، اسوه، چ ۳، ج ۵، ص۵۵۹.

۳- شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی، ج ۵، ص ۳۱۲، ح ۸۵۲۰.

بیشتری برای بهره وری بهتر انجام خواهد پذیرفت. نیز سزاوار است محاسبه با اندازه گیری زمان و مقایسه روزها در بهره وری آغاز شود. امام صادق علیه السلام در حدیثی ارزشمند آن را چنین بیان می فرماید:

کسی که دو روزش مساوی باشد، زیان کار است. هر کس روز دومش بهتر باشد، نیک بخت است و هر که روز دومش بدتر باشد، از رحمت خداوند دور است. هر کس پیشرفتی در خودش نبیند، نزول کرده و برای چنین شخصی، مرگ بهتر از زندگی است. (۱)

در واقع، مسلمان در مقام حسابگری از زمان، باید بکوشد هر روزش بهتر از دیروز و فردایش بهتر از امروز باشد و این همان بهره وری کامل است که با حسابگری می توان به آن دست یافت. ازاین رو، بهتر است انسان پیش از اینکه مورد محاسبه قرار گیرد، خود، به حسابش رسیدگی کند. چه بهتر که این محاسبه از مقایسه دو روز آغاز شود و تمام روزها، هفته ها، ماه ها و سال های عمر را در برگیرد.

۳. استفاده بهینه از نعمت

اشاره

جهان هستی سرشار از نعمت ها و امکانات بی شماری است که خالق هستی در خدمت بشر قرار داده است. قرآن در این باره چنین می فرماید: «وَ أتیکُم مِن کُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَ إنْ تَعُدّوُا نِعْمَتَ اللّه ِ لا تُحْصُوهَآ؛ و از هر چه خواستید به شما بخشید. اگر در صدد شمارش نعمت خدا برآیید، نمی توانید آن را به شمار درآورید». (ابراهیم: ۳۴)

اگرچه نعمت های الهی بی شمار است و همه نیازهای مادی و معنوی را دربرمی گیرد، ولی بی حساب نیست. از این رو، باید در راه خیر و صلاح خود و جامعه از آن بهره گرفت. البته در آموزه های آسمانی اسلام به شیوه های بهره گیری بهینه از نعمت ها اشاره شده است که به برخی از آنها می پردازیم.

۱- . امالی، ص ۷۶۶؛ الحدیث، ج ۲، ص ۳۲۶.

الف) قدرشناسی از نعمت

یکی از مسائل مهم در استفاده از نعمت، قدرشناسی نعمت است. البته این کار در صورتی امکان پذیر است که انسان، نعمت را آن گونه که صاحب نعمت خواسته به کار برد. در واقع، شکرگزاری نعمت، به کمال رساندن دستور الهی است. امام علی علیه السلام می فرماید:

کام یاب ترین مردم در مورد نعمت ها کسی است که نعمت های موجود را با شکرگزاری پایدار سازد و نعمت های از دست رفته را با شکیبایی بازگرداند. (۱)س

قدرشناسی از نعمت، موجب گشادگی روزی و عامل رشد اقتصادی است و بی توجهی به آن، فقر و ناامنی را در پی دارد. قرآن در این باره می فرماید: «لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزيدَنَّكُمْ وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذابی لَشَديدٌ؛ اگر سپاس گزاری کنید، [نعمت]شما را افزون خواهم کرد و اگر ناسپاسی کنید، به یقین، عذاب من سخت خواهد بود». (ابراهیم:۷)

خداوند در سوره نحل (۲)که سوره نعمت هاست، قریه ای را مثال می زند که اهلش در آسایش به سر می بردند و روزی مردمش به فراوانی از همه جا می رسید. اندك اندك آنها در استفاده از نعمت ها ناسپاسی کردند و خداوند هم به سزای آنچه می کردند، لباس گرسنگی و تشنگی را به آنان پوشاند.

در حال حاضر در جامعه اسلامی ما هم نعمت ها و منابع فراوانی وجود دارد که دانسته و ندانسته از آنها استفاده درستی نمی کنیم. ازاین رو، در مرحله نخست، لازم است ارزش این نعمت ها و منابع را بهتر بشناسیم و در مرحله دوم، از اسراف، زیاده روی و هر گونه استفاده نادرست از نعمت که از عناصر آسیب زا هستند، بپرهیزیم.

۱- محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ترجمه: محمد رضا شیخی، قم، دارالحدیث، ج ۳، ص ۲۰۳۸۰.
۲- . نحل: ۱۱۲.

تو را نعمت از شکر یابد دوام

شود بر تو لطف الهی تمام

مکن ناسپاسی که آرد زوال

به ناز و به نعمت، به جاه و به مال

ب) دانش آموزی و تخصص یابی برای بهره گیری از نعمت

به دست آوردن دانش و تخصص لازم، یکی از شیوه های صحیح بهره گیری از نعمت است؛ زیرا همه دلایل استفاده نادرست از نعمت، اسراف یا سوءاستفاده از آن نیست. گاه ممکن است در زندگی فردی و اجتماعی، نعمت ها، فرصت ها، امکانات و منابع فراوانی وجود داشته باشد که انسان به دلیل ناآگاهی و نداشتن تخصص لازم، نتواند از آنها بهره کافی و وافی بگیرد. در اسلام به این موضوع مهم توجه کافی شده و از شرط های اصلی کار به شمار آمده است. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «ما مِنْ حَرَکَهٍ اِلاّ وَ اَنْتَ مُحْتاجٌ فیها اِلی مَعْرِفَهٍ؛ هیچ حرکت و کاری نیست مگر اینکه در انجام آن نیازمند آگاهی باشی.»(۱) نیز می فرماید: «خداوند عزّوجل، انسان حرفه ای و امین را دوست دارد». (۲)

«در کشورهایی که تعداد متخصصان و صاحب نظران زیاد است، رقابت قابل توجهی بین سازمان ها برای افزایش چند درصدی بهره وری وجود دارد. همین امر موجب می شود تا میزان نوآوری ها در این کشورها افزایش یابد و در نهایت، باعث افزایش سطح بهره وری شود. از سوی دیگر، در این کشورها، آخرین اطلاعات و دستاوردهای علمی در زمینه های گوناگون بهره گیری از امکانات و منابع به سهولت در اختیار کارشناسان قرار می گیرد تا جهت افزایش بهره وری خود و سازمان به کار گیرند».(۳)

به یقین، سپردن امکانات و منابع به افراد ناآگاه، نتیجه ای جز پشیمانی نخواهد

ص: ۳۷

۱- . تحف العقول، ص ۱۷۱.

۲- . کافی، ج ۵، ص ۱۱۳.

۳- . نک: محمود ساعتچی، روان شناسی بهره وری، تهران، نشر ویرایش، بهار، ۱۳۸۰، چ ۳، ص ۱۶.

داشت؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «هر که ندانسته کار کند، تباه کاری اش بیش از آن است که درست کند». (۱)

به همین دلیل، در اسلام، کار اندکِ با بصیرت بر کار بسیاری که با نادانی صورت گیرد، برتری دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

کار اندک همراه با دانش بسیار آن سودمند است و کاری که با نادانی همراه باشد، نه اندک آن سود می دهد و نه بسیار آن. (۲)

امام صادق علیه السلام برای افرادی که بدون بصیرت و آگاهی، کاری را انجام می دهند، تعبیر جالبی دارد:

کسی که بدون بصیرت به کاری دست می زند، مانند کسی است که در بیراهه می رود؛ هر قدر شتاب کند، از هدف دورتر می شود. (۳)

بنابراین، بین دانش و آگاهی و رشد و بهره وری، رابطه مستقیمی دیده می شود و باید به طور فردی و اجتماعی در پی آن بود.

ج) اعمال مدیریت کارآمد بر منابع

بی تردید، نقش مدیریت کارآمد در بهره گیری بهینه از منابع، امکانات و نعمت های الهی، نقشی اساسی و اثرگذار است؛ زیرا به مدد آن می توان توانایی ها و استعدادهای بالقوه انسان را به فعلیت رساند و از کمترین منابع و امکانات، بیشترین بهره برداری را به دست آورد و آن را در مسیر سازندگی افراد و جامعه به کار گرفت. به تجربه به اثبات رسیده است، هر قدر هم جامعه فن آوری های برتر در راه بهره گیری بیشتر از نعمت ها و امکانات به کار بندد، ولی گرفتار سوءمدیریت باشد، هیچ گاه به

۱- . تحف العقول، ص ۴۶

۲- نهج الفصاحه با تنظیم موضوعی، ص ۴۷۹.

۳- . اصول کافی، ترجمه و شرح: جواد مصطفوی، تهران، انتشارات الوفا، ۱۳۸۲، چ ۱، ج ۱، ص ۵۴.

بهره وری مناسب نخواهد رسید. رسول خدا صلی الله علیه و آله به این مقوله حیاتی عنایت داشته و در گفتاری دل نشین، نگرانی خود را از سوء تدبیر برای جامعه بیان فرموده است: «لا اَخافُ اُمَّتیَ الْفَقْرَ وَ لیکِنْ اَخافُ عَلَیْهِمْ سوُءَ التّدْبیرِ؛ من از فقر و تنگ دستی امتم بیم ندارم، ولی از سوء مدیریت بر آنها نگرانم.» (۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله در این حدیث، خسارت ها و پی آمدهای سوء مدیریت را بیشتر از آثار فقر و تنگ دستی در جامعه می داند.

نباشد چو تدبیر و عقل معاش

به جایی نخواهد رسیدن تلاش

توانگر نخواهی شدن هیچ گه

به عزّ و قناعت نیابی چو ره (۲)

بی شک، آنچه می تواند از پی آمدهای منفی سوء مدیریت بکاهد، در پیش گرفتن برنامه ریزی مناسب است؛ امری که از مهم ترین ارکان مدیریت بوده و با آینده نگری همراه است. اسلام نیز به آن اهمیت ویژه ای می دهد. امام علی علیه السلام، آن را بقای هر دوستی می داند و می فرماید: «بقای مناصب و دولت ها، به برنامه ریزی و چاره اندیشی در امور بستگی دارد».(۳)

به تجربه هم ثابت شده است مشکلات و سختی ها نمی توانند مدیرانی را که توان برنامه ریزی مناسب دارند، نا امید کند؛ چون آنان، اشکال های کار را

۱- ابن ابی جمهور احسایی، عوالی اللئالی، تحقیق: سید مرعشی، قم، مطبع سید الشهدا، ۱۴۰۳ ه . ق، ج ۴، ص ۳۹، ح ۱۳۴.
۲- هزار گوهر، ص ۳۲۸.
۳- . میزان الحکمه، ج ۲، ص ۵۵۱.

پیش بینی کرده انـد. در مقابل، افرادی که کاری را بدون برنامه آغاز می کنند، چون اشـکال های کار را پیش بینی نکرده اند، در برابر آنها سـر فرود می آورند؛ چنان که امام علی علیه السلامـی فرماید: «مَنْ قَعَدَ عن حیلَةً قامَتْهُ الشَّدائِدِ؛ کسی که در چاره اندیشی کوتاهی کرد، شداید، او را به پا خواهند داشت». (۱)

به همین دلیل، پیشوایان معصوم علیهم السـلام، همواره دوسـتان و یاران خود را از بی برنامگی باز می داشـتند؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله خطاب به ابن مسعود می فرماید:

از اینکه کاری را بدون تدبیر (آینده نگری) و آگاهی انجام دهی، بر حذر باش. به درستی که خداوند جل جلاله می فرماید: وَ لاـ تَکوُنـوُا کـالَّتی نَقَضتَ غزلهـا مِن بَعـدِ قوَّهٍ أنکاثـا؛ هماننـد زنی نباشـید که بـافته اش را پس از این که محکم گردانیـده بود، جاهلانه باز کرد.(۲)

بنـابراین، مـدیرانی که از نظر منـابع و امکانـات در تنگنا هسـتند، اگر به خوبی بیندیشـند و با برنامه ریزی منظم، امکانات را در موارد ضروری و لازم به کارگیرند و از معطل ماندن بی جای آن جلوگیری کنند، می توانند با درایت، بیشترین بهره برداری را به دست آورند. امام علی علیه السـلام می فرماید: «التَّلَطُّفُ فِی الْحِیلَهِ أَجْدَی مِن الْوَسیلَهِ؛ ظرافت و دقت در برنامه ریزی، بهتر از امکانات است». (۳)

به یقین، اگر مـدیر بی تدبیر و بی برنامه، دریایی از امکانات هم در اختیار داشـته باشد، نمی تواند از آن به درستی بهره بگیرد. در نتیجه، از سطوح بهره وری در حوزه عمل خود خواهد کاست.

۴. به کارگیری معیارهای اسلامی در عمل

اشاره

در فرهنگ اسلامی، بهره وری فردی و اجتماعی، زمانی به وجود می آید که مفاهیم

۱- غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۱، ص ۳۱۰.

۲- . بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۱۱۰.

۳- غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۱، ص ۳۱۰.

ارزشی به طور عملی در تاروپود جامعه جریان یابد و اندیشه های جامعه را در راه بهره ور ساختن بخش های مختلف جامعه اصلاح و هدایت کند. در این مبحث به مهم ترین این معیارها می پردازیم.

الف) ایمان به خدا

ایمان، نخستین و مهم ترین عاملی است که می تواند امور را به بهترین شکل در راه بهره وری هدایت کند. اگر ایمان بر اساس مبدأ درستی مانند یکتاپرستی استوار باشد، نخستین اثرش، احساس مراقبت همیشگی انسان از سوی منبعی آگاه است؛ به گونه ای که نه تنها هیچ نقطه ای از دایره علمش بیرون نیست، بلکه مراقبانش از هر سو او را احاطه کرده اند. امام جواد علیه السلام در این باره می فرماید: «بدان که برابر دیده خدایی؛ پس مواظب باش که چگونه ای».(۱)

در اسلام، ایمان در کمیت و کیفیت نیروی انسانی و در نهایت، بهره وری و پیشرفت امور نقش بسزایی دارد. این مهم را به روشنی می توان از آیات زیر استنباط کرد:

اگر از میان شما بیست تن، شکیبا باشند، بر دویست تن چیره شوند، و اگر از شما یکصد تن باشند، بر هزار تن از کافران پیروز می گردند؛ چرا که آنان قومی هستند که نمی فهمند* اکنون خدا بر شما تخفیف داد و معلوم داشت که در شما ضعفی وجود دارد. پس اگر از [میان] شما یکصد تن شکیبا باشند، بر دویست تن پیروز گردند و اگر از شما هزار تن باشند، به توفیق الهی بر دو هزار تن چیره شوند و خدا با شکیبایان است. (انفال: ۶۵ و ۶۶)

با دقت در این آیات، معلوم می شود که بین کیفیت نیروی انسانی و اندازه سازمان، رابطه معکوس وجود دارد. در آیه اول، سخن از نسبت یک به ده است. برای ذکر مثال، بیست نفر در مقابل دویست نفر و صد نفر در مقابل هزار نفر انتخاب شده است؛ در حالی که در آیه دوم، سخن از نسبت یک به دو است. پس مثال صد نفر در برابر دویست نفر و هزار نفر در برابر دو هزار نفر انتخاب شده است. این تفاوت مثال، گویا به خاطر توجه به این

۱- . تحف العقول، ص ۴۷۸.

حقیقت است که هر چه جمعیت مؤمنان از ایمان راسخ تر و ریشه دارتری برخوردار باشند، بیشتر قادر خواهند بود تا با تعداد کمی از نیروها و امکانات، یک سازمان کارآمد و فعال به وجود آورند.(۱)

شاید گفته شود این آیات، صراحت بر سازمان رزم دارند، ولی هیچ قرینه ای در اختیار نداریم که مطلب را به آن منحصر و محدود کنیم. اصولی که در آیه معرفی می شود، چنان منطقی و گره گشاست که قابل تطبیق بر هر گونه سازمان و تشکل اجتماعی است. افزون بر آن، سازمان لازم نیز از نظر هدف، سازمانی است مانند دیگر سازمان ها و دقیقاً؛ در شکل گیری و حیات خود همان اصولی را می پیماید که دیگر سازمان ها از آن پیروی می کنند.

ب) دقت و اتقان

در فرهنگ بهره وری اسلامی، دقت و اتقان از مفاهیم ارزشمندی است که به امور کیفیت می بخشد و به ارزش مادی و معنوی آن می افزاید. از دیدگاه اسلام، خالق هستی، جهان آفرینش را در نهایت دقت، اتقان، نظم و کیفیت مطلوب آفریده است. پس انتظار می رود جانشین او نیز در زمین این گونه عمل کند. رسول خدا صلی الله علیه و آلهدرباره محکم کاری امور می فرماید: «اِذا عَمِلَ أحَدُکم عملاً فَلْیَتَقَنَّ؛ هر گاه یکی از شما کاری انجام می دهد، بر اوست که آن را محکم و استوار به انجام رساند.» (۲)

همین طور آورده اند: حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله هنگام دفن سعد بن معاذ انصاری، رئیس قبیله اوس، سنگ قبر را به دقت با دست مبارکشان محکم ساخت. بعضی از اصحاب گفتند: سنگ قبر این اندازه نیاز به دقت و محکم کاری ندارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «می دانم که به زودی کهنگی آن را فرا می گیرد، ولی خدا دوست دارد بنده ای

۱- . بهره وری و مصداق ها، ص ۱۲۵

۲- . نهج الفصاحه موضوعی، ص ۵۳۶.

که کاری می کند، کارش را کامل کند». (۱)

بهتر است بـدانیم همه شاهکارهای عظیم معماری جهان، مانند سـنگ کاری های پاسارگاد، تخت جمشـید، کاشـی کاری های مسـجد شـیخ لطـف الله، اهرام مصـر، برج پیزا، دیـوار چین و ده هـا اثر تـاریخی و باسـتانی دیگر که امروزه آدمی را به تحسـین واداشـته و پس از گذشت قرن ها و سال ها، هنوز ماندگار و استوار است، نتیجه کار انسان هایی است که کار را با نهایت دقت و اتقان انجام داده اند.

ج) دوری از اهمال کاری

در اسـلام همه چیز در پرتو کوشـش به دست می آیـد. پس اگر کسـی در انجام وظیفه کوتاهی کند، به مقصد نخواهد رسـید، ولی اگر کار آن را به شایسـتگی انجام دهد، از بهترین بندگان شمرده می شود. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «هر کس به وظایف لازم خود عمل کند، از بهترین مردم خواهد بود». (۲)

انسان مسلمان به شدت از هر گونه اهمال و سستی نهی شده است. حضرت رسول صلی الله علیه و آله می فرماید:

از اهمال بپرهیز؛ که تو برای امروز زنده ای، نه برای فردا. اگر فردایی بود، فردا نیز مثل امروز باشد و اگر فردایی نبود، از اهمال و سستی امروز پشیمان خواهی بود. (۳)

امام علی علیه السلام هم درباره نکوهش و برخورد با افراد سست عنصر و اهمال کار می فرماید:

خویش را از کسانی که سستی می ورزند، بی نیاز ساز؛ که سست عنصران و آنان که از

۱- . امالی، ص ۴۶۸.
۲- غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۷۳.
۳- . نهج الفصاحه موضوعی، ص ۴۷۹.

جنگ کراهت دارند، عدمشان به ز وجودشان و نشستن آنها به ز قیامشان است. (۱)

نبود انسان های سست عنصر در هر مجموعه و سازمانی از بودنشان بهتر است، چرا که اگر یک انسان سست عنصر نباشد، تنها یک نیرو کم است، ولی اگر باشد، هم خودش کار نمی کند و هم دیگران را از کار دل سرد می کند و از کارآیی و بهره وری کار می کاهد. در واقع، نبود سست عنصران، قدمی در راه بهره وری است. بنابراین، اگر نظام اسلامی قصد بهره وری دارد، باید افراد سست عنصر را از نهادها و سازمان ها پاک سازی کند.

د) تقسیم کار

امروزه تقسیم کار، یکی از عوامل اساسی پیشرفت و بهره وری در امور است. در فرهنگ اسلامی نیز بر این عامل ارزشمند در بهره وری تأکید شده است. حضرت علی علیه السلام در نامه ای به فرزند بزرگوارش، امام حسن علیه السلام این مهم را چنین یادآور می شود:

کار هر کدام از خدمت کارانت را معیّن کن که او را در برابر آن مسئول بدانی. تقسیم کار موجب می شود کارها را به یکدیگر وانگذارند و در خدمت سستی نکنند.(۲)

در واقع، تقسیم کار و وظیفه، موجب صرفه جویی در وقت و پیشرفت امور می شود؛ زیرا وقتی وظیفه و کار تقسیم شود، به همان اندازه مسئولیت نیز بین دیگران تقسیم می گردد. از سوی دیگر، افراد با تکرار فعالیت مورد نظر، کارآزموده می شوند و کار را شایسته تر انجام می دهند. پس اگر کسی هم به سهو یا عمد، قصد اهمال در کاری را داشته باشد، با تقسیم وظایف، به سهولت می توان فرد اهمال کار را یافت و او را در برابر عملکردش پاسخگو و مسئول کرد. بی شک، اگر تقسیم کار با در نظر

۱- . نهج البلاغه، نامه ۴، ص ۴۸۵.

۲- ترجمه نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۳۷.

گرفتن انگیزه، استعداد، لیاقت و توانایی افراد انجام گیرد، موجب افزایش رضایت کاری افراد و بهره وری بیشتر و بهتر خواهد بود.

ه) اولویت بندی کار

در فرهنگ غنی اسلام، عمر و فرصت های زندگی بسیار ارزشمند است. عمر کالایی یک بار مصرف است. ازاین رو، غفلت و بی خبری است اگر این عمر گران مایه در امور کم اهمیت صرف شود. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید:

«در غفلت و بی خبری انسان، همین بس که همّت خود را در کاری صرف کند که به دردش نمی خورد». (۱)

از سوی دیگر، آرزوها و آرمان های آدمی با فرصت اندک عمر فراوان است. ازاین رو، بر انسان لازم است با محاسبه گری زمان و دسته بندی امور مورد نظر، امور مهم تر را انتخاب کند. در غیر این صورت، کار مهم تر را از دست خواهد داد؛ چنان که امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «کسی که به کاری سرگرم شود که مهم نیست، کار مهم تر را از دست می دهد».(۲)

در حال حاضر، آرزوهایی همچون رشد اخلاقی، دانش افزایی، توسعه مالی، رفاه، آسایش، ارتقای شغلی، افزایش منزلت اجتماعی و ده ها مورد دیگر، آرزوی بسیاری از مردم به طور فردی و اجتماعی است که هم افراد و هم جوامع، مشتاقانه در پی آن هستند. البته تحقق همه آنها در فرصت اندک زندگی دست نیافتنی است، ولی با اولویت بندی امور مهم و پرداختن به آنها، می توان امکان تحقق آن را فراهم آورد. وگرنه با پرداختن به کارهای غیرضروری، فقط در حد آرزو باقی می مانند؛ چنان که امام علی علیه السلام می فرماید: «کسی که به کارهای گوناگون بپردازد، خوار می شود و پیروز

۱- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۲۱۹.

۲- .همان، ص ۵۸۴.

نمی گردد». (۱)

تـا زمانی که احساس اولویت بنـدی کار در وجود انسان مؤمن و جامعه اسـلامی باشـد، آن فرد و جامعه در راه بهره وری بهینه گام برخواهد داشت.

و) پشتکار

دورترین مقصدها، طولانی ترین مسـیرها و سـخت ترین کارها دستی یافتنی و آسان خواهند شد، به شـرط آنکه پای در مقصد نهیم و برای رسـیدن به هدف، پایدار باشیم و از هیچ مانعی نهراسیم. امام علی علیه السلام می فرماید: «عَلیکَ بِإِدْمانِ الْعَمَلِ؛ بر تو باد مداومت عمل». (۲)

حضـرت رسول صـلی الله علیه و آله نیز پشـتکار و مداومت در امور را به کوبنده دری تشبیه کرده است که در اثر اسـتقامت در عمل به هدف خود می رسد. آن حضرت می فرماید: «هر که به کوفتن در ادامه دهد، عاقبت بر او گشوده خواهد شد». (۳)

گفت پیغمبر که گر کوبی دری

عاقبت آید برون زان در، سری

چون نشینی به سر کوی کسی

عاقبت بینی تو هم روی کسی

چون ز چاهی می کَنی هر روز خاک

عاقبت اندر رسی در آب پاک (۴)

۱- ترجمه نهج البلاغه، حکمت ۴۰۳.

۲- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ص ۲۱۲.

۳- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۳۶.

۴- . شعر به نقل از: غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۱، ص ۷۹.

در عمل هم ثابت شده است هرگاه مردمی عزم کرده اند با سخت کوشی و پشتکار، ناممکن ها را ممکن سازند و وضعیت موجود را بهبود بخشند، پیروز گشته اند. نمونه آن، مردم هلند هستند؛ آنها وقتی از نظر جمعیت با محدودیت زمین روبه رو شدند، اراده کردند سرزمین خود را از راه مناسب وسعت بخشند. از این رو، با پر کردن دریا و خلیج زویی درزه با خاک، زمین های بسیاری به دست آوردند و پیوسته در حال گسترش وسعت خاک کشور خود در دریا هستند.(۱) به راستی، چه زیباست آن ضرب المثل آلمانی که: «کره زمین از آنِ مردم با پشتکار است».(۲)

جالب اینکه در محیط و اجتماع خود، به طرح ها و اقدام های مفید و نیمه تمام فراوانی برمی خوریم که انجام دهندگان آن تحت تأثیر یک محرک آنی، با شور و عشق خاصی مشغول به کار شده اند، ولی پس از گذشت اندک زمانی و برخورد با مانعی کوچک، آتش عشق در آنها به سردی گراییده است و آن را نیمه کاره رها کرده اند. در نتیجه، هزینه و امکانات به کار گرفته شده، راکد و بدون بهره وری باقی مانده است. در اسلام، ارزش و اهمیت امور به اتمام آن است؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «الْاُمُورُ بِتَمامِها وَ الْاَعْمالُ بِخَواتیمِها؛ [ارزش و اهمیت]امور به تمام کردن و اعمال به خاتمه آن است.» (۳)

ز) انضباط کاری

انضباط از مفاهیم ارزشی است که در صورت عمل به آن، ارزش آفرین است و می تواند پیشرفت فرد و اجتماع را به همراه آورد. ازاین رو، برای بهره وری بهینه در جامعه، وجود آن ضروری است؛ زیرا بهترین سازمان ها و نظام ها با زیر پاگذاشتن انضباط کاری، به تباهی کشیده می شوند و همه وجوه مثبتشان بی ارزش می شود.

۱- مجید یکتایی، کار و زندگی، تهران، عطایی، چ ۵، ص ۲۱۰.

۲- . همان.

۳- الحیاه، ج ۱، ص ۳۱۵.

همچنین تواناترین افراد در محیط کار و زندگی، بدون داشتن نظم، جز اتلاف وقت، دستاوردی نخواهند داشت.

در فرهنگ اسلامی بر نظم در امور تأکید فراوان شده است. در اهمیت نظم، همین بس که حضرت علی علیه السلام در حساس ترین لحظه های زندگی ـ یعنی وصیت هنگام شهادت ـ بدان سفارش می کند:

شما و همه فرزندان و کسانم و آن که را نامه من بدو رسد، سفارش می کنم به ترس از خدا و نظم در کارها. (۱)

ایشان، فرمانده لشکر خود، مالک اشتر را نیز به نظم در امور پند می دهد و می فرماید:

کار هر روز را در همان روز انجام ده؛ زیرا هر روز کاری مخصوص به خود دارد ...(۲) تلاش کن تا هر کاری را در جای خود و زمان مخصوص به خود انجام دهی. (۳)

البته نظم تنها در وقت نیست، بلکه قرار گرفتن هر چیز در جای خود، به ویژه افراد در جایگاه مناسب خودشان نیز نظم به شمار می آید. نظم با سرعت، می تواند بهره وری فراوانی به همراه آورد.

ح) مشارکت و تعاون

به گواه تاریخ، وجود روح هم گرایی، تعاون و مشارکت، همواره از عوامل موفقیت، تحول و پیشرفت جوامع بشری بوده است. برای مثال، هر گاه تاریخچه تأسیس شرکت های بزرگ خارجی را مطالعه کنیم، متوجه می شویم این شرکت ها در ابتدا با سرمایه اندک چند نفر تأسیس شده و سپس در اثر همکاری و مشارکت با شرکت های دیگر، رشد کرده و شرکت های بزرگی به وجود آمده است. وقتی حوادثی

۱- ترجمه نهج البلاغه، نامه ۴۷، ص ۵۵۹.

۲- . همان، نامه ۵۳، ص ۵۸۵.

۳- همان، ص ۵۹۱.

مثل جنگ، زلزله و دیگر حوادث و وقایع طبیعی و انسانی را در جهان و کشور بررسی می کنیم، می بینیم هر گاه مردم مشارکت بیشتری داشته اند، کشورها به راحتی توانسته اند از مرحله بحران بگذرند. این مسئله، اهمیت مشارکت در امور را می رساند که می تواند در بهره وری هم اثرگذار باشد.

در فرهنگ اسلامی، مشارکت تحت عنوان تعاون مطرح شده است؛ چنان که قرآن مجید می فرماید: «وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوی؛ و در نیکوکاری و پرهیزکاری با یکدیگر همکاری کنید.» (مائده: ۲) حضرت علی علیه السلام هم می فرماید: «بر شما باد پیوند و همراهی با یکدیگر، و پرهیز از جدایی و دوری از همدیگر.» (۱)

جالب اینکه در این فرهنگ ارزشمند، بیشتر دستورها، نظر به جمع و گروه دارد و کمتر در آن به فرد توجه می شود. بسیاری از نابسامانی های جامعه در سایه هم دلی، همکاری و هم فکری حل خواهد شد. این موضوع، به ویژه در طرح های ملی که نیازمند نیرو و امکانات فراوان است، از اتلاف نیروها و سرمایه ها پیش گیری می کند.

ط) به کارگیری نیروهای امین و با کفایت

به کارگیری نیروهای توان مند و درستکار در کارها، مؤثرترین عامل برای بهبود بهره وری به شمار می آید. ازاین رو، باید از به کارگیری انسان های فرومایه و بی کفایت در امور خودداری کرد و سفارش و شفاعت کسی را هم در این زمینه نپذیرفت. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «در استخدام کارکنان و فرماندهان، هیچ گونه شفاعتی را نپذیر، مگر شفاعت و کفایت امانت را».(۲)

به عبارتی، امانت داری و کفایت که می تواند به معنای تخصص، تجربه و توانایی

۱- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۵۳۹.

۲- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، قم، کتاب خانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی، ج ۲۰، ص۲۷۶، ح ۱۸۴.

انجام کار در نظر گرفته شود، لازمه بهبود کار در هر جامعه انسانی است. اگر مسئولیت به افراد بی کفایت سپرده شود، خیانت در حق خداوند و مردم صورت پذیرفته است. در روایتی از ابن عباس نقل شده است که پیامبر خدا فرمود:

کسی که جوانی را به حکومت جمعی بگمارد، در حالی که فردی در میان آن جمع وجود دارد که بیشتر مورد رضای خداست، به خداوند خیانت کرده است. (۱)

کسی که بدون کفایت و لیاقت، جایگاهی را اشغال کند، باید بداند که پس از چندی، ناتوانی اش آشکار و سرانجام واژگون خواهد شد. امام علی علیه السلام می فرماید: «مَنْ رَفَعَ بلا کفایَهِ وضعَ بَلا جنایَهٍ؛ کسی که بدون کفایت بالا رود، بدون جنایت پایین خواهد آمد». (۲)

به یقین، این حالت، فرصت های ارزشمندی را از دست افراد با کفایت گرفته و موجب کاهش بهره وری در جامعه شده است.

ی) پیش گیری از اسراف

اسراف؛ یعنی گذشتن از حد و در هر عملی زیاده روی کردن که در اسلام عملی زشت و نکوهیده تلقی می شود. اسراف ممکن است در ابتدا از خوردن و آشامیدن آغاز شود و سپس تمام جنبه های فردی و اجتماعی شخص را در برگیرد و اعتدال او را در زندگی برهم زند. به همین دلیل، خداوند برای پیش گیری از حیف و میل و هدر دادن نعمت های الهی، انسان ها را از اسراف نهی کرده است. از جمله می فرماید:

«کُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لا تُسْرِفُوا؛ بخورید و بیاشامید [ولی] زیاده روی مکنید». (اعراف: ۳۱)

بُوَد بهترین شیوه ها اقتصاد

بدان بایدت بیشتر اعتماد

۱- . بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۷۵

۲- . غرر الحکم، ج ۲، ص ۲۰۲.

بدان بازگردد چو کس پیشرفت

هم آنجا رسد عاجز از پیشرفت(۱)

در اسلام، میانه روی، موافق فطرت و سرشت انسان تلقی می شود. امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید:

خدای عزّوجلّ، میانه روی را دوست دارد و اسراف را ناپسند می دارد؛ حتی دور انداختن هسته خرما یا میوه ای، اگر به کار آید و نیز دور ریختن آب اضافی. (۲)

میانه روی، دو ارمغان مهم برای بشر دارد: اول اینکه او را از بزرگترین رنج تاریخی، یعنی مسئله معیشت و غصه تأمین نیازهای زندگی می رهاند. دوم اینکه جامعه و فرد را از عوارض شوم فقر، مانند: بداخلاقی، فساد، فحشا و کفر و بی دینی نجات می دهد.

با وجود سفارش های زیادی که درباره پرهیز از اسراف و رعایت اعتدال از سوی معصومان به ما رسیده است، شاهد روزافزون اسراف در جنبه های گوناگون در سطح جامعه هستیم. بی شک، با رعایت اعتدال و میانه روی در کارها می توانیم خود و جامعه را از آسیب های اسراف مصون داریم و گامی در جهت بهره وری بهینه برداریم.

۱- . هزار گوهر، ص ۱۹۳.

۲- محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۳ ه .ق، ج ۷۱، ص ۳۶۴.

فصل سوم: آسیب شناسی بهره وری در کشور

اشاره

امروزه بهره وری فراتر از معیاری اقتصادی و مالی، در بسیاری از کشورهای جهان، به ویژه کشورهای توسعه یافته، به عنوان یک فرهنگ و نگرش هوشیارانه به کار مطرح است. آنان تلاش ها و برنامه ریزی های فراوانی در مسیر ارتقای بهره وری در سطوح مختلف جوامع خود انجام داده اند و رشد روز افزون خود را مرهون توجه به این امر مهم می دانند. آمارهایی هم که منتشر می شود، نشان از این موفقیت دارد. البته کشور ما با تمام تلاش هایی که در سال های اخیر در راه بهبود بهره وری انجام داده، هنوز به سطح مطلوبی نرسیده است.

در این مبحث، به وضعیت بهره وری در بخش های مختلف، از جمله منابع انسانی، طبیعی و اقتصادی (تولید، توزیع و مصرف) می پردازیم. هر چند بهره وری در موارد نام برده خلاصه نمی شود و مسائل دینی و اخلاقی را هم دربرمی گیرد، ولی به دلیل کلی بودن این مسائل و نبود آمار و اطلاعات دقیق برای اندازه گیری، از آنها صرف نظر شده است.

۱. منابع انسانی

اشاره

خوشبختی و سعادت هر جامعه، مرهون کار و کوشش همه افراد آن است. این افراد که از نظر جنس، سن، توانایی و استعداد با یکدیگر تفاوت دارند، با شناخت فرهنگ بهره وری می توانند با بهبود فعالیت های فردی و اجتماعی، از جمله بهره گیری بهینه از امکانات، فرصت های زندگی و پیش گیری از انجام کارهای بیهوده، مسیر پیشرفت جامعه را هموار سازند و حرکت به سوی بهره وری را شتاب بخشند. البته به دلایل مختلف از جمله نبود آموزش های صحیح در مورد فرهنگ بهره وری یا ارائه

ص: ۵۲

تعریف هـای پیچیـده از آن، این اتفـاق مبـارک در کشور کمتر رخ داده است. بیشتر افراد جـامعه بـا بهره وری بیگانه هسـتند و کمتر موفق شده ایم از نیروی بالقوه انسانی در راه بهره وری جامعه بهره گیریم. در این مبحث به مشـکلاتی می پردازیم که فرا روی بهره وری بهینه از نیروی انسانی در برخی گروه های اجتماعی دیده می شود.

الف) پایین بودن کارآیی کارکنان اداره ها

کارکنان اداره ها، نیروهای شاغل و فعال جامعه هسـتند که در تولیـد خدمت و بهره وری جامعه نقش حساس و محوری دارند. امام علی علیه السـلام می فرماید: «کارها به وسیله کارمندان، راست و درست می شود.»(۱) البته با تمام فعالیت و پشتکاری که این افراد در صـحنه اجتمـاع دارنـد، هنوز کـارآیی شـان در حـد مطلوب نیست. «میزان بهره وری در کشورهای پیشـرفته، هفت سـاعت کـار مفیـد در روز است، در حالی که شاغلان ایران حـداکثر یک ساعت و نیم کار مفیـد در روز انجام می دهنـد».(۲) «کارآیی برخی افراد در محل کار، کمتر از ۲۰ درصد است و اکثر سازمان ها، نیروی مازاد بر نیاز دارند».(۳)

ایـن در حـالی اسـت کـه پیشـرفت و توسـعه هر کشـور، در درجـه اول به تـوان و پشـتکار مردم، به ویژه نیروی فعـال و از جمله کارکنـان متکی است. تمـام پیشـرفت هـایی نیز که نصـیب کشورهـای توسـعه یافته شـده، در پرتو کار و فعالیت فراوان آنان به دست آمده است.

کارآیی ضعیف کارمندان در کشور به دلیل کم کاری آنان نیست، بلکه دلایل مختلفی می تواند داشته باشد. بخش عظیمی از آن، به دلیل فراوانی تعطیلات رسمی

۱- غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۲۷۳.
۲- جام جم، ش ۱۳۸۵، ۱۶/۱۲/۱۳۸۳، ص ۵.
۳- . سازمـان بهره وری ملی ایران، مجموعه مقالاـت و سـخنرانی هـای دومین کنگره ملی بهره وری ایران،تهران، چاپ بصـیر، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۲۵.

کشور و بخش دیگر به جهت ناتوانی آنان به علت نداشتن آموزش و تخصص لازم است که بی شک، ناتوانی در هر فعالیتی، آفت آن کار است. امام علی علیه السلامی فرماید: «آفَةُ الْاَعْمالِ، عَجْزُ الْعُمّال؛ آفت کارها، ناتوانی کارمندان است».(۱)

به این موارد، ضعف مدیریت، تقسیم نامناسب کار و نظارت ناکافی را باید افزود. در اداره ها بارها به کارمندانی برمی خوریم که به سبب فراوانی کار، به اصطلاح فرصت سرخاراندن ندارند، ولی پشت میز دیگری، کارمندی را می بینیم که بی کار نشسته است یا نوع کارش چنین اقتضا می کند.

چو خواهی رسیدن به عزّ و شرف

تو را دُرّ مقصود آید به کف

میاسای از کار و کوشش دمی

که سعی است سرمایه آدمی (۲)

ب) اوقات فراغت سالمندان و بازنشستگان

سالمندی، موهبتی است الهی و برزخی است رازانگیز میان گیتی و مینو. سالمندی، اتاق انتظار مرگ نیست؛ عمر دیگری است در زمانی دیگر. امام علی علیه السلام می فرماید: «به راستی که عمر (مفید) تو همان زمانی است که در آن هستی.»(۳) ایشان، آدمی را از ضایع کردن عمر باز می دارد: «از ضایع شدن عمرها در آنچه برای شما باقی نماند، بپرهیزید؛ که عمر رفته باز نمی گردد».(۴)

امروزه در جهان تلاش می شود از وقت، تجربه و نیروی سالمندان در بهره وری

۱- شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۳، ص ۱۰۹.
۲- هزار گوهر، ص ۳۲۸.
۳- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۱۹۹.
۴- همان.

جامعه بیشتر بهره گرفته شود. برای مثال، در کلیساهای استرالیا، محل ویژه ای برای کمک به افراد نیازمند در نظر گرفته شده است که گردانندگان آن را سالمندان تشکیل می دهند.(۱) در برخی کشورها برای بهره گیری از وقت و نیروی سالمندان، در بیشتر شوراهای محلی، دفتر ویژه سالمندان در نظر گرفته شده است. سالمندانی که مایلند در زمینه های گوناگون داوطلبانه خدمت کنند، به این مراکز می روند. برخی از این خدمات داوطلبانه عبارت است از تدریس خصوصی در خانه ها، هم صحبتی با افراد خانواده ها، نگه داری از خانه و گیاهانِ افرادی که به مسافرت می روند، کمک به امور خانه، خانه داری و ده ها نمونه دیگر.(۲)

در کشور ما برخی سالمندان سخت به کار و فعالیت هایی مانند کشاورزی مشغولند، ولی از توان و تجربه گران بهای بسیاری دیگر از بازنشستگان، باوجود آنکه هنوز توانایی فعالیت در امور مختلف را دارند، بهره گرفته نمی شود. آنان بیشتر اوقات خود را در بوستان به گپ زدن با دوستان و هم سالان می گذرانند و هیچ نقشی در فعالیت های اقتصادی و اجتماعی ایفا نمی کنند؛ در حالی که در اسلام، نقش سالمند در اجتماع، نقش پیامبری است؛ چنان که می فرماید: «هر پیری در میان طایفه اش همچون پیامبری است در میان قومش». (۳)

سالمندی، دوره ای سرشار از کوله بار پختگی، تجربه و کمال است و به یقین، بهره گیری از تجربه سالمندان، راه گشای جامعه انسانی خواهد بود. ارزشمندی تجربه و اندیشه سالمند به گونه ای است که امیر سخن، امام علی علیه السلام می فرماید: «اندیشه

۱- گروه بانوان نیکوکار، مجموعه مقالات سالمندی، گروه بانوان نیکوکار، تهران، ۱۳۷۹، چ ۲، صص ۶۸ و ۶۹ .

۲- همان.

۳- بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۱۳۷.

سالمند در نظر من از تلاش جوان خوش آیندتر است».(۱)

بنابراین، بهتر است با حرمت گذاری به شخصیت سالمندان، بستر مشارکت هر چه بیشتر آنان در جامعه فراهم آید تا هم جامعه از تجربه های ارزشمند آنان بهره مند شود و هم خود دچار مشکلات روحی ــ روانی نشوند.

پیران سخن ز تجربه گویند، گفتمت

هان ای پسر که پیر شوی، پند گوش کن (۲)

ج) بانوان

بانوان، نیمی از جمعیت فعال هر کشور را تشکیل می دهند و از این جهت می توانند نقش مهمی در بهره وری جامعه ایفا کنند. بنابر فرمایش رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، نخستین وظیفه آنان در جامعه اسلامی، کار در خانه و مدیریت صحیح آن است: «[ای زنان،]هر یک از شما با کارکردن در خانه خویش، اگر خدا بخواهد، ثواب مجاهدان خواهد یافت». (۳)

به گواه تاریخ، همواره بانوان ایران اسلامی در کنار مدیریت خانه و وظیفه خطیر مادری، در صحنه های اجتماع، به ویژه در روستاها، مناطق عشایری و شهرها، یار و مددکار همسران خود بوده اند. براساس یافته های یک پژوهش، «اگر می خواستند برای انجام دادن کارهایی که فقط زنان در خانه انجام می دهند، کارگر استخدام کنند، هزینه

۱- ترجمه نهج البلاغه، ص ۶۴۳، حکمت ۸۶ .
۲- شمس الدین محمد حافظ شیرازی، دیوان شعر، قم، مؤسسه الوفاء، انتشارات اندیشه، ۱۳۶۸، چ۱، ص۲۲۲.
۳- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۳۵۷.

آن چهار برابر هزینه یک خانواده می شد».(۱)

با تمام نقشی که زنان در اجتماع دارند، هنوز بسیاری از آنها وقت خود را به بطالت می گذرانند یا حتی از بی کاری، به غیبت کردن و دخالت در زندگی دیگران می پردازند و زندگی را برای خود و خانواده شان تلخ می کنند. آنان می توانند با کارهای مناسب مانند مطالعه، تلاوت قرآن، فعالیت های هنری و دستی و قصه گویی برای فرزندان سرگرم شوند. رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره سرگرم شدن زنان در خانه می فرماید: «چرخ نخ ریسی برای زن مؤمن در خانه اش چه سرگرمی خوبی است». (۲)

د) کودکان و نوجوانان

بهره وری در خانواده را نباید به فعالیت پدران و مادران محدود کرد. تک تک افراد خانواده، به ویژه فرزندان، باید از موضوع بهره وری آگاهی یابند تا از امکانات و فرصت هایی که در اختیار دارند، مانند: دفتر، مداد، خودکار، پوشاک و امکانات خانه، مدرسه و جامعه به درستی بهره گیرند. همچنین اوقات فراغت خود را به ویژه در تابستان ها به بطالت نگذرانند و با اخلاق و روحیه خوب، محیط زندگی شادابی برای دوستان، معلمان و افراد خانواده فراهم آورند.

ما در بخش آموزش بهره وری به کودکان و نوجوانان جامعه ضعیف عمل کرده ایم. آنان آموزش های لازم را در راه بهره ور ساختن خود، خانواده و جامعه شان ندیده اند. بهتر است بدانیم هر ساله به دلیل توجیه نبودن فرزندان و خانواده ها درباره بهره وری و مردودی برخی دانش آموزان، میلیاردها تومان به خانواده ها و بیت المال خسارت وارد می شود. بی شک، با توجیه این مهم، از وارد آمدن این گونه خسارت ها می توان

۱- مرکز ترجمه متون مدیریت، مجموعه مقالات بهره وری، تهران، مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، چ ۱، ص ۱۷.
۲- . نهج الفصاحه موضوعی، ص ۳۵۲.

پیش گیری کرد و منابع مالی را برای افزایش برنامه های آموزش و پرورش در مدرسه ها به کار گرفت.

ه) جوانان و افراد تحصیل کرده

یکی دیگر از مشکلات بهره وری در بخش نیروی انسانی، بی کاری روزافزون جوانان تحصیل کرده جامعه است. سالانه هزاران جوان مشتاق به تحصیل، به امید زندگی بهتر وارد دانشگاه های سراسر کشور می شوند. آنها با صرف هزینه های کلان مادی و معنوی، پس از چند سال فارغ التحصیل می شوند، ولی متأسفانه حدود نیمی از این تحصیل کردگان به دلیل جذب بیش از اندازه دانشگاه ها، نمی توانند جذب بازار کار شوند و از نتیجه سال ها زحمت و تلاش خود بهره گیرند. به ویژه در مناطق محروم، به دلیل کمبود امکانات در محل خدمت، ممکن است پس از چندی از تحصیلات خود صرف نظر کنند و در کارهای غیرتخصصی مشغول شوند یا به شغل های کاذب درآمدزا بپردازند. این جوانان که سال ها دسترنج خانواده ها و همین طور اوقات ارزشمند جوانی خود را صرف تحصیل کرده اند، گاه نقش کاخ رؤیایی را که در ذهن خود از دانشگاه و تحصیل ساخته بودند، یک باره بر آب می بینند. به همین دلیل، دچار انواع مشکلات روحی ـ روانی می شوند و این سرآغاز مشکلات خود، خانواده و جامعه شان است. با برنامه ریزی بهتر، می توان از استعداد و توانایی این نیروها در راه تولید و سازندگی جامعه بهره گرفت.

و) ضعف کاردانی

امروزه ثابت شده که کمیت و کیفیت مورد انتظار، در بهره وری فعالیت ها تابع سرعت و درستی انجام کارهاست. به یقین، هرچه فعالیت ها با سرعت و درستی مطلوب تری انجام گیرد، بازده مطلوب تری به همراه خواهد داشت. البته این سرعت و درستی، تابع دانش و سطح مهارت هاست. امام علی علیه السلاممی فرماید: «هر گاه خواستید به دانش، سودمند گردید، بدان عمل کنید... (۱)هر گاه

ص: ۵۸

۱- شرح و ترجمه غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ص ۲۰۹.

دانستید، عمل کنید».(۱)

بـا وجـود پیشـرفت هـای کشـور و کوتـاه شـدن دست کارشـناسان بیگـانه از اداره امـور، هنـوز بسـیاری از امـور کشور را افراد نامتخصـص اداره می کنند. بسـیاری از افراد نیز خود را در اموری که هیچ سررشـته ای از آن ندارند، متخصـص می دانند و در آن اظهار نظر می کنند یا می کوشـند آن را انجام دهند. همین مسـئله موجب کاهش بهره وری در امور شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمایـد: «هر که ندانسـته، کـاری را انجام دهـد، خراب کردنش از درست کردنش بیشتر است.» (۲)امام علی علیه السلام هم فرموده است:

کسـی که از روی نـادانی کـار کنـد، همچون کسـی است که به بیراهه می رود و هر چه در رفتن بیشتر تلاش کنـد، از هـدف دورتر می شود. (۳)

ز) کیفیت اشتغال

از مشـکلات دیگر در بخش نیروی انسانی، کیفیت اشـتغال است؛ یعنی بیشتر جمعیت، مصـرف کننده صرف هستند و در تولید نقشی ندارند. «حدود ۳۷ میلیـون نفر از جمعیت کشور، زیر ۲۴ سـال سن دارنـد و از نظر جوانی، جمعیت ایران، سومین کشور جوان جهـان است.» (۴)از این جمعیت جوان، تعـداد انـدکی در فعـالیت هـای اقتصـادی و اجتماعی نقش دارنـد و بقیه به دلیل اشتغال به تحصیل، مصرف کننده هستند. حال اگر بی کاران، سالمندان و ازکارافتادگان را نیز به این آمار اضافه کنیم، خواهیم دید فقط تعداد کمی از جمعیت در بهره وری جامعه فعال هستند.

بر اساس سخن واحد اقتصادی لندن «از جمعیت ۶۸ میلیون نفری ایران، حدود

۱- همان.

۲- اصول کافی، ج ۱، ص ۵۵.

۳- شرح و ترجمه غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ص ۲۰۹.

۴- هم میهن، ش ۴۲، ۳۱/۱/۱۳۷۹، ص ۵.

۱۹ میلیون نفر نیروی کار فعال وجود دارد».(۱) برخی از این فعالان شغل کاذب دارند و برخی هم مانند کارگران، کشاورزان و معلمان به اقتضای شغل، در فصل هایی از سال فعال نیستند و بهره وری لازم را ندارند. این مسئله، شکل دیگری از پایین بودن بهره وری را در جامعه به نمایش می گذارد. به یقین، این گونه کیفیت اشتغال برای کشور مطلوب نیست.

ح) آفت تعطیلات

سیکی از مشکلات موجود در بخش منابع نیروی انسانی، فراوانی تعطیلات رسمی و غیررسمی در مقایسه با دیگر کشورهاست. تعطیلات رسمی در کشور آلمان ۱۲ روز، در انگلیس ۸ روز و در فرانسه فقط ۱۱ روز است؛ در حالی که در ایران به غیر از ۵۲ روز جمعه، ۲۴ روز دیگر نیز تعطیل است. معنای این حرف آن است که یک خانواده ۴ نفری در آلمان، در طول سال، ۱۵ ماه کار مفید انجام می دهند و یک خانواده ۴ نفری در ایران فقط یک ماه کار مفید انجام می دهند؛ یعنی با احتساب تعطیلی پنج شنبه و جمعه و تعطیلات رسمی سالانه و مرخصی یک ماهه استحقاقی از نظر روز کاری (و نه ساعت مفید) در مقابل هر ۴ روز کاری، ۳ روز استراحت وجود دارد.(۲) فرهنگ پل زدن بین تعطیلات برای تفریح و سفر را هم باید به این مشکل اضافه کرد. این مسئله در کاهش بهره وری جامعه بسیار مؤثر است و با بحث ها و انتقادهای فراوانی در جامعه روبه روست. یکی از جدی ترین انتقادها، انتقاد رهبرمعظم انقلاب در نخستین نمازجمعه سال ۱۳۸۳ بود که فرمود: «ما در ایام سال، تعطیلات زیادی داریم که به زیان کشور است». (۳)

ص: ۶۰

۱- همشهری، ش ۱۲۷۹، ۴/۸/۱۳۸۳، ص ۴.

۲- جام جم، ش ۱۶/۱۲/۱۳۸۳،۱۳۸۵، ص ۵.

۳- . همان.

بر اساس یک برآورد، سرانه تولید ناخالص داخلی کشور به نسبت روزهای کاری، با احتساب ۲۴۰ روز کاری، ۱۱۰ میلیارد دلار است که با کاهش یک پنجم تعطیلات رسمی، حدود ۲۰۰۰ میلیارد تومان به تولید ناخالص داخلی کشور اضافه می شود که رقم بسیار بالایی است. (۱)

البته بسیاری از اقتصاددانان این محاسبه را ابتدایی می دانند و معتقدند که زیان حاصل از تعطیلات بسیار بالاتر از این است. به ویژه در مواقعی که تعطیلات پشت سر هم قرار می گیرند، محاسبه بسیار دشوار می شود. در هرحال، اکنون در برابر هر روز تعطیلی، ۲۴ میلیون دلار از تولید ناخالص ملی کاسته می شود. (۲)

اگرچه وجود تعطیلات فراوان در کشور ما جنبه ملی، مذهبی و رسمی دارد، ولی این موضوع نباید موجب کم توجهی به فرهنگ کار و کوشش و کاهش بهره وری در جامعه شود. ازاین رو، بهتر است با بهره گیری از نظر کارشناسان و استادان فن، در پی راهکارهای عملی برای کاهش تعطیلات باشیم تا جامعه با استفاده از برکات آن، به بهره وری برسد.

ط) فقر فرهنگ مطالعه

توسعه و بهره وری هر جامعه، به عوامل متعددی بستگی دارد. در این میان، مطالعه کتاب مفید از جایگاه ویژه ای برخوردار است. کتاب که جایگاه ویژه ای در توسعه دارد و تبیین کننده توسعه در جامعه است، می تواند در موفقیت معنوی نیروی انسانی هم بسیار مؤثر و مفید شمرده شود. حضرت علی علیه السلام، آن را بهترین تسلی دهنده معنوی می داند: «کسی که خود را به کتاب آرامش دهد، هیچ امر خرسند و راحتی را از دست نداده

ص: ۶۱

۱- . همان.

۲- . همان.

است (نیازی به تسلی دادن چیز دیگری ندارد).»(۱) نیز از ایشان است که: «اَلکُتُبُ بساتینُ العُلماء؛ کتاب ها، باغ ها و بوستان های دانشمندان هستند».(۲)

با تمام اهمیتی که فرهنگ کتاب و کتاب خوانی در رشد معنوی افراد جامعه دارد، متأسفانه عطش و انگیزه «دانستن» و «مطالعه» در جامعه ما بسیار کم است. داده های آماری، آمارهای دردآور متفاوتی از کتاب خانه، کتاب و کتاب خوانان ارائه می دهد که بیانگر زمان بسیار کوتاه مطالعه برای هر نفر ایرانی، نبود یک جلد کتاب برای هر نفر، نبود حتی یک کتاب خانه در برخی شهرها، نبود کارشناس در بسیاری از کتاب خانه های دانشگاهی و مدارس، نبود کتاب خانه و نارسایی در بسیاری از مدارس کشور، کمبود فضای مطالعه و مانند آن است. برای مثال، در بخش کتاب خانه های عمومی، آمار کتاب خانه های عمومی، ۱۶۰۰ مورد و میزان مورد نیاز، ۱۲ هزار مورد اعلام شده است.(۳) بر اساس آماری دیگر، تعداد کتابخانه های عمومی به ازای هر صد هزار نفر در ایران، ۸/۱ درصد یعنی۵۵۱ میانگین این رقم در کشورهای توسعه یافته است. تعداد کتاب های موجود در کتابخانه های عمومی ایران نیز ۷/۱ درصد؛ یعنی ۵۸۱ میانگین این رقم در کشورهای توسعه یافته بوده است. (۴)

این ارقام بیانگر کمبود کتاب خانه های عمومی در مقایسه با جمعیت کشور است. مسئولان فرهنگی باید در این زمینه به وظایف خود درمورد رفع این کاستی ها عمل کنند و از سوی دیگر، با ایجاد انگیزه مطالعه، روحیه تفکر و تعقل و دانستن را در جامعه گسترش دهند. در غیر این صورت، اگر آمار کتاب خانه ها به استانداردهای جهانی هم برسد، ولی افراد کتاب خوان نداشته باشیم، در کسب موفقیت های معنوی

۱- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج۲، ص ۳۶۵.

۲- همان، ص ۲۶۴.

۳- جام جم، ش ۱۵۱۲، ۳/۵/۱۳۸۴، ص ۱۶.

۴- شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، یاد ایام۱، ص ۳۸۱.

موفق نشده ایم.

بـا عمومی کردن فرهنـگ مطـالعه کتـاب در برنـامه ریزی آموزشـی مـدارس، توجه دادن اولیا و خانواده ها به اهمیت مطالعه و ترویـج آن بین فرزنـدان، گسترش برنامه نقـد کتاب در رسانه ها و مطبوعات و همین طور معرفی کتاب های ارزشـمند و ایجاد تنوع در موضوع های نشر می توان به این هدف مهم دست یافت.

ی) ضعف تکریم خدمت به مردم

یکی دیگر از عوامـل مهم مـوفقیت معنوی افراد در بخش منـابع انسـانی، احسـان و نیکی به مردم و به عبـارتی خـدمت به مردم است که در نظام اداری از آن به «تکریم ارباب رجوع» تعبیر می شود. این مسـئله، حتی در دو سه سال اخیر، عنوان طرحی شده که از سوی سازمان مـدیریت و برنامه ریزی در تمام اداره ها لازم الاجرا شد، ولی متأسـفانه از حد شـعار و نصب پارچه نوشـته فراتر نرفت. از دلایل کنـدی اجرای این طرح، آن است که مسـئولان و کارکنان اداره ها، منتظر راهکارهایی از مرکز هسـتند تا خود را با آن هماهنگ سازند؛ غافل از آنکه چنین رویه ای بیشتر برای آمارگیری اداری مناسب است و در عمل، نمی تواند به کندی حرکت قطار سنگین اداری کشور پایان دهد.

از سوی دیگر، تلاش شـده است با رایانه ای کردن امور و به کارگیری نظام مکانیزه تکریم ارباب رجوع در بعضـی از اداره ها مانند شـهرداری منطقه ۲ تهران، از کاغـذبازی هـای اداری کاسـته و رسیدگی به امـور مردم سـریع تر انجـام شـود که درخور تحسـین است. البته آنچه مهم است و از آن غفلت شـده، توجیه کارمنـدان درباره اهداف طرح و ایجاد انگیزه های معنوی برای خـدمت به اربـاب رجـوع است که در آمـوزه هـای دینی بـدان تأکیـد شـده است و می توانـد برای افراد، آثـار فراوان دنیوی و اخروی به همراه آورد. امام صادق علیه السلام درباره احترام به مؤمن می فرماید:

هر مؤمنی که ناراحتی و مشـکلی را از مؤمن دیگری برطرف سازد، خداوند، هفتاد مشـکل از مشکلات دنیا و آخرت او را حل خواهد کرد.

کسی که برای مؤمنی آسایشی فراهم کرد، در حالی که خود در سختی بود، خداوند،

نیازهای او را در دنیا و آخرت آسان می کند ... (۱)

خداوند تا زمانی که مؤمن در صدد کمک به برادر دینی اش است، یاور اوست. پس از مواعظ پند گیرید و به نیکی روی آورید. (۲)

در این روایات ارزشمند، ارزش خدمت رسانی به مؤمنان و برآوردن حاجت آنها به زیبایی بیان شده است. اگر کارمندان سازمان های اداری در مورد آن توجیه شوند و با نیت خدمت به هم نوع کار کنند، بسیاری از گرفتاری های مردم به آسانی برطرف خواهد شد و اداره و محل کار به عبادتگاهی برای کارمند بدل می شود.

کارمند مسلمان برای خدمت به هم نوع، نیازی به راهکار اداری ندارد. او باید بداند نخستین گام برای رضایت مندی ارباب رجوع، برخورد اولیه است؛ سپس کیفیت خدمت، دوستانه و برادرانه انجام دادن کار، حاضر و در دسترس بودن در محل کار، ساده و تمیز و مرتب بودن و مانند آن. همچنین او باید بداند با مردم رفتار طلبکارانه نداشته باشد، بلکه آنان را ولیّ نعمت خود بپندارد و جایگاه خود را نعمتی از سوی خدا بداند که آن را برای برطرف ساختن نیازمندی های مردم و خدمت به آنها قرار داده است. حضرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

خدا بندگانی دارد که برای سود رساندن به دیگران، نعمت های خاصی به آنان بخشیده است. تا آن گاه که آنها دست بخشنده دارند، نعمت ها را در دستشان باقی می گذارد و هرگاه از بخشش دریغ کنند، نعمت را از دستشان می گیرد و به دیگران خواهد داد. (۳)

بهتر است در پایان بحث، به داستانی زیبا از امام صادق علیه السلام توجه کنید: صفوان در محضر امام صادق علیه السلام نشسته بود. ناگهان مردی مکّی وارد شد و گرفتاری خود را شرح داد. امام صادق علیه السلام به صفوان فرمود: «فوری برو و برادر ایمانی خودت را

۱- شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، چ ۴۷، ص ۱۶۴.

۲- . همان

۳- ترجمه نهج البلاغه، حکمت ۴۲۵، ص ۷۳۳.

در کارش یاری رسان.» صفوان رفت و چنان کرد که امام فرموده بود و برگشت. امام پرسید: «چطور شد؟» صفوان گفت: «خداوند آن را اصلاح کرد.» امام فرمود: «بدان که همین کار به ظاهر کوچک که حاجتی از کسی برآوردی و وقت کمی از تو گرفت، از هفت طواف دور کعبه محبوب تر و فاضل تر است».

ایشان سپس به نقل داستانی از امام حسن علیه السلام پرداخت و فرمود: مردی گرفتاری داشت و از آن حضرت یاری طلبید. امام حسن علیه السلام کفش ها را پوشید و راه افتاد. در بین راه به امام حسین علیه السلام رسید که مشغول نماز بود. امام حسن علیه السلام به آن مرد فرمود: «چطور از حسین علیه السلام غفلت کردی و پیش او نرفتی؟» گفت: «من اول خواستم پیش او بروم، ولی چون گفتند اعتکاف کرده و معذور است، خدمتشان نرفتم». امام حسن علیه السلام فرمود: «اگر توفیق برآوردن حاجت تو برایش دست داده بود، از یک ماه اعتکاف برایش بهتر بود». (۱)

۲. بخش تولید

اشاره

امروزه رشد تولید ناخالص داخلی در هر کشور به خودی خود ارزشمند است؛ زیرا به کاهش تورم، کاهش سطح عمومی قیمت ها، افزایش اشتغال، کاهش بی کاری، سرازیر شدن سرمایه به سوی تولید، رونق اقتصاد و در نهایت، توسعه و پیشرفت کشور می انجامد. البته این مهم با وجود پیشرفت های چشم گیر در سال های اخیر در بخش تولید کشور، با توجه به منابع و امکانات فراوان برای تولید، به ویژه مواد خام و اولیه و ویژگی های جغرافیایی مناسب، هنوز به سطح مطلوبی نرسیده است.

رشد تولید ناخالص داخلی ایران در سال های ۱۹۹۱ ـ ۲۰۰۰، بین ۱۷ کشور عضو سازمان بهره وری آسیا، ۸/۴ درصد بوده است. بیشترین رشد ملی این دوره مربوط به

۱- اصول کافی، ج ۳، ص ۲۸۴.

مالزی با رشد۷/۸ درصد است و کشورهای سنگاپور با ۹/۷، ویتنام ۶/۷، تایوان ۴/۶، جمهوری کره ۲/۶ و هند با ۶/۵ درصد رشد در رتبه های بعدی هستند.(۱)

پیش بینی های جدید نیز رشد تولید ناخالص واقعی را در حال حاضر و سال های آینده چندان مناسب نمی بینند؛ چنان که واحد اطلاعات اکونومیست، رشد تولید ناخالص داخلی واقعی را در سال ۲۰۰۵،۵/۵ درصد دانسته(۲) و مؤسسه بیزینس مانیتور در تازه ترین گزارش خود، تولید ناخالص داخلی واقعی ایران را در سال ۲۰۰۵، ۴/۵ درصد، در سال ۲۰۰۶، ۲/۵ درصد و در سال ۲۰۰۷، ۱/۵ درصد پیش بینی کرده است. (۳)

به یقین، پایین بودن رشد تولید ناخالص داخلی در کشور، از پایین بودن سطح بهره وری در این بخش خبر می دهد. همین امر موجب شده است تا کشور حتی در تولید و تأمین کالاهای مورد نیاز عمومی جامعه با کمبودهایی روبه رو و مجبور به وارد کردن میلیون ها تن کالای مصرفی شود. در این مبحث برآنیم به علل این مشکل بپردازیم.

الف) کم رنگ بودن نقش خانواده در تولید

به گواه تاریخ، خانواده ها در ایران همواره نقش مهمی در اقتصاد جامعه بر عهده داشته اند. بیشتر خانواده های ایرانی در فعالیت های تولیدی شرکت و بسیاری از کالاهای مورد نیاز خود را با خرید مواد اولیه آن تولید می کردند، از تولید لوازم خانگی مانند: فرش، گلیم و جاجیم گرفته تا پوشاک و مواد غذایی مصرفی مانند: نان، ترشی، رب، مربا، لبنیات و... . این مهم به جز کمک به اقتصاد خانواده و تولید کشور،

۱- . جام جم، ش ۱۱۵۶، ۹/۳/۱۳۸۳، ص ۹.

۲- ابرار اقتصادی، ش ۲۰۶۲، ۱۶/۶/۱۳۸۴، ص ۲.

۳- همان، ش ۲۰۶۷، ۲۲/۶/۱۳۸۴، ص ۲.

تأثیر مطلوبی در روابط عاطفی خانواده داشت.

در دهه های اخیر به دلیل تبلیغ سیاست های مصرف گرا، رشد روابط سرمایه داری و تخصصی شدن افراطی امور، این عادت پسندیده در برخی خانواده ها کم رنگ شده است و کم کم رو به فراموشی می رود؛ چنان که برخی خانواده ها به تقلید از کشورهای صنعتی، نیازهای مصرفی را با کیفیت پایین و قیمت بالا از بازار تهیه می کنند. حتی روستاییان که مظهر خودکفایی به شمار می آمدند، امروز کمتر حاضرند آرد یارانه ای را که دولت در اختیارشان قرار می دهد، بگیرند و با آن نان مورد نیاز خود را تهیه کنند. البته هنوز کم نیستند خانواده های شهری و روستایی در کشور که بر عادت گذشته هستند و بیشتر نیازهای خود را تولید می کنند، ولی بی شک، کم رنگ بودن نقش خانواده در تولید، در نهایت، به کاهش تولید و بهره وری در کشور خواهد انجامید.

ب) ذخیره سازی مواد اولیه و اجناس ضروری

ذخیره سازی مواد اولیه و اجناس ضروری کشور، به ویژه در موارد تحریم اقتصادی کشور امری مطلوب است، ولی باید دانست ذخیره سازی مواد اولیه، هزینه فراوانی به بخش تولید تحمیل می کند؛ زیرا موجب می شود بخش عظیمی از سرمایه های تولید، به هزینه ساخت انبار و تأسیسات مربوط به آن، ذخیره سازی و نگهداری مواد و مزایای پرسنل شاغل در آن بخش به طور مستقیم و غیرمستقیم اختصاص داده شود. اگر وضعیت به گونه ای بود که مواد اولیه در ابتدای ورود بدون ذخیره سازی روی خط تولید قرار می گرفت و روانه بازار می شد، قیمت تمام شده محصول کاهش می یافت و امکان رقابت با بازارهای بین المللی بیشتر می شد. در حال حاضر، برخی کشورهای صنعتی چنین عمل می کنند. برای مثال، کارخانه تویوتای ژاپن،بخشی از کارهای مونتاژ را برای کاهش زمان تولید و انبارداری هنگام حمل به

مقصد روی کشتی انجام می دهد.(۱)

بایـد کوشـید با بهبود وضـعیت اقتصادی کشور و حـذف تحریم اقتصادی، از حجم ذخیره سازی در کشور کاست و هزینه های آن را در راه بهره وری تولیـد به کـار گرفت. البته ذخیره سـازی در کشور، تنهـا در مواد اولیه خلاـصه نمی شود. در سال های اخیر به دلیل کاهش ارزش ریال و بی ثباتی قیمت ها در کشور، کسانی که نمی تواننـد با پول خود کار کننـد، به خریـد و انبار کردن اجناسـی ماننـد لوازم خـانگی، مصالـح ساختمـانی، ارز، دلاـر و حتی در برخی موارد، مواد خوراکی فاسـد نشـدنی روی آورده انـد. امیـد این افراد آن است که در آینـده، بـا گران شـدن این اجنـاس، آنهـا را با قیمت بالا بفروشـند و سود کننـد. این وضـعیت چنان شدت یافته که برخی خانواده های دختردار، از همان بدو تولد شروع به خرید اجناس و تهیه جهیزیه برای فرزند خود می کننـد. حال اگر بپـذیریم هر ایرانی در سال فقط مبلغ ده هزار تومان نقدینگی را به صورت کالا انبار کند و متوسط هر خانواده را پنـج نفر در نظر بگیریم، درخواهیم یافت که چگونه سـرمایه ای عظیم بدون اینکه در تولید و بهره وری جامعه نقش داشته باشد، در خانه ها انبار می شود.

ج) ضعف فرهنگ پژوهش

امام علی علیه السـلام می فرماید: «هیچ کوششی بدون تحقیق سودبخش نیست.» (۲)بی تردید، همه کارها، به ویژه مسئله تولید بر این پایه اسـتوار است؛ زیرا امروزه فرهنگ تولیـد در پژوهش هایی ریشه دارد که پژوهشـگران می کوشـند به مـدد پژوهش، تحقق آن را ممکن سازنـد و از افزایش ضایعات پیش گیری کنند. گرچه شـتاب پژوهش در کشورهای گوناگون و سازمان ها و نهادها یکسان نیست، ولی پژوهش همواره سرعت شتابنده ای

۱- مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره ملی بهره وری ایران، ص ۳۳۳.
۲- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۱، ص ۲۸۳.

گرفته است و رکن اساسی تولید، بهره وری و توسعه به شمار می آید.

به موجب یک بررسی در قاره آسیا، اختصاص پنج تا ده درصد از هر دلار فروش کالا به بازدهی، آزمایش، بازبینی و انجام تعهدات و ضمانت نامه ها امری رایج است. (۱)در کشورهای پیشرفته بین کیفیت کالاهای تولید شده و هزینه انجام شده، هیچ گونه مغایرتی وجود ندارد و این دو، لازم و ملزوم و مکمل یکدیگر به شمار می آیند. در این صورت، بهبود کیفیت الزاما هزینه را افزایش نمی دهد، بلکه هزینه کیفیت ضعیف شمرده می شود. در این زمینه، «موفقیت صنعت نیمه رساناهای ژاپن در کاهش چشم گیر نرخ ضایعات از یک صدم به یک میلیونیم واحد و افزایش هم زمان رقابت پذیری آنها، نمونه ای کافی برای روشن شدن این رابطه است». (۲)در کشور ما به دلیل ناکافی بودن بودجه های پژوهشی، کیفیت تولید برخی کالاها و خدمات پایین است.

جدول زیر نمایانگر فاصله وضعیت پژوهش کشور، با کشورهای پیشرفته است.

نسبت پژوهشگران به ازای هر یک میلیون نفرکشور درصد سهم بودجه تحقیقاتی از تولید ناخالص ملی

۷۵۶۰ نفر ژاپن۱/۳

۰۰۰ نفرآلمان۸/۲

۷۵۶۰ نفرآمریکا۶/۲

۵۰۰۰ نفر فرانسه ۴/۲

۳۶۵۰ نفر انگلستان۳/۲

۳۲۰۰ نفر ایتالیا ۳/۱

۸۷ نفرایران ۱۹/۰

ص: ۶۹

۱- . بهره وری، ص ۱۶.

۲- همان.

به هر حال، یافته های پژوهش های بنیادی و کاربردی، می توانند با کاهش ضایعات، به بهبود کیفیت کالاها و خدمات تولید شده بینجامد و با افزودن ارزش افزوده، موجب بهره وری در تولید شود.

د) وجود ظرفیت های خالی در تولید

از دیگر مشکلات بخش تولید، وجود ظرفیت های خالی در تولید است؛ یعنی در حال حاضر نمی توانیم از امکانات و ظرفیت هایی که داریم، درست و کامل بهره برداری کنیم. برای مثال، بخش کشاورزی، یکی از این بخش هاست که می تواند سهم مهمی در کارآفرینی برای نیروهای فعال و تحصیل کرده شهری و روستایی ایفا کند. افزون بر آن، نقش مهمی در استقلال کشور از نظر تأمین مواد غذایی و ایجاد امنیت غذایی داشته باشد.

متأسفانه آمارها نشان می دهد «حدود نیمی از پتانسیل موجود در بخش آب، خاک و منابع طبیعی تجدید شونده که شرط اصلی توسعه اقتصادی است، مورد استفاده قرار گرفته و نیم دیگر بدون استفاده مانده است؛ به طوری که از حدود ۵۱ میلیون هکتار زمین های زراعی مناسب برای کشت، تنها ۵/۱۸ میلیون هکتار مورد بهره برداری قرار گرفته است. علاوه بر این، با توجه به آنکه هزینه ایجاد شغل در بخش کشاورزی یک هفتم بخشی مانند صنعت است، می توان با بهره مندی از این پتانسیل ها، به رشد و توسعه کشور کمک کرد». (۱)

این مشکل، دامن گیر بخش صنعت نیز شده است. برای مثال، «در بخش تولید تراکتور، در حال حاضر ۲۰ هزار دستگاه است که می توان آن را به ۲۵ هزار دستگاه در سال افزایش داد».(۲) این در حالی است که کشورهای پیشرفته، از کمترین امکانات

۱- . رسالت اقتصادی ماهنامه اقتصادی روزنامه رسالت، ش ۳، مهر ۱۳۸۳.

۲- جام جم، ش ۱۴۳۷، ۲/۳/۱۳۸۴، ص ۱.

و ظرفیت های تولیدی، بهره کافی و عقلانی می گیرند.

ه) فراوانی ضایعات

فراوانی ضایعات، از مشکلات اصلی بخش تولید در کشور است. امروزه جهانیان برای بهره گیری از ظرفیت های حداقلی خود در تولید، از پیشرفته ترین تجهیزات و فن آوری ها بهره می گیرند تا سطح تولید را به حداکثر برسانند و بازارهای جهانی را بیشتر تصاحب کنند. با این حال، در کشور ما هر ساله ضایعات فراوان، آسیب زیادی به بخش تولید وارد می کند که این مسئله در تولیدات کشاورزی بیشتر دیده می شود.

«میزان ضایعات در تولید محصولات کشاورزی (باغی، زراعی و دام ها) در کشورمان بین ۱۰ تا ۵۵ درصد تخمین زده می شود که هزینه ارزی آن معادل پنج میلیارد دلار است. اگر به این رقم، ضایعات پیش از برداشت افزوده شود، میزان زیان ضایعات به ۳/۶ میلیارد دلار در سال می رسد که این مقدار خسارت، معضل عمده ای در اقتصاد کشور به شمار می رود و آن را دچار بحران می کند. از مجموع ۷۰ میلیون تن محصول تولید شده در سال ۸۱، بیش از یازده میلیون تن آن ضایع و از چرخه تولید به مصرف حذف شده است که این میزان بیش از ۴۰۰۰۰ (چهل هزار) میلیارد ریال ارزش داشته، نیاز غذایی حدود ۲۰ تا ۳۰ میلیون نفر از جمعیت کشور را بر طرف سازد».(۱) بر پایه آمار موجود، سالیانه بیش از ۵/۳ تن گندم در مراحل تولید تا فرآوری مصرف، از چرخه اقتصادی خارج می شود. در این مورد، ضایعات نان هر ایرانی، سالانه پنجاه کیلوگرم محاسبه می شود. (۲)

ضایعات در بخش های دیگر کشاورزی نیز محسوس است. ضایعات در بخش مرکبات، به ویژه سیب درختی حدود ۳۰ درصد برآورد می شود. با در نظر گرفتن حجم بالای تولید مرکبات در

ص: ۷۱

۱- رسالت اقتصادی ماهنامه اقتصادی روزنامه رسالت، ش ۳، مهر ۱۳۸۳، ص ۶.

۲- همان.

کشور، رقم قابل توجهی از محصول از بین می رود. در بخش صیفی جات هم تولید سیب زمینی حدود شش میلیون تن است که ضایعات آن ۵۵ درصد برآورد می شود و معادل دو میلیون تن سیب زمینی است. (۱)

بی شک، این آمار، تلاش برای شناسایی و کنترل ضایعات را در مقایسه با تلاش برای افزایش تولید، با اهمیت تر جلوه می دهد. کارشناسان، علل فراوانی ضایعات در کشور را محدود بودن ناوگان حمل و نقل، مجهز نبودن آن به ساختار سرمایشی، فرسودگی ماشین آلات کشاورزی و فسادپذیری بیشتر محصولات کشاورزی می دانند، ولی با حذف بسیاری از هزینه های اضافی، استقرار امکانات مناسب، به کارگیری تجهیزات و ماشین آلات مناسب در حوزه های تولید، کارآفرینی و تولید بیشتر می توان سطح قیمت های موجود را به ویژه در مواد غذایی و میوه و دیگر فرآورده های کشاورزی کاهش داد و موجب بهره وری بیشتر شد.

و) اهمال در تولید

اشاره

آموزه های آسمانی اسلام بر محکم کاری و پرهیز از تقلب تأکید می کند. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «هر گاه یکی از شما کاری انجام می دهد، بر اوست که آن را محکم و استوار به انجام برساند.» (۲)همچنین آن حضرت می فرماید: «هر که با مسلمانی تقلب کند یا به او زیان رساند یا با وی حیله کند، از ما نیست». (۳)

متأسفانه تعداد زیادی از کالاها با کیفیت نامناسب در جامعه تولید می شود، به گونه ای که بسیاری از هم وطنان به استفاده از آنها رغبتی نشان نمی دهند. ناکافی بودن هزینه های پژوهشی، نبود آموزش و به کار نگرفتن نیروهای کاردان، شماری از علل کیفیت نامناسب برخی کالاهاست، ولی برخی دیگر، به دلیل کم رنگ شدن

۱- همان.

۲- کافی، ج ۳، ص ۲۶۳، نهج الفصاحه موضوعی، ص ۵۳۶.

۳- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۱۴۷.

ارزش های دینی و اهمال کاری است. البته این روحیه با ارزش های دینی و انسانی مانند غیرت، وجدان و جوان مردی سازگاری ندارد. افراد هم نباید با توجیه های نامعقول و بهانه های واهی، از جمله کمی حقوق، تبعیض و تشویق نشدن، از مسئولیت هایی که پذیرفته اند، شانه خالی کنند. این کار موجب خسارت به دیگران و در نهایت کاهش بهره وری در جامعه می شود. در این مبحث، به دو نمونه از این اهمال کاری ها می پردازیم.

یک _ بخش ساختمان

بخش ساختمان متشکل از تأسیسات زیربنایی؛ یعنی بناهای مسکونی و غیرمسکونی نظیر شبکه های راه و ترابری اعم از راه آهن، بزرگراه ها، جاده ها، شبکه های آب، برق، گاز، تلفن، سدها، بندرها، پل ها و دیگر تأسیسات است. بخش ساختمان به عنوان سرمایه فیزیکی کشور، به همراه سرمایه های طبیعی و انسانی، در اقتصاد و توسعه ملی و رفاه و بالا بردن سطح کیفی زندگی مردم، نقش تعیین کننده ای دارد، به گونه ای که تصور زندگی و فعالیت اقتصادی بدون وجود این تسهیلات بسیار دشوار می نماید. ازاین رو، سطح عمومی زندگی، با کیفیت، استحکام و کارآیی محصولات نهایی بخش ساختمان ارتباط مستقیم دارد.

با تمام ارزش و اهمیت بخش ساختمان، کیفیت بهره وری آن به دلایل مختلف، از جمله نبود وجدان کاری پیمان کاران یا تولید کنندگان مصالح و نظارت ناکافی دستگاه های مسئول، مناسب نبوده و نیست. فروریختن ساختمان های نوساز، نشست جاده ها، تخریب پل ها و سوراخ بودن سدها، شماری از حوادث مربوط به این بخش است. برخی افراد سودجو و تولید کنندگان غیرمجاز نیز با سوءاستفاده از گرانی مصالح ساختمانی نظیر سیمان و آهن، مصالحی را تهیه و توزیع می کنند که استحکام لازم را ندارند. تیرآهن ها، پروفیل ها و میل گردهای بی کیفیت، نمونه ای از این کالاهاست. «تعدادی از این کارگاه ها، میل گردهای سایز بالا و شمش های تهیه شده از ضایعات را با دستگاه های مخصوص

آن قدر می کشند و ضربه می زنند که به اندازه دلخواه برسند و آن وقت با دستگاه پرس، نقش آج روی آنها حک می کنند و به عنوان میل گرد آج دار استاندارد وارد بازار می کنند. همین طور تعدادی از کارگاه های غیرمجاز، ضایعات فلزی را در کوره های دست ساز ذوب و به انواع آهن آلات تبدیل می کنند. این نوع آهن آن قدر ترد و شکننده است که گاه هنگام جابه جایی می شکند. این آهن آلات به طور گسترده و به دور از کنترل با ظاهری نو و استاندارد در بنگاه ها خرید و فروش می شوند و در نهایت به دست مصرف کننده ای می رسند که آگاهی لازم در مورد آنها ندارد».(۱)

اهمال کاری در بخش ساختمان، تنها به این مورد خلاصه نمی شود. از همه عادی تر، حوادث فراوانی است که در اثر اهمال کاری سازمان هایی نظیر آب، برق، گاز، مخابرات و شهرداری در کوچه ها و خیابان های شهرها و روستاها روی می دهد. جالب اینکه «سالانه پنجاه درصد از اعتبارات عمرانی شهرداری ها، معادل سیصد میلیارد تومان فقط صرف آسفالت و بهبود معابر می شود.» (۲)نتیجه این همه اهمال کاری و نبود وجدان کاری، به هنگام بروز حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله به شکل فاجعه ای عظیم رخ می نماید و خسارت های مالی و جانی فراوانی بر کشور و مردم تحمیل می کند.

دو _ تولید نان

در بخش تولید مواد غذایی، نان از بخش هایی است که کیفیت مطلوبی ندارد. بخشی از مشکلات نان به آموزش ندیدن نانواها و آرد نامطلوب مربوط است، ولی بیشتر مشکلات ناشی از نبود وجدان کاری است. بیشتر تولیدکنندگان نان به خود زحمت نمی دهند خمیر را به شیوه اصولی تهیه کنند. از این رو، نان پس از گذشت

۱- همشهری، ش ۳۵۰۴، ۲/۷/۱۳۸۳، ص ۱۷.

۲- همان

انـدک زمانی از پخت، بیات می شود و قابل مصـرف نیست. گاهی هم به دلیل بی دقتی در هنگام پخت می سوزد یا خمیر می شود. آنان ترجیـح می دهنـد چنین نانی را در گونی هایی که برای ضایعات نان تهیه کرده انـد، قرار دهند؛ زیرا یارانه ای بودن قیمت آرد موجب می شود حتی فروش نان به صورت ضایعات نیز برای آنها باصـرفه باشـد. خریـداران ضایعات نان نیز آنها را در اختیـار دامـداری هـا قرار می دهنـد. این نـان هـا گاه به دلیل کپک زدگی، موجب بیماری دام ها می شود و حتی در برخی موارد، این بیمـاری ها از راه فرآورده های دامی به انسان نیز منتقل می گردد. بهتر است بـدانیم ضایعات نان در کشور، «سالانه بالغ بر هفتاد میلیارد تومان گزارش می شود». (۱)

۳. بخش توزیع و انتقال

اشاره

بی شک، به کارگیری سامانه های کارآمـد در توزیع و انتقال مواد و امکانات، کالاها و خـدمات می تواند گامی در راه تحقق عدالت اجتماعی و پیش گیری از اتلاف وقت افراد و به کارگیری آن در جهت سازندگی باشد. با این حال، در حال حاضر در بخش توزیع و انتقال کشور، شیوه هایی حاکم است که کمتر در جهت بهره وری جامعه و افراد آن قرار دارد. در این مبحث به برخی از این شیوه ها پرداخته می شود.

الف) عرضه نامناسب و فلّه ای مواد غذایی

کشورهـای پیشـرفته، امروزه بـا برخـورداری از امکانـات و تولیـد انبوه کالاهـا، در فکر پیش گیری و به کمـترین حـد رسانـدن ضایعات به هنگام عرضه هسـتند. آنها برای تحقق این امر، به شـیوه های نوین بسـته بنـدی روی آورده اند و کالا و مواد غذایی تولیـد شـده را به انـدازه نیـاز هر فرد یـا تعـداد افراد یـک خانواده در بسـته بنـدی های کوچک، متوسط و بزرگ یا به صورت عددی و دانه ای به مصرف کنندگان عرضه می دارند. در کشور ما،

ص: ۷۵

۱- رسالت اقتصادی ماهنامه اقتصادی روزنامه رسالت، ش ۳، مهر ۱۳۸۳، ص ۶.

فرهنگ بسته بندی مناسب برای عرضه کالا به ویژه مواد غذایی کمتر دیده می شود و بیشتر به صورت فله ای، جعبه ای و کیسه ای است. نتیجه این نوع عرضه، افزایش میزان ضایعات مواد غـذایی خواهـد بود. البته عرضه نامنـاسب مواد غـذایی، نه تنهـا در بخش مصـارف داخلی، که در بخش صـادرات کشور نیز قابـل ملاـحظه است؛ به گونه ای که کشورهـای خریـدار محصولات غـذایی ایران ماننـد پسـته و زعفران، با بسته بنـدی مناسب، آن را با قیمتی بالاتر و حتی چندین برابر قیمت محصولات ایران به بازارهای جهانی روانه می کنند.

ب) عرضه نامناسب آب بهداشتی

آب، هـدیه مبـارک الهی و آیینه زلال هستی است که طراوت و تازگی طبیعت را به ارمغان می آورد. درباره اهمیت آن همین بس که قرآن کریم آن را مایه حیات می دانـد: «وَ جَعَلْنا مِن الماء کُلَّ شَی ء حیًّ؛ و هر چیز زنـده ای را از آب پدید آوردیم». (انبیا: ۳۰)

با توجه به نقش حیاتی آب و اهمیت آن در توسعه و هزینه هایی که برای کشف، جمع آوری، تصـفیه، انتقال و مراقبت از آن انجام می شود، متأسـفانه شیوه عرضه آن، به ویژه در نقاط شهری با اسراف و اتلاف همراه است. این در حالی است که امروزه کشورهای پیشـرفته و پر آب جهان، به دلیل اهمیت آب سالم و کمبود آن، از شیوه های نوینی بهره می گیرند که از آن جمله، عرضه آب در بطری های یک لیتری و جدا کردن آب شرب از آب های مصرفی است. کشورهای پیشرفته، انواع گوناگونی از سامـانه هـای توزیع آب را برای شـرب، شـست و شو، آبیـاری فضای سبز یا کارهای ساختمانی در شـهرها عرضه می کننـد. در مقابـل، در ایران که بـا محـدودیت آب روبه رو هستیم، فقـط از یک سامانه عرضه آب، آن هم به صورت لوله کشـی به منازل شهری و روسـتایی بهره گرفته می شود. در نتیجه، ۸۵ درصد این کالای گران بها در سـرویس و فضای سبز منازل مصرف یا از طریق شست و شو به فاضلاب تبدیل می شود. (۱)

۱- فصل نامه آب و فاضلاب، ش ۲، مهر ۱۳۷۱، ص ۱۲.

جای بسی تأسف است که این گونه عرضه آب در کشوری صورت می گیرد که رهبر فقید آن به استفاده صحیح از آب پای بند بود. در اینجا فقط به ذکر یک خاطره از آن بزرگوار بسنده می کنیم. آقای سید رحیم میریان نقل می کند:

روزی در حال آب دادن به باغچه بودم که امام فرمود: «این آبِ خوردن نباشد.» گفتم: «نه آقا جان، این آبی است که از چاه می آید.» گفتند: «آب چاهی نباشد که مردم از آن استفاده می کنند.» گفتم: «خیر، آب چاهی است و مخصوص همین جاست و برای درختان همین جا کنده اند.» روز دیگر آمد و فرمود: «حاجی خیلی از این آب استفاده می کنی.» من تعجب کردم که می گوید از آبی که کسی از آن مصرف نمی کند، زیاد استفاده نکنید. (۱)

ج) شیوه نامناسب عرضه خدمات

مشکلات نظام توزیع در کشور، تنها به عرضه نامناسب کالا محدود نیست، بلکه مشمول عرضه خدمات نیز می شود و بخشی از آن به ناکارآیی ساختار اداری بازمی گردد. هر سال فرصت های فراوانی از اوقات مفید و سازنده مردم در مراجعه به اداره ها به هدر می رود. در سال های اخیر، تلاش شده با بهره گیری از پست، از حجم رفت و آمدهای اداری کاسته شود، ولی خدمات رسانی به دلیل گستردگی پست های سازمانی اداره ها، کمبود نیروهای فنی و تخصصی و تعدد مراجع تصمیم گیری، هنوز به سطح بالای کارآیی و اثربخشی نرسیده است.

مشکل دیگر در این حیطه، به تمرکز مراکز خدماتی در مراکز استان های کشور مربوط است. در این زمینه هم تلاش های فراوانی صورت گرفته است تا بسیاری از اختیارات به مسئولان محلی و منطقه ای سپرده شود، ولی هنوز افرادی که در مناطق دورافتاده زندگی می کنند، برای دریافت خدمات بهینه، از جمله خدمات بهداشتی، درمانی و فرهنگی مجبور می شوند مسافت های طولانی را با هزینه گزاف بپیمایند و

۱- غلام علی رجایی، برداشت هایی از سیره امام خمینی رحمه الله، تهران، مؤسسه چاپ ونشر عروج، ۱۳۷۹، چ ۴، ج ۲، ص ۱۰۵.

به مراکز استان و شهرهای بزرگ بروند.

در کنار این مسائل، باید به تجمع افراد تحصیل کرده و متخصص مانند: پزشک، مهندس، معلم و پرستار در مراکز استان ها، به ویژه پایتخت اشاره کرد. باعث تأسف اینکه گاه این افراد به دلایل متفاوتی، به حرفه ای غیر از تخصص خود اشتغال دارند. جاذبه هایی هم که برای عزیمت این افراد به مناطق محروم ایجاد شده، چندان رغبتی در آنها به وجود نیاورده است. این در حالی است که همواره مسئولان مناطق محروم و دور افتاده، از کمبود نیروهای متخصص و تحصیل کرده در مناطق خود گلایه مند هستند و برای برطرف ساختن نیاز خود، مجبورند از نیروهای بومی بهره بگیرند. اینان نیز به دلیل نداشتن تخصص در آن امور، سطح بهره وری را در حوزه خدمت خود کاهش می دهند.

د) عرضه نامناسب سوخت

عرضه ارزان و نامناسب سوخت، یکی دیگر از مشکلات سامانه توزیع در کشور است. در این میان، مشکل بنزین و گازوییل شدید است، به گونه ای که «به جهت عرضه ارزان سوخت در کشور، هر ساله حدود سه میلیون لیتر سوخت [دو میلیون لیتر بنزین و یک میلیون لیتر گازوییل]از کشور قاچاق شده و در کشوری مانند افغانستان به ۵۴۰۰ ریال در هر لیتر فروخته می شود». (۱)

ارزانی سوخت در کشور، همچنین سبب استفاده بیش از حد خودروها در امور شهری و آمد و شدهای آن شده است، چنان که مردم برای انجام دادن کوچک ترین کارشان مانند خرید نان و میوه، ترجیح می دهند از خودرو شخصی استفاده کنند. آنها حتی هنگام رفتن به محل کار، از سوار کردن دیگران پرهیز و به تنهایی از خودرو استفاده می کنند. این مسئله نه تنها موجب مصرف بیش از حد بنزین، که موجب

۱- خبر سراسری، شبکه ۱ سیما، ساعت ۱۴، ۲۹ مرداد ۱۳۸۳.

آلودگی محیط زیست نیز می شود.

از جمله نمودهای دیگر عرضه نامناسب سوخت در کشور، هدر دادن سالانه میلیون ها لیتر بنزین و گازوییل بر اثر بی مبالاتی و بی تعهدی برخی کارکنان و مسئولان پمپ بنزین هاست. برای مثال، «سالانه حدود نوزده میلیون لیتر بنزین فقط در تهران از باک خودروها به هنگام پرکردن سرریز می شود»(۱) که در نتیجه، تبخیر یا آتش سوزی را در پیش دارد. «وقوع چهل مورد آتش سوزی در بهار ۱۳۷۲ در تهران»(۲) از جمله این حوادث به شمار می آید.

جالب اینکه تمام این حوادث، در کشوری رخ می دهد که تصمیم دارد جهت بهره وری و توسعه گام بردارد و سالانه میلیون ها دلار یارانه برای سوخت می پردازد.

در کشورهای اروپایی که منابع انرژی و سوخت محدودی دارند، بخش سوخت، از بخش های درآمدزا شمرده می شود. «آلمان در سال ۱۹۹۴، از محل نفت و گاز ۶/۶۶ میلیارد مارک به عنوان مالیات سوخت، درآمد داشته است. همچنین ژاپن و اتحادیه اروپا نیز از این بابت به ترتیب دو و سه برابر کل درآمد اوپک از صادرات نفت درآمد داشته اند.»(۳) در مقابل، در ایران، «روزانه چهار میلیون لیتر بنزین فقط در راه بندان های تهران مصرف می شود که ارزش آن سالی چهارصد میلیون دلار است و با این میزان می توان برخی استان ها را آباد کرد». (۴)

ه) شیوه نامناسب حمل و انتقال

از مشکلات دیگر بخش توزیع، حمل و انتقال کالاهای تولید شده و مواد اولیه از

ص: ۷۹

۱- مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره ملی بهره وری ایران، ص ۳۱۳.

۲- همان.

۳- . همان.

۴- جام جم، ش ۱۴۱۹، ۱۲/۲/۱۳۸۴، ص ۴.

مراکز تولیـد به بازارهـای مصـرف است که گاه به دلیل محـدودیت امکانات، کیفیت حمل و انتقال نیز پایین است. به ویژه این مسـئله در انتقـال آب، انرژی، مـواد اولیه و میـوه نمـود بیشـتری دارد. برای مثـال، در بخش کشـاورزی، آب به طـور معمول در نهرهـای خـاکی و بـدون سرپوش از منابع آب به زمین های کشاورزی منتقل می گردد و در این مسـیر، مقـدار زیادی آب در زمین نفوذ می کنـد یا تبخیر می شود. در بخش آب شـرب هم، هر ساله به دلیل فرسودگی لوله ها و تأسیسات آب و انشـعاب های غیر قانونی، «از مجموع ۲/۳ میلیارد متر مکعب آب تولید شده، ۹/۰ میلیارد متر مکعب آب به هدر می رود».(۱) در بخش حمل مواد اولیه هم وضعیت حمل چندان مطلوب به نظر نمی رسد.

به هر حال، اگر قصد حرکت در جهت بهره وری جامعه داریم، باید در پی شیوه های اصولی انتقال باشیم تا از هدر رفتن مواد، انرژی، نیروها و هرآنچه در اختیار داریم، پیش گیری کنیم.

۴. بخش مصرف

اشاره

مصـرف درست و به اندازه، پشتوانه بزرگی برای اقتصاد هر کشور و ملتی به شمار می آید. این مهم می تواند از کوچک ترین هسـته جـامعه؛ یعنی خـانواده آغـاز شود و به کـل جامعه تعمیم یابـد. متأسـفانه در کشور ما با وجود تأکیـد آموزه های دینی بر مصـرف بهینه و مزایـای اقتصـادی و معنوی آن، در عمـل، هم در خـانواده و هم در اجتمـاع، کمتر شاهـد نمونه هـای عملی آن هستیم.

در این مبحث می کوشـیم به مصداق هایی از مصـرف های بی رویه در خانواده و جامعه بپردازیم که موجب کاهش بهره وری در بخش مصـرف می شود. منظور از مصرف بی رویه، مصرف بیش از اندازه است؛ چنان که امام علی علیه السلام می فرماید: «مصرف بی رویه شامل هر مصرفی است که بیش از حد کفایت باشد». (۲)

۱- مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره ملی بهره وری ایران، ص ۳۱۷.

۲- . محمدرضا حکیمی، الحیاه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ج ۴، ص ۲۳۱.

الف) خرید فله ای و انبوه مواد غذایی

یکی از معضـل های بخش مصـرف کشور، عادت نکردن مردم به تهیه به انـدازه نیازهای زنـد گی است. آنها ترجیـح می دهند نیازمندی های خود، به ویژه نیازهای خوراکی را به صورت فلّه ای و انبوه بدون بسته بندی تهیه کنند. شاید این مسئله از عرضه مواد به شـکل فلّه ای سرچشـمه بگیرد. حتی بعضی ها خریدهای فلّه ای و انبوه را برای تفاخر و دست و دل باز نشان دادن خود انجام می دهند و خریدهای به اندازه و کم را به خسّت تعبیر می کنند.

خریـدهای انبوه و فلّه ای، می توانـد دست کم به سه شـکل برای خانواده مشـکل ساز باشـد: نخست آنکه موجب راکـد ماندن سرمایه خانواده می شود. دوم اینکه به مرور زمان، بسـیاری از مواد خوراکی، کیفیت اولیه خود را از دست می دهند و چه بسا فاسد شوند که پس از مصرف، موجب بیماری می شوند و آنها را باید دور ریخت. سوم آنکه فضای خانه را می گیرند و افراد به فضاهایی همچون زیرزمین، انباری و کابینت نیاز پیدا می کنند.

ب) اسراف در پذیرایی ها و پخت و پز

از جلوه هـای دیگر مصـرف نامنـاسب در جـامعه، اسـراف در پـذیرایی هـا و پخـت و پز در میهمـانی هـاست. در برخی از این مجالس، با غذاها و میوه های متنوع و گران قیمت در تالارها و رستوران ها از میهمانان پذیرایی می کنند، در حالی که با هزینه کمتر می توان این کـار را در خـانه انجـام داد. همچنین زمانی که بعضـی از هم وطنان در خانه از میهمانان پـذیرایی می کننـد، عادت دارنـد برای نشان دادن دست و دل بازی خود، بیش از انـدازه و چنـد نوع غـذا بپزنـد که به اندازه چند وعده غذایی می شـود. البته بسـیاری از این غـذاها که بـا هزینه فراوان تهیه شـده است، پس از رفتن میهمانـان، بـدون اینکه حـتی دسـتی به آنها خورده شـده باشـد، روانه زباله دانی می شوند. اسـلام این گونه اسـتفاده از نعمت های الهی را اسـراف می نامد و آن را بسـیار نکوهیده است. قرآن مجید در این

باره می فرماید: «وَ کُلُوا وَاشْـرَبوُا وَ لا تُسرِفوُا اِنّه لا یُحِبُّ المُسْرِفین؛ و بخورید و بیاشامید، و[لی]زیاده روی مکنید که او اسراف کاران را دوست ندارد». (اعراف: ۳۱)

از دیگر جلوه های اسـراف در مواد غـذایی، پرهیز از اسـتفاده از غذاهای مانده است. برخی افراد از غذاهای تهیه شده تنها یک بار اسـتفاده می کنند و اضافه آن را دور می ریزند. همچنین اگر همراه خانواده برای صرف غذا به رستوران می روند، غذاهای اضـافی را بـدون اسـتفاده رهـا می کننـد. متأسـفانه هنوز این فرهنگ در کشور ما فراگیر نشـده است که در این گونه موارد، از مهماندار بخواهند ظرفی مناسب بیاورد تا باقی مانده غذا را به خانه ببرند و در فرصت مناسب از آن استفاده کنند. این در حالی است که در اسـلام، حتی دور ریختن آب زیاد آمده از مصـرف یا هسـته میوه، اسـراف شمرده شده است، چنان که امام صادق علیه السلام می فرماید:

ملموس ترین مصداق مصرف بی رویه این است که انسان از آب زیاد آمده از نوشیدن، استفاده بهینه نکند... و هسته میوه ها را دور افکند.(۱)

همین طور آورده اند: «روزی امام رضا علیه السـلام دید یکی از غلامانش، که میوه نیم خورده ای را دور انداخت. آن حضرت فرمود: سبحان الله، اگر شما مستغنی شده اید، دیگران مستغنی نیستند. آن را به کسی که محتاج باشد، بخورانید». (۲)

بنـابراین، بهتر است خـانواده هـای محترم به جای مصـرف بی رویه، اعتـدال را پیشه سازنـد و با پیروی از رفتار معصومان علیهم السلام، هزینه های اضافی را کریمانه صرف اداره نیازمندان کنند.

ج) استفاده نادرست از پوشاک

استفاده نادرست از پوشاک، از دیگر مشکلات بخش مصرف است. بعضی ها از

۱- . محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ج ۲، ص ۱۲۹۶.

۲- محمد باقر مجلسی، حلیه المتقین، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۷۴، چ ۸، ص ۹۵.

لباس خود بهینه استفاده نمی کنند. لباس میهمانی، خانه و کار برای آنها فرقی ندارد. حتی هنگام خواب حاضر نیستند لباس گران قیمت خود را عوض کنند. به یقین، وقتی با لباس با کیفیتی چند مدتی بخورند، بخوابند و کار و نظافت کنند، جلوه ظاهری خود را از دست می دهد و غیر قابل مصرف می شود. برای مثال، جوانی که با لباس فاخر خود ماشین بشوید یا موتور تعمیر کند، لباس به محض تماس با روغن یا آب کثیف، لکه دار می شود و کیفیت خود را از دست می دهد. اگر با آن ورزش هم بکند، ممکن است در برخورد به زمین پاره شود و کارآیی خود را از دست بدهد. همین گونه است وضعیت خانم خانه داری که بخواهد با لباس ارزشمند خود به کار پاکیزگی و آشپزی و دیگر کارهای روزانه خانه بپردازد. در هر صورت، بنا به فرموده امام صادق علیه السلام، این گونه رفتارها مصداق اسراف است: «ملموس ترین مصداق مصرف بی رویه این است که... لباس پذیرایی را همه جا بپوشد». (۱)

جالب اینکه شخص امام صادق علیه السلام در استفاده از پوشاک دقت داشت، داود رقی می گوید: در یکی از سفرها با امام صادق علیه السلامبه محل ینبع در نزدیکی مدینه رسیدیم. چون حضرت از خانه خارج شد، کفش قرمز رنگی را به پای ایشان دیدم. عرض کردم: ای پسر رسول خدا، این چه کفشی است که به پا کرده اید؟ فرمود: «این کفش را برای این سفر برگزیده ام؛ زیرا در برابر گِل و باران بیشتر دوام دارد». (۲)

مسئله دیگر در مورد لباس، این است که برخی افراد به پیروی از مُد، از لباس تنها در مدت زمان کوتاهی استفاده می کنند و ممکن است در یک مجلس جشن پی در پی لباس عوض کنند. بسیارند کسانی که با تغییر مدل، جنس و رنگ لباس ها در کوتاه مدت، از پوشیدن لباس های پیشین احساس شرم می کنند. این مسئله به ویژه درباره خانم ها بیشتر صدق می کند؛ به گونه ای که در برخی مجالس، خانم ها چمدانی از لباس با خود حمل می کنند تا در

۱- میزان الحکمه، ج ۲، ص ۱۲۹۶.

۲- بحارالانوار، ج ۷۶، ص ۲۷۲.

هر ساعت لباس خاصی بپوشند و به آن مباهات کنند؛ در حالی که مباهات به لباس در اسلام به شدت نهی شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

هر کس جامه ای بپوشد که بدان مباهات کند و مردم بدو بنگرند، خدا به او نگاه نکند تا آن لباس را بکند. (۱)

این گونه استفاده از پوشاک، مشکلات اقتصادی برای خانواده ها به بار می آورد، موجب گسترش مصرف گرایی در جامعه می شود و بر فقر و مشکلات اقتصادی جامعه می افزاید، چنان که امام علی علیه السلام، مصرف بی رویه را از عوامل فقر می داند: «سَببُ الْفَقْرِ الاسرافُ؛ یکی از عوامل فقر، مصرف بی رویه است». (۲)

بنابراین، بهتر است در استفاده از پوشاک، میانه روی کنیم که از نشانه های پرهیزکاری شمرده شده است. امام علی علیه السلام می فرماید:

پرهیزکاران، در دنیا دارای فضیلت برترند؛ سخنانشان راست، پوشش آنان در حد میانه و راه رفتنشان با فروتنی است.(۳)

د) مدگرایی

مدگرایی در آرایش لوازم خانه، یکی دیگر از جلوه های سوءمصرف در جامعه است. برخی از مردم که به پیروی از مُد علاقه مندند، تمامی لوازم خانه را از اجناسی انتخاب می کنند که به اصطلاح مد روز باشد. متأسفانه این خرج های کمرشکن، تنها به قشر خاصی مربوط نمی شود، بلکه در بین همه اقشار جامعه، کم وبیش وجود دارد. حتی گاه دیده می شود که افراد مستضعف، تحت تأثیر دیگران، برای عقب نماندن از قافله مُد، به طور قسطی لوازمی می خرند که هزینه فراوانی دارد و مشکلات مالی

۱- . نهج الفصاحه موضوعی، ص ۵۶۷.
۲- الحیاه، ج ۴، ص ۳۲۰.
۳- ترجمه نهج البلاغه، خطبه ۱۹۳، ص ۴۰۳.

فراوانی برای آنان پیش می آورد.

به هر حال، زیاده روی در اسلام، نکوهیده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «...مَن أَعطی فی غَیرِ حقٍّ فَقَد أسرف؛ هر کس نا بجا مال و امکانات را هزینه کند، اسراف کرده است». (۱)

این سرمایه ها، زمان ها و افکار، می تواند به جای هدر رفتن، در راه های مناسب تر و اهداف معقول تر به کار گرفته شود و روزی که از نعمت ها پرسیده می شود، موجب رستگاری گردد: «ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ یَومَئذٍ عَنِ النَّعیمِ؛ پس در همان روز که از نعمت [روی زمین]پرسیده خواهد شد». (تکاثر:۸)

ه) مصرف کالاها و دستاوردهای بیگانه

مصرف کالاها و دستاوردهای بیگانه و ترجیح آن بر فرآورده های داخلی، از دیگر مشکلات بخش مصرف به شمار می آید و همانند یک بیماری، فراگیر شده است. بسیاری از مردم برای خرید کالاهای بیگانه، حتی کالاهای بُنجل و به دردنخور آنها، با یکدیگر رقابت می کنند. جالب اینکه، این خریدها، از کوچک ترین وسایل زینتی و آرایشی گرفته، تا بزرگترین لوازم صنعتی را دربرمی گیرد. بازار گرم کالاهای خارجی در داخل، موجب شده است حتی عده ای به کارهای غیر قانونی و قاچاق این کالاها به کشور روی آورند. «واردات نزدیک به بیست میلیون تن کالا ـ به کشور در هر سال، علاوه بر نشان دادن گسترش مصرف داخلی ورای امکانات درونی و اقدامات گوناگون بخش تجاری کشور برای تداوم واردات کالاهای خارجی، بیانگر توجه مصرف کننده به آن است». (۲)

توجه به مُد، تجمل و بهترین های خارجی در مصرف داخلی، افزون بر اینکه

ص: ۸۵

۱- الحیاه، ج ۴، ص ۲۳۱.

۲- ابراهیم رزاقی، الگوی مصرف و تهاجم فرهنگی، تهران، انتشارات چاپ پخش، ۱۳۷۴، چ ۱، ص ۷۹.

دهن کجی و توهین به تولید داخلی است، موجب رکود بازار و تولید داخلی می شود و سود سرشاری را به جیب شرکت های خارجی سرازیر می سازد که می کوشند ریشه جامعه ارزشی ما را از بیخ و بن برکنند. به یقین، ادامه این روند، موجب وابستگی بیشتر کشور به فرآورده های بیگانه می شود و نتیجه ای جز سلطه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بیگانه نخواهد داشت. امام صادق علیه السلام می فرماید:

جامعه اسلامی تا زمانی که الگوی مصرف بیگانگان را تقلید نکند، در مسیر سعادت و نیک بختی است، ولی آن گاه که به شیوه بی دینان لباس بپوشد و خوراک خورد، به خواری می افتد.(۱)

و) تولید نامتعارف زباله

هرچند تولید زباله از سوی انسان امری اجتناب ناپذیر است، وجود الگوی نامناسب مصرف در کشور، موجب شده است تا تولید زباله در ایران بیش از حد متعارف باشد. بر اساس آمارهای موجود «در ایران سالانه ۴۵ هزار تن زباله تولید می شود که هزینه حمل هر کیلوگرم زباله از منزل تا محل دفن، معادل ۱۷۵ ریال است که در تهران سالانه بیش از سیصد میلیارد ریال می شود و به علت رعایت نشدن ساعت تحویل زباله، به این مقدار باید صد میلیارد نیز اضافه کرد».(۲)

البته بخش عمده ای از این زباله ها با فن آوری بازیافت، ارزش اقتصادی می یابد، ولی در حال حاضر «فقط ۹/۵ درصد زباله های شهری در کشور با مجموع شرایط موجود و امکانات، امکان بازیافت دارند و از مهم ترین دلایل موجود در مسیر بازیافت، تفکیک نشدن زباله های شهری در ایران است».(۳)

۱- الحیاه، ج ۴، ص ۲۳۵.

۲- . نک: همشهری، ش ۳۵۳۸، ۶/۸/۱۳۸۳، ص ۱۰.

۳- . همان.

از سوی دیگر، بخش عمده ای از زباله ها به صورت نخاله ساختمانی است که بازیافت ناپذیرند و فضای زیادی را اشغال و چهره طبیعت را نازیبا می کنند.

ز) مصرف بی رویه دارو

مصرف دارو برای درمان دردها لازم است، ولی در کشور ما، همانند مصرف مواد غذایی از الگوی خاصی پیروی نمی کند و بی رویه مصرف می شود. حتی شاید بتوان گفت خود مصرف بی رویه دارو، موجب ایجاد درد دیگری می شود. امام علی علیه السلام می فرماید: «چه بسا دارویی که دردی را به بارآورد»؛(۱) زیرا در برخی موارد، افراد به جای مدارا کردن با درد، برای بهبودی به داروهای گوناگون و گاه زیان بار پناه می برند. این در حالی است که بنا به فرمایش حضرت، با برخی بیماری ها باید مدارا کرد: «تا زمانی که می توانی، با بیماری ات بساز». (۲)

به هر حال، در حال حاضر، مصرف داروهای مجاز در ایران بیش از ۵/۱ برابر استاندارد جهانی است. جالب اینکه در این برآورد، در هر نسخه پزشکی، پنج قلم دارو در نظر گرفته شده است، درحالی که بسیاری از پزشکان بیش از این مقدار دارو تجویز می کنند. بررسی ها نیز نشان می دهد که در بسیاری از مناطق کشور، بیماران ترجیح می دهند نزد پزشکی بروند که چندین قلم دارو تجویز می کند. آنها حتی بر تجویز داروهای تزریقی تأکید دارند و ملاک انتخاب پزشک برای آنها، میزان تجویز داروست. این درحالی است که دارو، سرمایه ملی کشور است و تجویز بیش از نیاز آن، موجب می شود این سرمایه ملی در خانه ها انبار و سپس دور ریخته شود.

ازاین رو، برای حفظ این سرمایه ملی بهتر است سازمان های مسئول، مانند سازمان نظام پزشکی و وزارت بهداشت و درمان، در پیش گیری از تجویز داروهای

۱- ترجمه و شرح غررالحکم و درر الکلم آمدیموضوعی، ج ۱، ص ۴۱۰.
۲- همان.

غیرضروری در نسخه های پزشکی، اقدام اساسی انجام دهند. همچنین باید به مردم آموزش داده شود به طور کامل از داروها استفاده کنند و داروهای اضافی خود را پیش از گذشت تاریخ مصرف آن، به سازمان های مسئول تحویل دهند تا در نقاط محروم کشور در اختیار بیماران نیازمند قرار داده شود.

ح) بی مبالاتی در استفاده از سرمایه ملی (پول و اسکناس)

پول و اسکناس، سرمایه ملی است که دولت هر ساله میلیاردها تومان صرف چاپ و تکثیر آن می کند. متأسفانه به دلیل شیوه های نامناسب بهره گیری از آن، عمر متوسط پول، به ویژه اسکناس، بسیار کم و خسارت ناشی از آن فراوان است. «بر اساس یک برآورد، عمر متوسط اسکناس در ایران حدود سه سال است، درحالی که این رقم در کشورهای پیشرفته هفت تا هشت سال است. سالانه در ایران، حدود شش میلیارد تومان بر اثر پارگی اسکناس به سرمایه ملی کشور خسارت وارد می شود». (۱)

متأسفانه گاهی برخی از این پارگی ها از روی عمد اتفاق می افتد. این امر در اسلام نکوهش شده است؛ چنان که امام رضا علیه السلام می فرماید: «پاره کردن درهم و دینار، ... از کارهای فاسد و نادرست است». (۲)

بی شک، اگر بخواهیم خسارت ناشی از آلودگی اسکناس ها را نیز به آن اضافه کنیم، خسارت چندین برابر می شود.

ط) بی مبالاتی در بهره گیری از امکانات و اموال عمومی

وسایل، اموال و امکانات فراوانی که در اختیار افراد جامعه، سازمان ها و اداره ها گذاشته می شود، متعلق به عموم مردم است. ازاین رو، هم کارکنان سازمان ها و هم

۱- همشهری، ۱۵/۱/۱۳۷۳، ص ۵.

۲- ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه، من لایحضره الفقیه، اسلامیه، ص ۱۶۷؛ وسائل الشیعه، ج۳، ص۳۷۵.

افراد جامعه باید به صورت بهینه از آنها بهره گیرند. لازم است همان دل سوزی را که در مورد اموال شخصی خود دارند، درباره اموال عمومی به کار گیرند، ولی متأسفانه کسانی به دلیل ناآگاهی از مسائل دینی و حقوق شهروندی، به آن توجهی ندارند. آنها حتی در مورد حفظ و نگهداری اموال خصوصی دیگران اهتمام بیشتری دارند، درحالی که حفظ اموال عمومی، از اصلی ترین وظایف مسلمان متعهد به شمار می آید.

بیشترین نمود این بی مبالاتی ها، در استفاده نامطلوب از وسایل و امکانات عمومی، نظیر اتوبوس ها، سرویس های بهداشتی، امکانات مدارس، پارک ها و فضاهای سبز شهری دیده می شود. برای مثال، در داخل شهرها کمتر اتوبوس نویی را می توان یافت که صندلی آن نشکسته، یا روکشش پاره نشده، یا واژه زشتی روی آن نوشته نشده باشد. وضعیت اتوبوس های کهنه و فرسوده هم معلوم است. اوج این بی مبالاتی ها در پایان بازی های فوتبال باشگاه های داخل کشور، به ویژه در تهران است که طرفداران دو تیم پرطرفدار پایتخت در پایان بازی، عقده های خود را با شکستن سقف، شیشه ها و صندلی های اتوبوس های شرکت واحد خالی می کنند. بدین ترتیب، عمر مفید این وسایل عمومی را که با دسترنج مردم تهیه می شود، به شدت کاهش می دهند و میلیون ها تومان خسارت به بیت المال وارد می سازند. این در حالی است که برخی قطعه های این اتوبوس ها با قیمت گزاف از خارج وارد می شود.

همین گونه است فرهنگ بهره برداری از محیط های طبیعی؛ چنان که در ایام تعطیل، هم وطنانی که برای تفریح و استراحت به محیط های طبیعی می روند، به ویژه در محیط های خشک و کم آب، درختانی را که با مشقت و هزینه فراوان در این مناطق رشد کرده اند، برای روشن کردن آتش، قطع می کنند و می سوزانند.

آتش سوزی هایی که در محیط های جنگلی هر ساله به دلیل سهل انگاری و بی مبالاتی هم وطنان در استفاده از این محیط ها اتفاق می افتد، کم نیستند و خسارت های فراوانی هم وارد می سازد. باید پذیرفت که جبران این خسارت ها بسیار

مشکل است؛ زیرا جنگل و مرتع را نمی توان قیمت گذاری یا از خارج وارد کرد.

به هر حال، اگر هر کدام از مردم از امکاناتی که در اختیار دارند، به درستی بهره گیرند، می توانند گامی در راه بهره ور ساختن جامعه بردارند.

ی) بهره برداری نکردن مطلوب از ذخایر و منابع طبیعی

اشاره

ذخایر و منابع طبیعی مانند آب، خاک، جنگل و انرژی، ارزشمندترین ثروت یک کشور است و پشتوانه عظیمی برای اقتصاد به شمار می آید. با تمام اهمیتی که منابع و ذخایر طبیعی دارد، شیوه بهره برداری از منابع و ذخایر کشور ما، وضعیت مطلوبی ندارد. در اینجا به بعضی از این موارد اشاره می کنیم:

یک _ آب

هم اکنون برای مصارف شهری و روستایی، صنعت و کشاورزی، از شیوه های مختلفی برای بهره برداری از منابع آبی کشور بهره گرفته می شود که کمتر در جهت بهره وری است. بر اساس برخی ارزیابی ها، «بارندگی سالانه ایران حدود ۴۰۰ میلیارد مترمکعب است که از این مقدار، ۲۷۰ میلیارد مترمکعب به صورت های مختلف تبخیر یا از دسترس خارج می شود». (۱)

با این حال، از ۱۳۰ میلیارد مترمکعب آب باقی مانده نیز استفاده درستی نمی شود؛ زیرا فرهنگ مصرف گرایی چنان افسارگسیخته پیش می رود که حتی از کشورهای پرآب جهان، مانند کشورهای اروپایی نیز پیشی گرفته است؛ به گونه ای که «مصرف سرانه آب لوله کشی آشامیدنی در ایران، حدود ۱۴۲ مترمکعب در سال است که از مصرف سرانه برخی از کشورهای پرآب مثل اتریش [۱۰۸ متر مکعب در سال]و

۱- مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره ملی بهره وری ایران، ص ۳۱۲.

بلژیک [۱۰۵ مترمکعب در سال] بیشتر است». (۱)

برای آگاهی بیشتر از موضوع، کافی است میانگین مصرف سرانه آب کشور را با میانگین مصرف سرانه آب در جهان مقایسه کنیم. «میانگین مصرف سرانه آب در جهان در بخش های صنعت، کشاورزی و شهری و روستایی، حدود ۵۸۰ متر مکعب برای هر نفر در سال است، ولی این رقم در ایران که کشوری کم آب به شمار می آید، حدود ۱۳۰۰ مترمکعب است»؛ (۲)یعنی چیزی حدود دو برابر سطح میانگین مصرف سرانه جهانی. برای مثال، «سهم بخش کشاورزی از آب استحصال کشور، ۹۰ درصد است که ۳۵ درصد آن مصرف و بقیه به اشکال مختلف تبخیر یا جذب زمین شده، از چرخه مصرف خارج می شود.»(۳) این در حالی است که می توان بخشی از این اتلاف آب را در بخش کشاورزی با به کارگیری روش های پیشرفته آبیاری کاهش داد. آبیاری تحت فشار، یکی ازاین روش هاست، به طوری که «متوسط آب مصرفی برای هر هکتار از اراضی باغی و زراعی در طول یک دوره زراعی، ۱۲ هزار مترمکعب است، ولی می توان با آبیاری تحت فشار، آن را به ۶۲۰۰ مترمکعب کاهش داد». (۴)

در بخش صنعت هم مصرف آب در حال حاضر زیاد نیست، ولی مقدار آبی که مصرف می شود، به دلیل آلوده شدن به مواد شیمیایی و میکروبی و آلوده کننده های خطرناک مانند جیوه و سرب، در مجاری رودها رها یا از راه چاه ها وارد سفره های زیرزمینی می شود، آب آن را آلوده می کند و به مشکلات زیست محیطی دامن می زند.

به هر حال، موارد یاد شده، بیانگر اتلاف و اسراف بیش از اندازه منابع آب در

۱- گروه جغرافیای برنامه ریزی و تألیف کتب درسی، جغرافیای سال دوم، کد ۱/۲۲۵، سال ۱۳۸۱، ص ۵۴.

۲- همان، ص ۵۳.

۳- ماهنامه جهاد توسعه روستایی و ترویج کشاورزی، ش ۲۶۴، ۱۳۸۳، ص ۱۱۶.

۴- همان.

کشور است که با اصلاح فرهنگ (۱)مصرف، می توان انتظار بهره وری بیشتری از آب داشت.

دو _ خاک

خـاک یکی از منابع ارزشـمند حیات بشـری است که «برای تشـکیل یک سانتی متر آن در روی زمین، بیش از هزار سال زمان نیاز است.»(۲) ازاین رو، بایـد از آن به درستی بهره برداری کرد؛ زیرا بـا بهره برداری نادرست از آن، فرسایش خاک پیش می آیـد که پی آمـدهای فراوانی دارد. از جمله، فرسایش خاک می توانـد زمین های کشاورزی را به بیابان تبـدیل کنـد، راه های بیابـانی را مسـدود سـازد، محصولات غـذایی را کاهش دهـد، هوای شـهرها و روسـتاها را با گرد و غبار آلوده کنـد، سـیل راه بیاندازد، سدها، دریاچه ها و منابع آب را از خاک انباشـته کند و خرج فراوانی بر دوش ملت و دولت بگذارد. متأسفانه هرساله به دلیل فرسایش های آبی و بادی خاک و دخالت های بی رویه انسان، چرای بی رویه دام، بهره برداری بیش از حد از خاک، شخم زدن نامناسب و آبیاری زمین با آب های شور و کندن بوته ها و درختچه ها برای سوخت، میلیون ها تن خاک از بین می رود و بر مناطق بیابانی کشور افزوده می شود. «فقط فرسایش آبی، سالانه حـدود ۵/۱ میلیـارد تن خاک را در کشور از بین می برد». (۳)

اهمیت این مسئله را زمانی بهتر درک می کنیم که بـدانیم بیش از نیمی از کشور را مناطق کوهسـتانی و بیابان های خشک فرا گرفته است و هرساله با افزایش جمعیت، نیاز به مواد غذایی بیشتر می شود. پس بهتر است به فرموده رسول گرامی اسلام

۱- . برای آگـاهی بیشتر از روش هـای اصـلاح فرهنـگ مصـرف آب نـک: نگارنـده، روح جاری طبیعت، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

۲- جغرافیای سال دوم، ص ۶۴.

۳- همان، ص ۶۶ .

صلی الله علیه و آله، حرمت خـاک و زمین را حفظ و از آن بهتر اسـتفاده کنیم: «حرمت زمین را نگه داریـد؛ زیرا زمین به منزله مادر شماست». (۱)

سه _ جنگل و مرتع

جنگـل و مرتع، از بـا ارزش ترین منـابع ملی کشور به شـمار می آیـد که نقش مهمی در زنـدگی و اقتصاد افراد جامعه ایفا می کند. جنگل ها با تعدیل هوا، فراهم آوردن فرآورده های صنعتی، ساختمانی و پزشکی مورد نیاز و از همه مهم تر، حفظ خاک و پیش گیری از سـیلاب و پی آمـدهای ناشـی از آن، شـرایط مساعـدی برای زنـدگی انسـان فراهـم می آورنـد. اگر در منطقه وسـیعی، درختـان جنگلی قطع شود، تعرق گیاهـان کـاهش می یابـد که به کاهش بارنـدگی و خشک شـدن خاک و گسترش مناطق بیابانی می انجامـد. کارشـناسان می گوینـد: «اگر جنگلی یک دلار چوب بدهد، می تواند بیش از ۱۱۰ دلار آب بدهد. همین طور بر این باورنـد بـا از بین رفتن هر ۲۶۰ هکتار جنگل، ۷۵۰ نوع درخت، ۵۰۰ نوع گل، ۱۲۵ نوع پستاندار، ۴۰۰ نوع پرنده، ۱۰۰ نوع پروانه و تعداد بی شماری حشره از بین می رود». (۲)

پس جنگل از باارزش ترین منابع طبیعی است که با هیـچ بهایی نمی توان آن را قیمت گذاری کرد. البته در کشور ما متأسـفانه رونـد تخریب جنگـل بـا شـدت ادامه دارد، به گونه ای که «سالانـه چهار درصـد جنگل های کشور نابود می شود.»(۳) گستره تخریب جنگـل به حـدی است که «در طول چهـل سـال اخیر، سـی درصـد جنگل های کشور کم شـده است و گستره تخریب مراتع به حدّی است که از صد میلیون هکتار در سال

۱- نهج الفصاحه، ص ۳۸۰، ح ۱۱۳۰.
۲- مجموعه مقالات دومین کنگره و سخنرانی های بهره وری ملی ایران، ص ۳۱۸.
۳- جام جم، ۲۳/۳/۱۳۸۴، ص ۱.

م. بود، به نود میلیون هکتار در حال حاضر رسیده است.»(۱) «میزان رویش طبیعی سالیانه جنگل در کشور که هفت مترمکعب در هکتار است، به علت برداشت های غیرقانونی، حداکثر میانگین رویش، به سه مترمکعب در هکتار رسیده است».(۲)

به عبارتی، سالانه میلیون ها مترمکعب از ذخیره چوب و منابع ملی کشور که به راحتی قابل تجدید نیست، برداشت می شود. به این مسئله، آتش سوزی های مکرر را نیز باید اضافه کرد که موجب تخریب سریع تر آن شده است. «در گذشته ای نه چندان دور، حدود یازده تا هجده درصد خاک کشور را جنگل پوشانده بود که این رقم در حال حاضر به ۴/۷ درصد کاهش یافته است.»(۳) در سال های اخیر، این امر از راه ایجاد سیلاب خسارت های فراوانی به کشور وارد کرده است.

درباره مراتع هم باید گفت با تمام اهمیتی که مراتع در تنظیم نظام هیدرولوژیک، آبخیزها، جلوگیری از جریان سیلاب ها و همین طور تولید علوفه و در نتیجه تولید گوشت قرمز، محصولات متفرقه دارویی، صنعتی و خوراکی دارد، سرعت تخریب آنها از جنگل ها هم سریع تر است. «سالانه ۱ تا ۵/۱ میلیون هکتار از سطح مراتع کشور بر اثر انهدام پوشش گیاهی [هر ثانیه ۵۰ مترمربع] کاسته و به مساحت کویر اضافه می شود و اقدامات انجام گرفته، به هیچ وجه کار ساز نبوده است.» (۴)شگفت آنکه این روند تخریب در کشوری روی می دهد که باورهای دینی مردم، درخت و درخت کاری را مقدس شمرده است. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در این زمینه می فرماید:

حتی اگر رستاخیز به پا شود و نهالی در دست یکی از شما باشد، اگر می تواند آن را

ص: ۹۴

۱- . فصل نامه جنگل و مرتع سازمان جنگل ها و مراتع کشور، ش ۶۵، ۱۳۸۳، ص ۱۶.

۲- همان، ص ۱۹.

۳- جغرافیای سال دوم، ص ۷۶.

۴- . حسین آسایش، اقتصاد روستایی، تهران، پیام نور، ۱۳۷۴، چ ۱، ص ۱۸۷.

بکارد، باید بکارد. (۱)

هر که درختی بنشاند، خدا به اندازه میوه ای که از آن درخت برون می شود، پاداش برای وی ثبت می کند. (۲)

هر که درختی بکارد، هر بار انسان یا یکی از مخلوقات خدا از آن بخورد، برای وی صدقه ای ثبت می شود. (۳)

چهار ـ سوخت و انرژی

اشاره

انرژی، موتور حرکت هر جامعه به شمار می آید. چرخ صنعت و ماشین بر مدار انرژی می چرخد و تولید و مصرف اصولی و منطقی آن، بیانگر رشد و پیشرفت هر کشور است. خوش بختانه کشور ما دارای منابع غنی انرژی، به ویژه نفت و گاز است و در زمینه انرژی های دیگر مانند انرژی آب، باد و انرژی های نو مانند انرژی خورشیدی و زمین گرمایی نیز زمینه و شرایط مطلوبی دارد.

متأسفانه با بالارفتن استانداردهای زندگی و سطح رفاه عمومی جامعه و افزایش تولیدات و همین طور شیوه های غلط مصرف در بخش های مختلف، ازجمله مصرف خانوارهای شهری، حمل و نقل، صنعت و کشاورزی، سطح مصرف انرژی در کشور به صورت بی رویه افزایش یافته است. برای مثال، سالانه میلیاردها ریال یارانه فقط برای وارد کردن بنزین از خارج از سوی دولت پرداخت می شود. بر اساس پژوهشی برای بررسی مصرف انرژی در کشور «مصرف سرانه انرژی در ایران، بالاترین نرخ سرانه دنیاست؛ به گونه ای که مصرف انرژی در کشورهای پرجمعیتی مانند چین ۳۳ درصد، هند ۱۹ درصد و اندونزی ۱۴ درصد کمتر از ایران است».(۴)

۱- نهج الفصاحه، ص ۲۶۷، ح ۵۶۷.
۲- همان، ص ۷۰۷، ح ۲۶۷۴.
۳- همان، ص ۵۷۱، ح ۲۹۲۱.
۴- محمود ساعتچی، روانشناسی بهره وری، تهران، نشر ویرایش، بهار ۱۳۸۰، چ ۳، ص ۲۸.

جدول زیر، بیانگر وضعیت بهره برداری از انرژی در بخش های مختلف کشور و همین طور حامل های انرژی در بخش خانگی و تجاری است.

بخش مصرف انرژیمیزان درصدسهم حامل های انرژی در بخش خانگی و تجاریمیزان درصد مصرفی

خانگی ۴۰ درصدگاز سبک۵۴ درصد

حمل و نقل۱/۲۷ درصد فرآورده های نفتی۳۷ درصد

صنعت۶/۲۷ درصدفرآورده های نفتی

کشاورزی۹/۴ درصدبرق۹ درصد

دیگر بخش ها ۴/۰ درصد

همان گونه که در جدول (۱)می بینید، بیشترین مصرف کننده انرژی در کشور، بخش مصرف خانگی و حمل و نقل است که کمترین نقش را در تولید به عهده دارند. این درست بر عکس کشورهای توسعه یافته است که بیشترین مصرف انرژی را در بخش صنعت دارند و از این راه درآمد کسب می کنند. این مصرف بی رویه انرژی در کشور، سالانه افزون بر تحمیل میلیون ها دلار هزینه بر دولت و جامعه و هدر دادن آن، موجب آلودگی محیط زیست می شود. «یک خانواده متوسط شهری، در سال معادل ۵/۱۵ بشکه نفت خام انرژی مصرف می کند و در همین مدت، باعث تولید و پراکنش ۶۷/۴ تن گاز گل خانه ای می شود».(۲) یک خانواده برای پخت و پز، سالانه «دو تن گاز گل خانه ای تولید می کند»،(۳) در حالی که با بهره گیری از تمام منابع انرژی و همین طور شیوه های بهینه مصرف، میزان هزینه ها و آلودگی را می توان کاهش داد.

ص: ۹۶

۱- اطلاعات برگرفته از جام جم، ش ۱۲۰۹، ۱۲/۵/۱۳۸۳، ص ۱۰.

۲- همان.

۳- همان، ش ۱۲۲۱، ۲۶/۵/۱۳۸۳، ص ۱۰.

سخن پایانی

در پایان این بحث لازم است یادآور شویم هدف از برشمردن مشکلات بهره وری کشور، ردیف کردن نقطه ضعف های کشور و چشم پوشی از خدمات خالصانه مسئولان دستگاه های مربوط و ایجاد روحیه ناامیدی در بین آن عزیزان نیست. در مدتی که بحث بهره وری در کشور قوّت گرفته، تلاش های فراوانی انجام شده است تا بهره وری در کشور به سطح مطلوب برسد. آقای سیدمحمد خاتمی، رئیس جمهور وقت در ششمین کنگره ملی بهره وری، بخشی از این موفقیت ها را چنین عنوان کرد:

هدف گذاری جسورانه ارتقای بهره وری در برنامه چهارم توسعه به میزان ۳/۳۱ درصد از کل رشد اقتصادی کشور، در شرایطی صورت گرفته است که بسیاری از کشورهای موفق در امر بهره وری، به این هدف طی سالیانی بسیار طولانی دست یافته اند. برای نمونه در کشور مالزی، این سهم طی دوره زمانی ۱۹۷۱ تا ۱۹۹۰ به میزان ۱۳ درصد بوده است و ارتقای آن به عدد ۲۵، طی دوره ده ساله، یعنی از ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ میسر شده است. (۱)

به یقین، با تلاش بیشتر و برطرف ساختن موانع موجود، رشد بهره وری در کشور شتاب بیشتری خواهد گرفت؛ به شرط آنکه بنا به گفته لویی پاستور:

در هر حرفه ای که هستیم، نه اجازه دهیم که به بدبینی های بی حاصل آلوده شویم و نه بگذاریم که بعضی لحظات تأسف بار که برای هر ملتی پیش می آید، ما را به یأس و ناامیدی بکشاند. در آرامش حاکم بر آزمایشگاه ها، کتاب خانه ها، [سازمان ها و اداره ها]کار و زندگی کنیم و نخست از خود بپرسیم: برای یادگیری و خودآموزی چه کرده ایم. سپس هم چنان که پیش می رویم، بپرسیم برای کشورمان چه کرده ایم. این پرسش را آن قدر ادامه دهیم تا به این احساس شادی بخش و هیجان انگیز برسیم که شاید سهمی کوچک در پیشرفت و اعتلای بشریت داشته ایم. اما هر پاداشی که منطق زندگی به تلاش هایمان بدهد یا ندهد، هنگامی که به پایان تلاش هایمان نزدیک می شویم، هرکدام باید حق آن را داشته باشیم که با صدای بلند بگوییم من آنچه را در توان داشته ام، انجام داده ام. (۲)

ص: ۹۷

۱- . جام جم، ش ۱۴۳۷، ۲/۳/۱۳۸۴، ص ۴.

۲- نک: آشنایی با مدیریت بهره وری، پشت جلد.

فصل چهارم: شیوه های بهبود بهره وری

اشاره

خانواده، سازمان های اجتماعی و دولت در ارتقای فرهنگ بهره وری، نقش اساسی دارند. در این فصل به وظایف هر یک از آنها می پردازیم.

۱. فرد و خانواده

اشاره

خانواده، اولین و مهم ترین جایگاه شکل گیری شخصیت، فرهنگ، اندیشه و اعتقاد فرد است. خانواده، ابتدایی ترین آموزشگاه و نهاد اجتماعی است که انسان در آن چگونه زیستن را در دامان پدر و مادر می آموزد. کودک و نوجوان در بسیاری از رفتارها و گرایش های خود، از قبیل گرایش به شرکت در کارهای خیر و اهمیت دادن به کار و تلاش، وظایف و تکالیف دینی و برنامه ریزی برای زندگی، از تجربه های خوشایند تربیتی در خانه و خانواده اثر می پذیرد. ازاین رو، بهتر است زاویه توجه بهره وری در ابتدا به خانواده معطوف باشد. به یقین، اگر همه افراد خانواده با مفهوم بهره وری و شیوه زندگی بهتر و متعالی تر آشنا شوند، در آن مسیر گام می نهند و در بهبود فعالیت های فردی و اجتماعی خواهند کوشید؛ زیرا هوشیار کسی است که همواره در فکر بهبود وضعیت موجود باشد. امام علی علیه السلام دراین باره می فرماید: «زیرک کسی است که امروزش بهتر از دیروز اوست». (۱)

در این بخش به مهم ترین مسائلی می پردازیم که می تواند افراد خانواده و جامعه را به بهره وری برساند.

الف) والدین و فراگیری دانش بهره وری

بدون شک، دانش بهره وری، از علومی است که برای دنیا و آخرت هر فرد بسیار

۱- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۲، ص ۳۹۳.

سودمنـد است؛ زیرا با فراگیری آن، امکان بهره برداری بهینه از امکانات، فرصت ها و لحظه های زودگذر عمر فراهم می شود. ازاین رو، برای بهبود بهره وری در خـانواده، پیش از هر چیز بایـد والـدین و دیگر بزرگ سالاـن با اصول بهره وری و منابع آن آشـنا شوند. سـپس روش های مختلف آموزش این امور را به دیگران بیاموزند. در این صورت، والدین می توانند با استفاده از داشـته هـای خود، از راه رفتـار، گفتـار و ابزار آموزشـی و تربیتی، اصول بهره وری اسـلامی را براساس سـفارش رسول گرامی اسـلام صـلی الله علیه و آله به فرزندان بیاموزند: «أَكْرِمُوا اَوْلادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدابَهُمْ؛ فرزندان را گرامی بدارید و به آنان آداب نیکو بیاموزید». (۱)

بی شـک، فرزنـدانی که این گونه تربیت شونـد، به بهره وری خـانواده و جـامعه کمک خواهنـد کرد. خوش بختانه در فرهنگ غنی اسلام، آموزه های ژرف و دستورهای دقیقی در مورد بهره وری وجود دارد که توفیق عینی و عملی در گرو توجه و عمل به آنهاست؛ معیارهای ارزشمندی همچون: ناظر دانستن خدا بر رفتار، دقت در کارها، اتقان و محکم کاری، حسن انجام عمل، تعاون، تقسـیم، اولویت بنـدی و تـداوم کار، قدردانی از فرصت ها و نعمت ها و نگه داری از اموال. اگر دسـتگاه های فرهنگی کشور و همین طور مبلّغـان دینی، این معیارها را به صورت صـحیح و اصولی به افراد خانواده و به ویژه والـدین و بزرگ سالان آموزش دهنـد، می تواننـد هـدایت اقشار جامعه را در دست گیرنـد. بـدین ترتیب، شاهد بازدهی بالا، کارآیی مطلوب، کاهش هزینه ها و در نهایت افزایش بهره وری در خانواده و جامعه خواهیم بود.

ب) تلاش برای خودکفایی نسبی و ایجاد فرهنگ تولید در خانواده

در گذشـته، فرهنـگ تولیـد و بـازدهی در خانواده ایرانی پررنگ بود و بخش چشم گیری از تولیـد ملی را تشـکیل می داد. در حال حاضر هم با جوانی جمعیت کشور، بهتر است به گونه ای عمل شود تا هر خانواده ایرانی به خودکفایی نسبی برسد

۱- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۲۹.

و بتوانـد برای برطرف سـاختن نیازهـا از تولیـد خود بهره گیرد. البته بیشـتر خـانواده هـای شـهری به دلیـل ویژگی شهرنشـینی و محدودیت هایشان نمی توانند همانند خانواده های روستایی، گوشت، لبنیات، حبوبات و غلات را تولید و بسیاری از نیازمندی های خود را تأمین کنند. در این میان، دولت می تواند با تقویت بیشتر امکانات در روستاها، خانواده هایی را که در حال حاضر خوش نشین هستند و هیچ گونه فعالیت تولیدی ندارند، به تولید بیشتر تشویق کند.

افزون بر آن، در جوامع شهری هم می توان زمینه های آموزش رشته های خاص هنری، فنی، صنایع کوچک و مونتاژ وسایل را برای افراد خـانواده، به ویژه بی کـاران، بـانوان و سالمنـدان فراهم آورد تا در فرصت های مناسب به آن بپردازنـد. پس اگر می خواهیم در جامعه به بهره وری برسیم، باید هر ایرانی که توانایی کار و تولید دارد، در این جهت گام بردارد و محیط خانه را با رعایت اصول و حق دیگران، به کارگاهی کوچک برای تولید بدل سازد.

ج) برنامه ریزی برای استفاده بهینه از اوقات فراغت

ارزش وقت در اسـلام به اندازه ای است که رسول گرامی اسـلام صلی الله علیه و آله در سفارش به ابوذر رحمه الله می فرماید: «ای ابوذر، در مورد عمر خود حریص تر از پول و ثروت خود باش».(۱)

امروزه شـتاب در بهره گیری از فرصت، بیش از گذشـته اهمیت دارد؛ زیرا بهبود شـرایط کـار، کم شـدن مـدت کـار، مصـرف وسایـل رفـاهی و اختصـاص یافتن روزهایی به تعطیلات، اوقات فراغت فراوانی را برای خانواده ها فراهم می آورد. به ویژه این موضوع در فصـل هـایی از سـال از جمله در تابسـتان که بـا تعطیلی مراکز آموزشـی همراه است، اهمیتی دو چنـدان می یابـد و برنامه ریزی مناسب را ضـروری می سازد که شـکوفاکننده اسـتعدادهای انسانی با کمترین هزینه باشـد. متأسـفانه اوقات فراغت بسیاری از خانواده ها به علت های مختلف به بیهودگی می گذرد و

۱- امالی، ص ۵۲۷.

نمی توان آن را تفریح و استراحت یا تولید و خدمت نامید. با آموزش فرهنگ بهره وری و مدیریت زمان از طریق دستگاه های فرهنگی، به ویژه رسانه ملی به خانواده ها می توان آنها را تشویق کرد که برای لحظات شیرین زندگی خود برنامه مناسبی بریزند. در این زمینه می توان روش بزرگان را نیز الگو قرار داد. «امام خمینی رحمه الله نمی گذاشت حتی چند دقیقه از عمرشان بیهوده بگذرد؛ چنان که در فاصله بعد از نماز ظهر و عصر تا هنگام صرف ناهار که بیش از دو دقیقه نمی شد، قرآن را بر می داشت و می خواند». (۱)

امروز که بر عمل تو را دسترس است

غافل منشین که زندگی یک نفس است

خود قافله عمر کشاند ما را

وین ضربه قلب تو صدای جرس است (۲)

د) تغییر الگوی مصرف

اشاره

در حال حاضر، الگوی مصرف خانواده به هیچ وجه با منافع ملی، امکانات داخلی تولید و درآمد و منافع بیشتر خانوده های ایرانی متناسب نیست. ازاین رو، انتخاب در الگوی مصرفی که مناسب با وضعیت کشور و تأمین کننده منافع خانواده باشد، ضروری به نظر می رسد.

یک _ مصرف نکردن کالاهای خارجی

اگر به فکر بهره وری جامعه و خانواده هستیم، ناگزیریم عادت غلط مصرف کالاهای خارجی را ترک و تولید داخلی را مصرف کنیم؛ هرچند در برخی موارد ممکن است تولید داخلی، کیفیت کالاهای خارجی را نداشته باشد.

نکته مهم این است که اصلاح انگیزه مصرف و جهت دهی گرایش مردم به سوی

۱- رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۷۵.

۲- . مهدی سهیلی، چه کنم دلم از سنگ که نیست، تهران، سازمان پوپک، ص ۴۲.

کالاهای ساخت داخل، با صـدور بخش نامه انجام نخواهد شد. این کار با ارتقای فرهنگ مصـرف و تولید و اعتقاد به این باور دینی که ترک عادت های غلط، فضـیلت است، امکان پذیرتر خواهد بود. امام علی علیه السـلام می فرماید: «برترین عبادت ها، چیره شدن بر عادات است.»(۱) همچنین ایشان برای رسیدن به درجه های والا سفارش می کند که عادت های ناپسند را ترک کنیم: «کسی که از عادت های ناپسند پیروی کند، به درجه های والا نمی رسد». (۲)

در واقع، مردم باید احساس کنند که ترک عادت مصـرف کالاهای خارجی و گرایش به مصرف، به نفع خودشان است. همین طور بایـد فرهنـگ اعتمـاد به کالاهای داخلی در جامعه تقویت و نهادینه شود. در این زمینه با تقویت باور عمومی به کالاهایی که آزمـوده شـده انـد، می تـوان الگـوی مصـرف داخلی را بهبـود بخشـید؛ به گـونه ای که مردم، مصـرف کالاهـای داخلی را افتخاری بزرگ برای خود و کوشـش در راه قطع وابسـتگی بدانند. با برجسـته نمایی سیره علما و مشاهیر می توان به این هدف دست یافت. برای مثال، درباره حاج شـیخ عبـدالکریم حائری، مؤسـس حوزه علمیه قم نوشـته انـد که «ایشان هیـچ گاه لباس از پارچه خارجی نمی پوشید. در تابستان پیراهن، شلوار و قبای ایشان همه از کرباس بود. در زمستان نیز لباسش را از پارچه ایران به نـام «بَرَک» تهیه می کرد. پـارچه های لباس های آقازاده های ایشان، حاج آقا مرتضـی و آقا مهـدی از پارچه های کازرونی اصفهان بود. آیت اللّه حائری همواره می گفتند: ایرانی باید پارچه ایرانی بپوشد».(۳)

درباره مهاتما گاندی، پدر استقلال هند نوشته اند: «در زندان و سفر، چرخ نخ ریسی

۱- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی موضوعی، ج ۲، ص ۲۲۰.

۲- همان.

۳- دفتر عقیدتی سیاسـی فرمانده معظم کل قوا، روزها و رویدادهای شمسی، مؤسسه فرهنگی نشر امین، ۱۳۷۶، چ ۱، ج ۱، ص ۶۸.

به همراه داشت که آن را به عنوان نماد صنایع کوچک و غیر متمرکز هند معرفی می کرد و بر تن پیروانش [و خودش] به جای یونیفرم های پر زرق و برق یا مدال های جورواجور، لباس های زُمخت نخی بافت خانگی می پوشاند. آن لباس ها به همان سرعت که پیروانش را مشخص می نمود، از لحاظ روانی نیز در به هم پیوستنشان مؤثر بود... وی می گفت برای من بسیار تأسف آور و دردناک است که ببینم مردم با شتاب زدگی و دیوانه وار به تقلید هر چیز تازه بپردازند». (۱)

جواهر لعل نهرو، نخست وزیر فقید هند نیز همین گونه عمل می کرد. «وقتی در سال ۱۹۶۱ به فرانسه مسافرت کرد، بر عکس تمام سفارت خانه ها که در این گونه سفرهای مقامات، تمام وسواسشان این بود که درست مثل فرانسوی ها از مهمانان خود پذیرایی کنند، دستور داد از همان اول مهمانی تا آخر پذیرایی و دکور و مراسم، همه هندی باشد و به جای شراب، با دوغ و شیره از هنرمندان، وزرای فرانسوی و مهمانان دیگر پذیرایی شود. وقتی که مهمانان مشاهده کردند همه چیز هندی است و هند مثل کوه ایستاده است، در برابر آن همه عظمت، احساس حقارت کردند». (۲)

با اتکا به مصرف تولید داخلی، می توان خانواده و جامعه را بهره ور ساخت و از قید وابستگی رهانید. البته بهتر است این شیوه از خانواده های مسئولان ارشد کشور آغاز شود.

دو ـ حفاظت اصولی از وسایل زندگی

گفتاری حکیمانه در بین مردم رواج دارد که: «خرید کردن، هنر نیست، بلکه هنر در نگه داری است.» این سخن ارزشمند و پرمحتوا، می تواند در بهره وری اثرگذار باشد؛ زیرا در این زمان، مردم و خانواده ها به اندازه کوششی که برای خرید وسایل

۱- . نک: جام جم، ش ۱۲۶۴، ۱۶/۷/۱۳۸۳، ص ۹.

۲- نک: علی رضا شفیعی مطهر، خودباوری فرهنگی، تهران، ولی عصر، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۱۰۶.

انجام می دهند، برای نگه داری آن تلاش نمی کنند، در حالی که در اسلام بر نگه داری وسایل تأکید شده است. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «هر که چیزی نصیبش کرده اند، در حفظ آن بکوشد.» (۱)امیرمؤمنان علی علیه السلام هم می فرماید: «نگه داشتن آنچه در دست توست، برای تو بهتر است از درخواست چیزی که در دست دیگران است». (۲)

متأسفانه این موضوع در فرهنگ مصرف کشور، کمتر جایگاهی دارد. با آموزش های رسمی و غیر رسمی، از راه رسانه ها و مطبوعات، خانواده ها را با شیوه های اصولی حفظ و نگه داری وسایل و امکانات می توان آشنا کرد تا هم در هزینه های آنها صرفه جویی شود و هم موجب بهبود بهره وری در جامعه گردد. برای مثال، با آموزش نگه داری وسایل شخصی مدرسه (مانند دفتر و کتاب) به دانش آموزان، می توان سالانه میلیاردها ریال صرفه جویی و از قطع هزاران درخت در طبیعت پیش گیری کرد. البته این آموزش ها نباید تنها به حفظ و نگه داری اموال و وسایل خانواده محدود باشد، بلکه باید به وسایل و امکانات جامعه گسترش یابد تا آن را متعلق به خود بدانند و به صورت بهینه از آن استفاده کنند.

۲. سازمان ها و نهادهای اجتماعی

اشاره

موفقیت در دست یابی به اهداف بهره وری در هر جامعه، تا حدود زیادی به همکاری سازمان ها و نهادهای اجتماعی و همکاری کارکنان آنها بستگی دارد؛ زیرا بخش بزرگی از امکانات، منابع، سرمایه ها و نیروی انسانی را در اختیار دارند که همین مسئله، بیانگر سهم آنان در بهره وری جامعه است. در این میان، نقش مدیران آگاه، شجاع و دل سوز در پیش گرفتن شیوه های اصولی و منطقی برای رسیدن به بهره وری مطلوب، نقشی اساسی است که در این مبحث به آن می پردازیم.

۱- ترجمه نهج الفصاحه موضوعی، ص ۲۰۲.

۲- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۱، ص ۲۶۸.

الف) تدبیر مناسب

بی شک، چاره جویی مناسب برای رسیدن به بهره وری سازمان، از نخستین وظایف مدیران سازمان ها و نهادهاست؛ زیرا به فرموده امام علی علیه السلام، «اساس اصلاح در زندگی، تدبیر است.» (۱)در پرتو تدبیر مناسب است که از اشتباه ها و لغزش ها در امور و به بار آمدن پشیمانی پیش گیری می شود: «تدبیر و چاره جویی در کار پیش از انجام آن، آدمی را از لغزش در امان می دارد».(۲)

همچنین تدبیر مناسب می تواند سازمان را به بهره وری و شکوفایی مطلب برساند. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «تدبیر خوب، ثروت و مال اندک را زیاد کرده، تدبیر بد، مال بسیار را نابود می کند.»(۳) به یقین، برای رسیدن به تدبیری مناسب برای برنامه ریزی در دوره های کوتاه، متوسط و بلندمدت، نیازمند آگاهی از وضعیت فعلی سازمان، منابع، امکانات، اولویت ها و قابلیت های نیروی انسانی، امری لازم و اجتناب ناپذیر است.

ب) آموزش دانش کاری

آموزش، فرآیندی است که در آن، مهارت ها و دانش های مورد نیاز به نیروی انسانی آموخته می شود. به عبارت دیگر، آموزش، رفتار بایسته و شایسته را می آموزد. در اسلام، فرآیند آموزش به هیچ مقطع زمانی محدود نیست و در همه حال می تواند تداوم داشته باشد. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «اُطلبوالعلم من المهد اِلَی اللَّحد؛ دانش را از گهواره تا گور فراگیرید».(۴)

۱- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۱، ص ۳۵۶.

۲- همان، ص ۳۵۵.

۳- همان.

۴- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۴۶۹.

در بهره وری، لازم است آموزش هدفمند، بهنگام، متناسب با نیازهای شغلی و تخصصی فراگیران باشد تا بتواند از حجم مشکلات سازمان بکاهد و آن را به بهره وری مطلوب برساند. به عبارتی، آموزش باید سودمند باشد؛ زیرا آموزشی که سودمند نباشد، نه تنها در جهت بهره وری نخواهد بود، بلکه از بهره وری سازمان به جهت صرف انرژی وقت و هزینه فراوان خواهد کاست. بی جهت نیست که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «از خدا، دانش سودمند بخواهید و از دانشی که سود ندهد، به خدا پناه برید». (۱)

در سال های اخیر، به امر آموزش نیروی انسانی در سازمان ها و نهادهای دولتی توجه ویژه ای شده است، ولی کافی نیست و به دقت بیشتری در اجرا نیاز دارد؛ زیرا برخی آموزش ها با نیازهای شغلی کارکنان هیچ ارتباطی ندارد. به همین دلیل، بازدهی و بهره وری کمتری داشته است و ازاین رو، برخی شرکت های خصوصی از آن گریزان بوده اند.

بهتر است بدانیم که شرکت ها و سازمان های کشورهای توسعه یافته، همواره آموزش را به عنوان یک اصل و سرمایه گذاری بلندمدت پذیرفته اند و سالانه میلیاردها دلار صرف هزینه آموزش نیروهای خود می کنند. برای نمونه، «شرکت آی.بی.ام در سال ۱۹۸۵ از شش میلیارد سود خود پس از کسر مالیات، حدود ۲ میلیارد دلار صرف آموزش کارکنان خود کرده است»؛(۲) یعنی چیزی حدود نصف درآمد خود را به این امر اخصاص داده و این، بیانگر اهمیت آموزش در بهره وری است.

نکته دیگر اینکه از راه آموزش می توان بسیاری از روش های کاری را در راه بهره وری اصلاح کرد. برای مثال، با حذف کارهای زاید و انجام کار لازم، می توان

۱- . ترجمه و شرح نهج الفصاحه موضوعی، ص ۴۷۱.

۲- بهره وری، ص ۱۶۸.

به طور مؤثرتر، بـا کوشـش و زمـان و هزینه کمتر به بهره وری بهتر رسـید. در این زمینه به تلاش هـا و تکنیک هایی که دکتر گیلبرت و همسـر روان شـناس او برای رسـیدن به بهره وری انجام دادند، می توان اشاره کرد. «آنان با آموزش و اصـلاح روش کار توانستند حرکت کارگران آجرساز را از هجده حرکت به پنج حرکت [کاهش] دهند و با این کار به جای تولید ۱۲۰ آجر در ساعت، ۳۵۰ آجر در ساعت تولید کردند. این تکنیک شامل چیدن مرتب آجرها، حذف [حرکت های] بی حاصل و موارد دیگر بود که در تولید آجرها به کار گرفته شد». (۱)

ج) حقوق و پاداش بر اساس عملکرد

حقوق و پـاداش مناسب همواره از عوامل انگیزه آفرین در محیط های کاری بوده است. برای بهبود بهره وری در سازمان، بهتر است مقررات حقوق و پـاداش کارکنـان به گونه ای تـدوین شود که مبنـای پرداخت هـا به جای حضور فیزیکی در محل کار، ارزش کار باشد. بنابر فرموده امام علی علیه السلام، نیکوکار و بدکار نباید یکسان باشند:

هرگز نیکوکار و بـدکار در نظرت یکسان نباشـند؛ زیرا نیکوکاران در نیکوکاری بی رغبت و بـدکاران در بدکاری تشویق می شوند. پس هر کدام از آنان را بر اساس کردارشان پاداش ده.(۲)

بهتر است بـدانیم در برخی کشورهای توسـعه یافته جهان، این گونه عمل می کننـد. «ابتدا حداقلی را به عنوان حقوق تعیین می کننـد. سـپس بقیه دسـتمزدها را بر مبنای بهره وری و ارزش کار می پردازنـد.»(۳) همین طور لازم است پـاداش ها تحت تأثیر القاب و بزرگی خدمت نباشد و ارزش کار هیچ کس کوچک شمرده نشود. امام علی علیه السلام در

۱- سازمان امور اداری و استخدامی، فصل نامه مدیریت دولتی، مرکز آموزش نیروی انسانی، ش ۱۲ تابستان ۱۳۷۰، ص ۶۵.

۲- . ترجمه نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۵۷۱.

۳- مجموعه سخنرانی های دومین سمینار بهره وری، ص ۱۰.

این باره می فرماید:

رنـج و زحمت هر یک از آنان را بشـناس و هرگز تلاش و رنـج کسـی را به حساب دیگری مگذار و ارزش خدمت او را ناچیز مشـمار تا شرافت و بزرگی کسی موجب نشود کار کوچکش را بزرگ بشماری یا گم نامی کسی باعث شود کار بزرگ او را ناچیز بدانی.(۱)

به یقین، اگر کارکنـان احسـاس کننـد حقوق آنهـا براسـاس ارزش کـار است و پاداشـشان تحت تأثیر القاب بزرگ نیست و در صورت فعـالیت بیشـتر و بهینه تر، می تواننـد درآمـد بیشتری به دست آورنـد، انگیزه شـان بیشتر می شود و در راه ارتقـای بهره وری سازمان تلاش خواهند کرد. البته در اسلام، انجام کار با کیفیت به دلیل ناظر دانستن خداوند بر رفتار، همواره باید مد نظر کارکنان مسـلمان باشـد؛ چنان که امام جواد علیه السـلام می فرمایـد: «بدان که در برابر دیده خدایی و مواظب باش که چگونه ای». (۲)

د) سازمان دهی مناسب با بهره گیری از عناصر کیفی

دنیـای امروز، دنیـای سازمـان های بزرگ و پیچیـده است. با سازمان دهی مناسب است که این سازمان های بزرگ و کارکنان آنها وظایف و اختیارات خود را می شناسند و می توانند به بهره وری و پویایی برسند.

از سوی دیگر، امروزه ثـابت شـده است هر انـدازه تشـکیلات و ساختـار سازمـان کوچـک تر باشـد و به جای گروه های کمّی انسـانی، از گروه هـای کیفی براسـاس اعتقاد، علاقه ها و تخصصـشان بهره گرفته شود، نتیجه مطلوب تری در برخواهـد داشت. منظور از گروه هـای کیفی انسـانی، افراد کـاردان، باتجربه و دارای صـلاحیت های اخلاقی است که در به کارگیری آنها نباید تردید کرد. امام علی علیه السـلام در گفتاری دل نشین، به گزینش عناصر کیفی، تحت عنوان دو معیار شایستگی و درستکاری اشاره دارد و می فرماید:

۱- ترجمه نهج البلاغه، نامه ۵۳، صص ۵۷۵ و ۵۷۶.

۲- تحف العقول، ص ۴۷۸.

در استخدام کارمندان و فرمانروایان، شفاعت و وساطت کسی را مپذیر، مگر شفاعت شایستگی و امین بودن (درستکاری) آنان را. (۱)

بدیهی است هر اندازه سازمان دهی بر اساس شایستگی های اخلاقی و تخصصی افراد صورت گیرد، سبب افزایش کارآیی و اثربخشی بیشتر در درون سازمان خواهد شد. به همین دلیل، وجود نیروهای کیفی در هر سازمان، ارزشمند است و در اسلام نیز عزیز و گرامی داشته می شود. امام علی علیه السلامی فرماید: «اِنَّ اللّه یُحِبُّ المُحْتَرِفُ الْامین؛ همانا خداوند، انسان کاردان امین را دوست دارد». (۲)

این افراد در هر جا به کار گرفته شوند، موجب بهره وری بیشتر می گردند. نمونه این مهم، کار تیلور (Taylor)، مهندس امریکایی است که در یک کارخانه ذوب فولاد کار می کرد. وی با استفاده از گزینش بهترین افراد، با توجه به علایق آنان در مشاغل مختلف و آموزش آنان به گونه ای که به صورت ویژه انجام وظیفه کنند، توانست میزان تولید فولاد را روزانه از ۱۶ تن به ۵۹ تن برساند. (۳)

ه) بهره گیری از مفاهیم و معیارهای ارزشی

برای افزایش بهره وری در یک سازمان، تنها تقویت انگیزه های مادی افراد کافی نیست. افزون بر آن، باید افراد سازمان از نظر روحی و معنوی تقویت شوند. در واقع، بهره وری بیش از هر چیز به روحیه افراد سازمان بستگی دارد. خوش بختانه در فرهنگ مذهبی و ملی ما، عناصر انگیزه ساز معنوی فراوانی دیده می شود؛ عناصری مانند: عبادت دانستن کار، دقت و اتقان در کار، نظم در امور، ناظر دانستن خداوند بر رفتار و پاداش اخروی کار خوب. با تشکیل جلسه های هفتگی و ماهانه و نیز دعوت از

۱- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، قم، چاپ مرعشی، ۱۴۰۴ ه .ق، ص ۲۸۶.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۷، صص ۲۳ و ۱۳۴.

۳- . فصل نامه مدیریت دولتی، ش ۱۲، ص ۶۵.

کارشناسان دینی، این معیارها را می توان به کارکنان سازمان ها منتقل کرد.

همه می دانیم که شرکت ها و سازمان های خارجی با تحریک احساسات ملی گرایانه افراد موفق می شوند یک کارگر آلمانی یا ژاپنی را تشویق کنند به جای کار برای حقوق، کارفرما، کارخانه یا سازمان، برای آلمان یا ژاپن بزرگ کار کند. پس ما نیز باید با بهره گیری از آموزه های دینی و ادبیات غنی کشور که سرشار از موضوع های انگیزه آفرین است، این باور را در کارکنان سازمان به وجود آوریم که انجام کار درست، عبادت و کوشش در راه بهره وری کشورت ذخیره ای برای آخرت است. شاید در این زمینه، تهیه منشوری اخلاقی، اثر بخش باشد. برای نمونه، به منشور اخلاقی کار حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله که در بخش پیام های مجری در فصل همراه با برنامه سازان آمده است، مراجعه کنید.

و) تقویت روحیه کار گروهی

اسلام همواره کار گروهی را تشویق می کند. قرآن کریم می فرماید: «وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوی؛ و در نیکوکاری و پرهیزکاری با یکدیگر همکاری کنید». (مائده: ۲)

بدون آشکار شدن فرهنگ تعاون، کار گروهی و یگانگی اجتماعی در سازمان، از بهره وری خبری نخواهد بود. به عکس، پاداش به کار مشترک و همیاری و کوشش جمعی، کارآیی را افزایش می دهد. تعاون در برخی کشورهای صنعتی مانند ژاپن، رمز پیروزی های اجتماعی و اقتصادی شناخته شده است. «آنان برای رسیدن به حداکثر بهره وری، ژاپن را چون خانواده بزرگی ترسیم کرده اند تا همه مردم برای ژاپن بزرگ تلاش کنند». (۱)

این حس زیبا در هر سازمان وقتی ایجاد خواهد شد که افراد از فرآیند کار خود در سازمان آگاه باشند؛ زیرا هر چه افراد به نتیجه کار خود و مجموعه کار و حرکت

۱- ابرار، ش ۱۸۵۹، ۴/۳/۱۳۷۴، ص ۵.

جمعی آگاه تر باشند، به طور طبیعی در قبال وظایف و فعالیت های خود احساس مسئولیت بیشتری خواهند کرد. برعکس، هر چه آگاهی از امور، محدود باشد، به راحتی این توهم ایجاد خواهد شد که فرد در سازمان کاره ای نیست. ازاین رو، به اهداف سازمان بی اعتنا خواهد بود.

بر این اساس، بهتر است با شرکت دادن افراد در تصمیم گیری ها، برقراری روابط صمیمانه و دوستانه، توجه به شخصیت آنان و برپایی گردش های گروهی، زمینه های تقویت کار گروهی در سازمان های کشوری فراهم شود. به یقین، این احساس و ادراک مشترک هم در فرآیند و بازده کار و هم بر شخصیت افراد اثر مثبتی برجا خواهد گذاشت.

ز) استفاده بهینه از نعمت ها و امکانات

در آموزه های آسمانی اسلام، بر استفاده بجا و شایسته از نعمت ها و امکانات تأکید شده است. امام علی علیه السلام می فرماید:

از نعمت هایی که در اختیار دارید، خوب استفاده کنید، پیش از آنکه شما را ترک گویند ... (۱)هر نعمتی را که خداوند به تو عنایت فرموده است، به اصلاح و شایستگی درآور و هیچ یک از نعمت های خداوند را تباه مکن.(۲)

ازاین رو، بر مدیران متعهد سازمان هاست که با درپیش گرفتن شیوه های علمی و منطقی در تعمیر و نگه داری وسایل و امکانات، به حداکثر رساندن ظرفیت ها، حفاظت از انرژی و مواد، میدان دادن به عناصر نوآور و پرهیز از حیف و میل منابع و ذخایر طبیعی؛ یعنی جنگل، مرتع، آب، خاک و انرژی بکوشند. در این حیطه، دادن پاداش های بهره وری بسیار کارساز خواهد بود؛ چنان که «کشور هند برای قدردانی از

۱- مکارم الاخلاق، ص ۷۷؛ الحدیث، ج ۳، ص ۲۷۲

۲- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۲، ص ۴۸۲.

کارکرد مطلوب بخش های مختلف صنعت، پاداش های بهره وری در نظر گرفته است. معیار اعطای جایزه، بهره وری از ظرفیت یا ارزش افزوده، حفاظت از انرژی، بهره برداری از مواد، نگه داری از کارخانه و تجهیزات و بهره برداری از نیروی انسانی بوده است». (۱)

ح) بررسی و نظارت

بررسی و نظارت، اصل مهمی در فرهنگ بهره وری است که در تولید کالاها یا تولید خدمات کارکنان یا در هر امر دیگری که نیاز به نظارت دارد، باید اعمال شود. امام علی علیه السلام درباره نظارت بر امور کارکنان می فرماید:

رفتار کارمندانت را بررسی کن. مراقبانی راست گو و وفاپیشه بر آنان بگمار، که مراقبت و بازرسی پنهانی تو از کار آنان، سبب امانت داری و مهربانی با رعیت خواهد بود. سخت مراقب همکاران نزدیکت باش. (۲)

امام علی علیه السلام، بررسی و نظارت در امور کارکنان را موجب خدمت رسانی بهتر آنان و در نتیجه، بهره ور شدن بیشتر ایشان می داند. تجربه هم نشان می دهد که بیشتر تخلف ها و اشتباه ها در حوزه هایی پیش می آید که بازرسی ضعیفی صورت می گیرد. این واقعیت، تأکیدی است بر این نکته که برای بهره وری بیشتر، باید نظام نظارتی در هر سازمانی بازبینی و تقویت شود. بهتر است بدانیم در حال حاضر، ده ها سازمان کنترل کننده کیفیت تولید کالاها و خدمات در جهان وجود دارد که اهمیت این موضوع را می رساند.

نظارت، شیوه های گوناگونی دارد و همواره به صورت نظارت مخفی نیست، بلکه می تواند شامل نظارت آشکار، از جمله فرستادن بازرسان، کنترل و بازرسی اسناد و

۱- مدیریت بهره وری، ص ۳۹۳.

۲- ترجمه نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۵۷۹.

دفاتر یا نظارت همگانی باشد که در اسلام، به امر به معروف و نهی از منکر شناخته می شود. براساس این اصل، همگان می توانند در صورت داشتن صلاحیت، بر عملکرد دیگران نظارت کنند. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید:

به معروف امر و از منکر نهی کن. به کار خیر عمل کن و مردم را از کار بد باز دار (۱)... آدم بدکار را به وسیله کار نیک خود اصلاح کن و با سخن زیبایت، دیگران را به کار خیر رهنمون باش. (۲)

نظارت همگانی، می تواند جایگاه و اهمیت ویژه ای در بهره وری هر سازمانی داشته باشد. ازاین رو، بر مدیران محترم سازمان هاست که با بسترسازی مناسب، زمینه همکاری عمومی را فراهم آورند.

ط) بهره گیری از فن آوری مناسب

امروزه فن آوری از اصلی ترین شاخص های رشد کشورها شمرده می شود و آن، «فرآیند علم تئوریک به تولید است»(۳) که می تواند در تمام ابعاد بهره وری نقش مهمی ایفا کند. البته در بهره گیری از فن آوری باید دقت کرد که با فرهنگ اسلامی جامعه هماهنگ باشد. از این رو، باید کوشید بدون وابستگی به بیگانگان، با اتکا به خداوند و اعتماد به مفاهیم ارزشمند اسلامی و انقلابی، با برطرف ساختن کمبودها و مقدمه چینی لازم، از جمله راه اندازی مؤسسه های پژوهشی، میدان دهی به نیروهای خوش فکر، نوآور، متعهد و متخصص، بستر فن آوری مناسب را در کشور فراهم آورد. در این مورد، می توان از یافته ها و روش های دیگران هم استفاده کرد؛ چنان که رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «دانشمندترین مردم کسی است که دانش

۱- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۱، ص ۱۰۰.
۲- . همان، ص ۹۹.
۳- ابرار، ش ۱۸۹۴، ۳/۳/۱۳۷۴، ص ۵.

دیگران را به دانش خود بیفزاید». (۱)

هرچند استفاده از یافته های دیگران کاری درخور تحسین است، ولی باید دانست که همه یافته ها و شیوه های عملکردی آنان را به طور کامل نمی توان در بهره گیری از فن آوری به کار بست؛ زیرا بسیاری از روش های آنان، با فرهنگ و ارزش های جامعه ما ناهم گون است. از این رو، تنها باید به یافته های مفید، هماهنگ و هم گون با فرهنگ و ارزش های کشور بسنده کرد.

۳. دولت

اشاره

بدون تردید، دولت که سیاست گذار و اداره کننده سازمان ها، شرکت ها، وزارت خانه ها، مؤسسه ها و جامعه است، در توسعه و بهبود بهره وری، نقشی بی بدیل دارد. در واقع، انتظار بهره وری از جامعه و در سطح کلان، بدون در نظر گرفتن نقش دولت، انتظاری بیهوده است. با اذعان به این مهم، در این مبحث به مهم ترین وظایف دولت در مورد بهره وری می پردازیم.

الف) تهیه طرح جامع

نخستین و مهم ترین وظیفه دولت در راه رشد و بهبود بهره وری جامعه، پرهیز از سیاست های گذرا و اهتمام بر تدوین طرحی جامع بر اساس مکتب و منابع موجود در کشور است. در تهیه این طرح باید با در نظر گرفتن ارزش های اسلامی و اولویت ها، به همه ابعاد فرهنگی، معنوی و اقتصادی توجه کرد. در این صورت، بهترین و هماهنگ ترین نتیجه برای کشور به دست می آید. براین اساس، هر موضوعی که با طرح جامع دولت هماهنگ باشد، حمایت می شود و موضوع های دیگری که از اهداف و سیاست های اصولی خارج است، کمتر مورد توجه قرار می گیرد. این طرح می تواند بین سیاست و فعالیت اجرایی در بخش های مختلف، از جمله بخش های

۱- ترجمه نهج الفصاحه موضوعی، ص ۲۶۰.

اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هماهنگی به وجود آورد. بنابراین، همه بخش ها مکمل یکدیگر خواهند بود، از سیاست های سلیقه ای پیش گیری به عمل می آید و در نهایت به بهبود بهره وری می انجامد.

ب) پرداختن به اصول و سپردن کار به افراد با کفایت

از وظایف دولت برای بهبود بهره روی در جامعه، اولویت بندی امور بر اساس اهمیت و سپردن آن به دست افراد باکفایت و کاردان است. امام علی علیه السلام می فرماید:

انحطاط دولت ها از چهار چیز فهمیده می شود: رها کردن اصول، چنگ زدن به فروع، روی کار آمدن انسان های فرومایه و کنار گذاشتن افراد بافضیلت. (۱)

پرداختن دولت به کارهای کم اهمیت، رها کردن کارهای اساسی و نیز روی کار آوردن افراد بی لیاقت و ناآگاه، وقت، انرژی، سرمایه، امکانات و نیروها را به هدر می دهد و در راه رشد و بهره وری جامعه نخواهد بود. این کار مانع پیشرفت جامعه می شود و انتظار مردم را هم برآورده نمی سازد.

پس اگر کارها به ترتیب اهمیت، اولویت بندی شود و ابتدا به کارهای بااهمیت و اصولی به دست افراد متعهد، متخصص و با لیاقت بپردازیم، می توان از دولت انتظار بهره وری داشت. ازاین رو، بهتر است اداره امور به افراد باکفایت سپرده شود؛ چنان که امام علی علیه السلام می فرماید: «کسی که کاردانی اش نیکو باشد، سزاوار حکومت و ولایت است.» (۲)همچنین در ادامه، باید اولویت های کاری را به او گوشزد کرد تا به انجام آن ترغیب شود.

ج) توجه به منابع انسانی

افزایش بهره وری در تمامی عرصه های زندگی، از جمله خانه و خانواده، مراکز

۱- ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ج ۶ ، ص ۴۵۰، ح ۱۰۹۶۵.

۲- همان، ج ۲، ص ۳۹۱.

تولیـدی، سازمـان هـا، واحـدهای خـدماتی و بخش هـای مختلف اجتمـاع، امری ضـروری است و مطلوب ترین راهـبرد توسـعه اقتصادی به شـمار می آید. البته شاه بیت غزل شـیوای پیشـرفت و بالندگی جامعه، نیروی انسانی آن است. نیروی انسانی تربیت شـده، متعهـد، آموزش دیـده، ماهر، کارآمد و دارای انگیزه مثبت و سازنده، می تواند با ترکیب مطلوب منابع مادی و اسـتفاده بهینه از آنها معجزه بیافریند. گاه منابع مادی به دلیل نبود تربیت و آموزش صـحیح، بی دانشی، نداشتن تخصص و نبودن انگیزه برای تلاش و فعالیت به هدر می رود.

در تمـام جهـان، نیروی انسـانی واجـد شـرایط و بـا صـلاحیت، بزرگترین سـرمایه هر کشور به شـمار می آیـد. این هنر دولت و مسئولان کشور است که بتوانند با حاکم ساختن فرهنگ بهره وری در جامعه، زمینه بهره وری را در همه ابعاد فراهم آورند. در ایـن زمینه، تجربه کشورهـای توسـعه یـافته و بـا بهره وری بالاـ ماننـد ژاپن و سـوییس که زمین، انرژی و منـابع معـدنی منـاسبی ندارنـد، بسیار جـالب است. آنـان دریـافته انـد که مهم ترین منبـع رشـد، تعلیم و تربیت صـحیح، نگرش مثبت به کـار و ایجـاد بالنـدگی در نیروی انسانی است. ازاین رو، بیشترین هزینه را در بخش منابع انسانی انجام می دهنـد. بی جهت نیست که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «جز انسان، هیچ چیز بهتر از هزار نفر مثل خود نیست». (۱)

بنـابراین، برای بهره وری بهینه در جـامعه، دولت بایـد به نیروی انسـانی و عوامـل مؤثر و انگیزه ساز در بهره وری نیروی انسانی توجه کند؛ عواملی مانند: تجربه، کاردانی، تحصـیلات، آموزش های کاربردی، محتوای کار، خشـنودی شـغلی و... که موجب بهبود بهره وری می شود. در این زمینه، تشویق مـدیران و کارکنـان لاـیق و فعال و ارزیابی دقیق و واقعی از فعالیت آنان بسـیار اهمیت دارد.

۱- . نهج الفصاحه موضوعی، ص ۶۶ .

د) فراهم ساختن رشد کیفی جمعیت

از دیگر وظایف دولت برای ارتقای بهره وری در کشور، اهتمام به رشد کیفی جمعیت است؛ زیرا دولت افزون بر اینکه در راه تأمین نیازهای اولیه زندگی مردم مانند خوراک و امنیت می کوشد، باید بیش از آن، برای افزایش آگاهی، آسایش و رفاه مردم تلاش کند. حضرت علی علیه السلام به مردم می فرماید:

ای مردم، ... شما را بر من حقی واجب شده است؛ اینکه از خیرخواهی برای شما دریغ نورزم و بیت المال را میانتان عادلانه تقسیم کنم و شما را آموزش دهم تا بی سواد و نادان نباشید و شمارا تربیت کنم تا راه و رسم زندگی را بدانید. (۱)

فراگیری راه و رسم زندگی صحیح، همان رشد کیفی و بهره گیری مطلوب از زندگی است که دولتمردان باید برای مردم فراهم کنند. حال که دولت رشد کمی جمعیت را کنترل کرده است، بهتر است در ادامه سیاست های اصولی خود، هزینه های صرفه جویی شده در این زمینه را به رشد و ارتقای کیفی جمعیت اختصاص دهد.

ه) توسعه امکانات زیربنایی

وجود تأسیسات زیربنایی، همچون فرودگاه، پالایشگاه، بندر، راه آهن، بزرگ راه، سد، ذوب آهن، پتروشیمی و سیلو، همواره از نشانه های توسعه و پیشرفت کشورها به شمار می آید و می تواند در بهره ور ساختن امکانات جامعه نقش مهمی ایفا کند. بدین ترتیب، اگر جامعه ای تأسیسات زیربنایی نداشته باشد، در کسب بهره وری کمتر موفق خواهد بود. خوش بختانه با پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و کوتاه شدن دست کارشناسان بیگانه، کارشناسان مؤمن و متعهد، با تلاش کم نظیری، جنبش نوینی در این زمینه آغاز کردند و موفق شدند در فرصت اندکی، تأسیسات زیربنایی فراوانی

۱- . نهج البلاغه، خطبه ۳۴، ص ۸۸ .

را راه انـدازی کننـد. از آن جمله می توان به احـداث ده ها سد بزرگ و کوچک، ساخت انواع سـیلو، توسـعه فرودگاه ها، راه اندازی شـبکه گاز شهری و روستایی و کارخانه های پتروشیمی اشاره کرد. حتی در برخی از این موارد، مانند سدسازی، اعتبار جهانی یافته و توانسته ایم به بازارهای بین المللی راه یابیم.

با این حال، در برخی بخش ها چندان موفقیتی نداشـته ایم که از آن جمله می توان به توسعه راه های عمومی و راه آهن اشاره کرد. همین امر موجب شـده است هر ساله آمار حوادث و تصادف جاده ای در کشور افزایش یابد و خسارت های مالی، جانی و روانی فراوانی به بار آورد. این نارسایی از سوی دیگر، سـبب می شود بسـیاری از فرآورده های کشاورزی به دلیل دسترسـی نداشتن به راه مناسب، در مزرعه ها و باغ ها از بین برود و از فرآیند بهره وری در جامعه کاسته شود.

بنـابراین، در توسـعه امکانـات زیربنـایی، بایـد به بخش راه توجه بیشتری شود؛ زیرا راه، شـاهرگ حیـاتی کشور است و توسـعه امکانات زیربنایی با کم توجهی به این بخش سازگار نیست. نکته دیگر اینکه در توسعه این بخش می توان از بخش خصوصی و سپرده های مردم نیز کمک گرفت.

و) سازمان دهی تشکیلات

در حال حاضـر، تشـکیلات فعلی حکومت، کمتر به سوی بهبود بهره وری در جامعه حرکت می کنـد. بسـیاری از سازمان ها و دستگاه ها برای شرایط خاصی به وجود آمده اند که در حال حاضر اضافی به نظر می رسند یا به صورت موازی عمل می کنند و در نتیجه، به انـدازه کافی ارزش آفرین نیسـتند. در سال های اخیر اقـداماتی برای حذف یا ادغام برخی از آنها صورت گرفته است. برای مثـال، ادغـام وزارت جهاد سازنـدگی با وزارت کشاورزی، سازمان میراث فرهنگی با سازمان ایران گردی و جهان گردی، کمیته هـای انقلاب با ژانـدارمری و شـهربانی و تشـکیل نیروی انتظامی از این موارد به شـمار می آیـد. البته این مقـدار کافی نیست و به تحولات بیشتری نیاز است. حتی

ص: ۱۱۸

بسیاری از صاحب نظران، تحول در ساختار اداری کشور را اجتناب ناپذیر می دانند و معتقدند «کهنگی، [پاسخگو نبودن در برابر] نیازهای موجود، ظهور سیستم های جدید و پیشرفته، مهم ترین دلایل این تحول هستند... از دیدگاه بهره وری، هر ارگان و ستادی برای زنده ماندن نیاز به تحول دارد، ولی این تحول لزوما به معنای به هم ریختن کل سیستم نیست، بلکه می تواند به معنای آموزش مداوم و آشنایی با تکنولوژی برتر و اهمیت دادن به نیازهای اساسی مردم باشد».(۱)

بی شک، اگر این تغییر و تحول ها، با پژوهش و مطالعه کارشناسانه انجام گیرد، می تواند نتایج مطلوب تری به دست آورد و بهره وری را در سازمان ها و نهادهای دولتی ارتقا بخشد.

ز) گزینش مدیران کارآمد و مدبّر

کلید موفقیت در بهره وری جامعه، در دستان مدیران کارآمد و مدبّر است و هرگونه اهمال و سستی در این کار، آثار منفی فراوانی خواهد داشت؛ چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «من بر امت خود از فقر نمی ترسم، ولی از سوءمدیریت هراسانم». (۲)

علت این است که همواره در پرتو مدیریت کارآمد و مدبّرانه، فعالیت ها و اهداف سازمان ها و جوامع محقق و توانایی و استعداد بالقوه انسان ها شناخته و شکوفا می شود. در این صورت، از حداقل امکانات، بیشترین بهره برداری به دست می آید. در واقع، جامعه برخوردار از منابع، امکانات، فن آوری و نیروی انسانی فراوان، با مدیریت اصولی و منطقی به بهره وری می رسد؛ زیرا مدیریت صحیح، حلقه اتصال زنجیره منابع، امکانات، فن آوری و نیروی انسانی است و می کوشد با بهبود مستمر کارها و تلاش همه جانبه و آینده نگر، بهره وری را افزایش و هزینه ها را کاهش دهد و کیفیت ها

۱- سلام، ش ۱۱۵۰، ۳/۳/۱۳۷۴، ص ۲.

۲- عوالی اللئالی، ج ۴، ح ۱۳۲.

را بالا ببرد. امام علی علیه السلام می فرماید:

تدبیر خوب ثروت و مال اندک را زیاد می کند و بارور سازد و تدبیر بد، مال بسیار را نابود می سازد. (۱)

بنابراین، مدیر مسلمان باید توانایی آن را داشته باشد که نقش خود را در این فرآیند ملی با تحکیم مبانی ارزشی و در پیش گرفتن شیوه های مناسب ایفا کند. وظیفه دولت خدمت گزار است که با تشکیل بانک اطلاعات، به شناسایی، گزینش و انتصاب مدیران کارآمد و با تدبیر در تمام سطوح ملی، منطقه ای و محلی اقدام کند تا سطح بهره وری در پرتو مدیریت مدبرانه آنان بهبود یابد. به تجربه هم ثابت شده است هر سازمان و مؤسسه ای که مسئولیتش از مدیران نالایق و محافظه کار گرفته و به مدیران کارآمد، با تدبیر و شجاع سپرده شده است، در راه بهره وری گام برمی دارد. نمونه آن، کارخانه ذوب آهن اصفهان است که: «پیش از سال ۱۳۷۵ حدود ۳۰ هزار نیرو برای تولید ۹۰۰ هزار تن در آن فعالیت داشتند، ولی بعد از آن تاریخ، وقتی مسئولیت به مدیران کارآمد و شجاع سپرده شد، با ۱۰ هزار نیرو، به ۴/۲ میلیون تن تولید رسیدند». (۲)

ح) تولید کالاهای اساسی و با دوام

رسول خدا صلی الله علیه و آله در گفتاری دل نشین می فرماید: «محبوب ترین کارها در پیش خدا، کاری است که دوام آن بیشتر باشد».(۳) البته باید اذعان کرد که این گفتار ارزشمند در تولیدات کمتر رخ می دهد؛ زیرا امروزه تنوع و سرعت دگرگونی کالاها و محصولات تولیدی، به پیروی از نظام سرمایه داری که به تولید کالاهای لوکس و کم

۱- . ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم موضوعی، ص ۳۵۵.

۲- مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره ملی بهره وری ایران، ص ۶۱.

۳- نهج الفصاحه موضوعی، ص ۴۸۷

دوام می پردازد، بیشتر شـده است. امروزه در بسـیاری از خـانه ها، چنـدین وسـیله را می توان یافت که به علت تغییر مـد یا گم شدن یک پیچ یا قطعه ای کوچک، کنار نهاده شده است.

به یقین، این شـیوه تولیـد برای کشوری که بسـیاری از مردم آن با مشـکلاتی نظیر فقر، سوء تغذیه، بی کاری و گرانی روبه رو هستند، مناسب نیست. ازاین رو، بهتر است سیاست دولت محترم، ابتدا تولید ضروریات و همین طور دوام کالاها باشد. سپس تا حـد امکـان از میزان تولیـد کالاهـای غیرضـروری و کم دوام بکاهـد و از تبلیغـات تجـاری که افراد را به خریـد کالاهـای نو و کنارنهادن کالاهای قدیمی تشویق می کند، جلوگیری کند.

ط) بازنگری و تسهیل در مقررات

هدف از وضع قوانین و مقررات اداری، آسان کردن امور و پیش گیری از سوءاستفاده های احتمالی، پاسخگو بودن مسئولان و کارکنان در برابر عملکردهاست. البته گاه این مقررات بدون جامع نگری، نیازسـنجی و آگاهی از ضـرورت ها و به طور کلی، بدون هماهنگی با دسـتگاه های دولتی وضع می شود و به جای اینکه تسهیل کننده باشند، مشکل آفرین می شوند. متأسفانه در حال حاضر، بسیاری از قوانین و مقررات هستند که جامع نگری لازم را ندارند و نیازمند بازنگری هستند.

نکته دیگر، انعطاف ناپذیر بودن قوانین است؛ به گونه ای که در شـرایط و فرصت های مناسب، کارکنان سازمان ها نمی توانند در راسـتای ارتقـای بهره وری سازمـان از آن بهره گیرنـد. امروزه یکی از عوامـل پیشـرفت و توسـعه، زدودن قـوانین و مقررات اضافی و دست و پا گیر است.

بی شک، این تعـدد قوانین و مقررات، چیزی جز سـردرگمی و اتلاف منابع به بار نمی آورد. بنابراین، یکی از وظایف اساسـی دولت برای بهبود بهره وری، بـازنگری و اصـلاح قوانین و مقررات موجود است تا از ویژگی انعطاف پـذیری برخوردار شونـد. در

این زمینه می توان از افراد بـا تجربه هر سازمـان و اداره که به تجربه، بـا این قوانین کار کرده انـد و به نقاط ضـعف و قوّت آن آگاه هستند، مدد گرفت و به اصلاح آن پرداخت.

ی) اعلام فرهنگ بهره وری به عنوان طرح ملی

عـدالت اجتماعی، فقرزدایی، پیش گیری از اسـراف، حاکمیت وجـدان کاری و انضـباط اجتماعی و اقتصادی در جامعه، از راه تلاـش همگـان برای افزایش بهره وری به دست می آیـد. ازاین رو، بهتر است دولت، فرهنـگ بهره وری را در قالب طرح ملی «جنبش بهره وری» در جامعه مطرح کند. تمام دسـتگاه های دولتی و غیردولتی نیز به گسترش آن در سـطح سازمان های تحت نظـارت خود ملزم شونـد و به همکاری با سازمان ملی بهره وری بپردازنـد که وظیفه سازمان دهی، آموزش و ارتقای بهره وری را در همه ابعاد به عهده دارد. همچنین هر ساله باید از دستگاه ها و سازمان های موفق در امر بهره وری قدردانی شود.

بی شـک، در زمینـه ارتقـای بهره وری در جـامعه، همکـاری دسـتگاه هـای فرهنگی کشـور، به ویژه صـدا و سـیما، آمـوزش و پرورش، مطبوعـات، وزارت فرهنـگ و ارشاد اسـلامی و دفتر تبلیغات اسـلامی اهمیت دارد. از سوی دیگر، بهبود بهره وری در تشکیلات دولتی، بر افراد جامعه اثر می گذارد و عزم ملی را برای بهره ور ساختن جامعه تقویت می کند.

ص: ۱۲۲

فصل پنجم: همراه با برنامه سازان

۱. وظایف برنامه سازان

اشاره

از اهداف و وظایف رسانه ملی، هم سویی با اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران است. بدون تردید، یکی از این اهداف، قطع وابستگی از بیگانگان در تمام عرصه هاست. از سوی دیگر، با توجه به توان مندی صدا و سیما در تأثیرگذاری و نفوذ بر اندیشه های گروه های مختلف انسانی در جامعه، باید از این اهرم ارزشمند در راه رشد و تعالی افراد جامعه بهره گرفت.

بهره وری، از موضوع هایی است که می تواند هم زمینه قطع وابستگی و هم بستر رشد و تعالی را برای افراد جامعه اسلامی فراهم آورد. ازاین رو، بر برنامه سازان رسانه ملی است که با در پیش گرفتن سیاست های اصولی، بکوشند حرکتی که در سال های اخیر در راه گسترش فرهنگ بهره وری در جامعه آغاز شده است، به طور صحیح ادامه یابد و از مشکلات فرهنگی که فراروی آن قرار دارد، کاسته شود. در این مبحث، پیشنهادهایی برای بهتر شدن این برنامه ها مطرح می شود.

الف) القای مفاهیم ارزشمند بهره وری اسلامی

از آثار مهم قدرت رسانه، اثر القایی آن است. رسانه ملی می تواند با بهره گیری از فن آوری های جدید نور، صدا و تصویر، بیش از گذشته به بهره وری به عنوان یک ارزش و ایده بپردازد. در این راستا می توان با بهره گیری از هنر برجسته نمایی مفاهیم ارزشمند بهره وری اسلامی، نظیر نظم، دقت و اتقان در کار، پرهیز از سستی، تعاون، برنامه ریزی در وقت و عمر و ده ها مورد دیگر، افکار و کنش اجتماعی را تحت تأثیر

قرار داد و موانع فرهنگی فرا روی را از میان برداشت.

ب) روشن سازی افکار عمومی با شیوه های آسان

آگاه ساختن تـدریجی مردم با مفهوم بهره وری، یکی از بهترین روش های رسیدن به هدف نهایی؛ یعنی افزایش بهره وری به شمار می آید. به طور طبیعی، اگر همه افراد خانواده با مفهوم بهره وری و کاربرد ان در زندگی با شیوه های آسان آشنا شوند، دولت، سـریع تر به اهـداف خود خواهـد رسید. ازاین رو، برنامه سازان صدا و سـیما می توانند با ساخت برنامه های ساده بهره وری، مردم را بیشتر بـا این مفهوم ارزشـمند آشـنا سازنـد؛ به گونه ای که آنهـا بـا فراگرفتن تکنیـک های ساده، نقش فراگیری فرهنـگ بهره وری را در زنـدگی به طـور ملمـوس ببیننـد. برای مثـال، مردم می آموزنـد که بـا اسـتفاده از راهکارهـای منطقی آشپزی و استفاده بهینه از انرژی و منابع در دسترس و با انتخاب دقیق وسایل آشپرخانه، می توانند تا پنجاه درصد از هزینه های انرژی را در این بخش کاهش دهنـد، یا چگونه نزدیک ترین و مناسب ترین وسـیله را برای مسافرت های شـهری انتخاب کنند که با صـرف انرژی و هزینه کمتر، راحت تر به مقصد برسـند. رسانه باید هدایتگر مخاطبان به سوی بهره وری با کمترین هزینه باشد.

ج) معرفی الگوی مناسب مصرف

صدا و سیما، خواسـته یا ناخواسـته برای سطوح مختلف اجتماع، نقش الگویی دارد و مخاطبان همواره تحت تأثیر پیام های آن قرار می گیرنـد. ازاین رو، به منظور اثر‌گـذاری مثبت برنـامه هـای این رسـانه بر نگرش و اصـلاح رفتار مردم، به ویژه در بخش مصـرف، بهتر است الگوی صـحیح مصـرف در برنـامه هـا به طور کامل و دقیق معرفی شود. برای مثال، اگر قصـد ایجاد عادت صحیح در مصـرف نان وجود دارد، باید در تمام برنامه های تلویزیونی، هرگاه افراد سرگرم غذا خوردن هستند، الگوی صحیح مصـرف نـان را معرفی کننـد. برای نمونه، اگر فروشـگاهی نشان داده می شود، بایـد به نحوه نگه داری صـحیح نان توجه شود. همچنین با نشان دادن الگوی صحیح خرید نان، به

همگان آموزش دهند که از خرید نان زیاد بپرهیزند.

د) کنترل و نظارت

رسانه ملی می تواند با آشنا ساختن مردم با عملکردهای انجام شده و در حال انجام بهره وری و همین طور افشای موارد خلاف و اشتباه، زمینه نظارت و کنترل عمومی را فراهم آورد؛ زیرا آگاهی از چگونگی فرآیند بهره وری، می تواند بر نگرش و عملکرد مردم تأثیر بگذارد. ازاین رو، رسانه ملی می تواند مجری این آگاهی قرار گیرد و هرچه بیشتر زمینه مشارکت مردم را فراهم سازد.

ه) اطلاع رسانی و ایجاد نگرش منطقی

از آنجا که مردم به اطلاعات و رویدادها دسترسی مستقیم ندارند، رسانه ملی می تواند با عرضه اخبار و اطلاعات درست، آنها را باخبر سازد تا زمینه تصمیم گیری صحیح در جامعه به وجود آید و روند بهره وری در جامعه آسیب نبیند. همین طور می تواند با ایجاد فضایی اندیشمندانه و نگرش علمی و منطقی به بهره وری، زمینه آفرینندگی، پویایی و نوآوری را در جامعه فراهم آورد و ورود جامعه را به حوزه نگرش علمی و ادراک واقعی و اندیشمندانه سرعت بخشد.

و) کوشش برای ایجاد وفاق ملی در بهره وری

برای رسیدن به بهره وری در کشور، باید روح فرهنگ پذیری، تفاهم، هم سویی، هم گرایی و وفاق ملی تقویت گردد تا مصالح عالی اجتماع، جای گزین مصلحت های فردی و خواسته های شخصی شود. بی شک، این دگرگونی مبنایی باید به دست دستگاه های فرهنگی کشور، از جمله صدا و سیما به وجود آید؛ چنان که مرکز بهره وری ژاپن در سال های اولیه تأسیس خود، به منظور ارتقای آگاهی های بهره وری و همین طور ایجاد وفاق ملی، از رادیو، تلویزیون، روزنامه و وسایل سمعی و بصری استفاده کرد. ازاین رو، بهتر است رسانه ملی، زمینه ای فراهم آورد که این مهم در جامعه ما نیز تحقق یابد؛ به گونه ای که مردم از کار و فعالیت و همین طور استفاده از امکانات جامعه، برداشت صحیحی پیدا کنند و همه برای عظمت ایران اسلامی

ص: ۱۲۵

بکوشند.

ز) معطوف ساختن افکار مسئولان به بهره وری بهتر از توانایی های کشور

در حال حاضر، جمهوری اسلامی ایران، ظرفیت ها، توانایی ها و امکانات محیطی فراوانی دارد که برخی ناشناخته مانده است. ایران بین سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا قرار گرفته است و به وسیله آبراه خلیج فارس، می توانـد با تمام جهان در ارتباط باشد. داشتن منابع و ذخایر طبیعی، جاذبه های فراوان گردش گری و موقعیت جغرافیایی، دیگر ویژگی مثبت سرزمین ماست.

صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک رسانه ملی می تواند با تهیه برنامه های مناسب و مستند از این توان مندی ها، افکار مسئولان را به بهره برداری بهینه از آنها در ارائه راه حل بسیاری از مشکلات موجود کشور معطوف دارد.

ح) تلاش برای بهبود وضعیت تولید در خانواده ها

امروزه تولیدات مصرفی کارخانه ها، کار را برای خانواده ها آسان تر کرده است و آنها ترجیح می دهند نیازهای مصرفی خود را به شکل آماده یا نیمه آماده از بازار تهیه کنند. این امر موجب کاهش نقش خانواده در تولید شده است. ازاین رو، بر رسانه ملی است که بـا تهیه برنـامه هـای سازنـده و بر شـمردن مزایای تولیـد خانگی و اهمیت آن در تولیـد ملی کشور، خانواده ها را هماننـد گذشـته به تولیـد خـانگی تشویق کنـد. به یقین، این مهم بـا کـاهش هزینه زنـدگی خانواده ها، بر روابط عاطفی آنها و افزایش تولید ملی، اثر مطلوبی خواهد گذاشت.

ط) احیای فرهنگ کار و سخت کوشی در جامعه

در حال حاضـر، بیشتر مردم، به ویژه در شـهرهای بزرگ، تلقی صـحیحی از کار و تلاش و نقش آن در توسـعه و پیشرفت بهره وری ندارنـد. به همین دلیـل، بیشتر افراد به شـغل هایی با موقعیت اجتماعی بالا تمایل دارنـد. از وظایف رسانه است که با بهره گیری از معارف ارزشمند اسلامی که کار را عبادت و ارزش می داند، فرهنگ کار

و سخت کوشی را در جامعه احیا کند؛ به گونه ای که مردم به این باور برسند که شرافت و کرامت انسان، در گرو تلاش و کوشش سازنده است.

ی) تبیین اهداف بهره وری و ضرورت آن در جامعه

با آنکه چند سالی است بحث بهره وری در جامعه آغاز شده، ولی متأسفانه تا کنون اهداف و ضرورت های آن برای مردم شناسانده نشده است. دانستن اصول و اندازه گیری بهره وری برای مردم عادی ضروری نیست و این کار پژوهشگران است، ولی اینکه مردم بدانند چگونه از امکانات خود بهره گیرند تا اهداف بهره وری جامعه را محقق سازند، ضروری به نظر می رسد.

ک) برنامه سازی مستمر درباره بهره وری

بهره وری چیزی نیست که به دوره زمانی خاصی محدود باشد و یک یا دو معیار خاص را در نظر بگیرد. بهره وری، نگرش هوشیارانه به زندگی است که همه ابعاد زندگی انسان را در تمام عمر دربرمی گیرد. ازاین رو، بهتر است برنامه سازی در مورد فرهنگ بهره وری، به طور مستمر ادامه یابد و همواره در اولویت های برنامه سازی قرار گیرد. البته باید دقت کرد این برنامه ها به اندازه ابعاد زندگی، متنوع و با مخاطبان و نیازهای زمانی آنان متناسب باشد. برای مثال، بهتر است تبلیغات مصرف بهینه انرژی، با زمان هایی که اوج مصرف وجود دارد، متناسب باشد.

۲. موضوع های برنامه سازی

الف) بهره وری و سیما

«بهره وری و سیما» می تواند عنوان برنامه ای باشد برای دریافت دیدگاه های مردم درباره مسائل فرهنگ بهره وری. این برنامه می تواند زمینه را برای تقویت بحث های گروهی درباره بهره وری فراهم آورد. در این صورت، همه اقشار جامعه، اعم از مدیران، کارشناسان و حتی افراد عادی، به طور مستقیم و غیرمستقیم خواهند توانست با نامه، نمابر، تلفن و پست الکترونیک، دیدگاه های خود را در مورد بهره وری و بهبود آن بیان کنند. همین طور از راه این

برنامه می توان افراد، سازمان ها و نهادهایی را که در زمینه بهره وری فعال بوده اند شناسایی و معرفی کرد.

ب) تهیه فیلم های مستند

فیلم مستند، ابزاری است که اگر خوب تهیه شود، مخاطبان خاص خود را خواهد داشت. در این زمینه می توان از سازمان ها و مدیران موفق و شیوه های بهره گرفته شده در بهره وری، فیلم تهیه کرد و به نمایش درآورد. بی شک، این شیوه، یکی از راهکارهای اساسی برای تشویق سازمان ها و مدیران دیگر در امر بهره وری است. برای این کار می توان از ذوب آهن اصفهان آغاز کرد.

ج) تبلیغات مناسب

امروزه رسانه های استکباری، مروّج و مبلّغ ایدئولوژی مصرف هستند. در این رسانه ها، سیاستمداران، هنرمندان، ورزشکاران و ستارگان سینما، هر کدام به نوعی مبلّغ فرهنگ مصرف به شمار می آیند. به ظاهر، این تبلیغات مصرف گرا به همراه تولیدات جدید برای انسان، سرخوشی و شادی به ارمغان می آورد، ولی در واقع، ذهن و وجود مصرف کننده را تسخیر می کنند و آنان را به نوعی تنبل و سست بارمی آورند. مردم این جوامع به این باور رسیده اند که جهان مصرف، جهانی آرمانی است و وجود داشتن، به مصرف کردن است. این تبلیغات مصرف گرا شاید در کشورهایی که تولید انبوه دارند، به نوعی لازم باشد، ولی در کشوری مانند ایران که از نظر تولید با مشکلات فراوانی روبرو است و مردم از نظر سطح درآمد در حدمناسبی نیستند و نیز مکتبی دارند که هرگونه اسراف را معصیت می داند، جایز نیست. متأسفانه گاه می بینیم افزون بر کالاهای داخلی، کالاهای شرکت های خارجی هم در صدا و سیمای جمهوری اسلامی تبلیغ می شود که به هیچ وجه در راستای فرهنگ بهره وری جامعه نیست و اثر منفی دارد. از این رو، رسانه ملی باید با پرهیز از شیوه های غربی در تبلیغ کالاها، فعالیت های تبلیغی خود را بیشتر با اهداف نظام هماهنگ سازد و با اعمال ساز وکارهای مناسب و راهبردی در بهره ور شدن نظام، روحیه تجمل گرایی و

ص: ۱۲۸

مصرف گرایی را از جامعه بزداید.

د) بهره گیری از هنر انیمیشن

انیمیشن، از پربیننـده ترین و جـذاب ترین برنامه های تلویزیونی است؛ چون می توانـد همه گروه های سـنی جامعه را جـذب و پیـام بهره وری را به بهترین شـیوه به آنـان منتقـل کنـد. در سال های اخیر، برخی سازمان های دولتی از جمله اداره راهنمایی و رانندگی و سازمان بهینه سازی مصـرف سوخت، به اثرگذاری شگفت این هنر در انتقال پیام پی برده و برای بهبود فعالیت های خود و افزایش بهره وری از آن بهره گرفته انـد. البته این کافی نیست. بهتر است برنامه سازی با بهره گیری از هنر انیمیشن برای افزایش بهره وری در جامعه با قوّت دنبال شود.

این پژوهش، انیمیشن «خانواده بهره ور» را پیشـنهاد می دهـد. خانواده بهره ور، می تواند الگویی کامل از بهره وری باشد که با اصول و روش های بهره وری آشنا هستند. هر کدام از اعضای این خانواده که نمادی از گروه های مختلف سنی جامعه هستند، در پرتو بهره وری، موفقیت هـای فراوانی به دست می آورنـد و در هرجـا مواردی خلاـف بهره وری مشاهـده کننـد، بـا تـذکر دادن، شیوه صحیح بهره وری را آموزش می دهند.

ه) بهره وری و تکنیک ها

«بهره وری و تکنیـک هـا»، می توانـد عنـوان برنـامه ای آموزشـی باشـد کـه برای آمـوزش فنـون بهره وری بـه افراد در سـطوح مختلف، به ویژه خـانواده هـا پیشـنهاد می شود. افراد بـا فراگیری مهـارت هـایی، از توانـایی های لازم برای بهره برداری بهتر از امکانات و وسایل خود در خانواده، اداره یا محل کار برخوردار می شونـد. اگر این برنامه، هماهنگ با نیاز فصل تهیه شود، اثر بخشـی بیشتری خواهـد داشت. برای مثال، در تابسـتان که مردم بیشتر از وسایل خنک کننده ای مانند کولر و پنکه اسـتفاده می کنند، آموزش فنون می تواند به این وسایل اختصاص یابد. همین طور در تابستان که مردم با وسایل

شخصی سفر می کنند، می توان به آموزش فنون بهره وری خودرو پرداخت. نیز در زمستان به وسایل گرم کننده؛ در پاییز به مهارت های نگه داری ابزار مدرسه؛ در بهار و هنگام امتحانات آخر سال، به شیوه مطالعه صحیح و کاهش نگرانی در امتحان یا کنکور توجه کرد. همین طور در برنامه خانواده، می توان به شیوه زدودن لکه ها از لباس، رسوب و سیاهی از ظروف و وسایلی مثل اتو، شیوه استفاده از ظروف یک بار مصرف و ساختن وسایل مفید و قابل استفاده پرداخت.

و) تهیه گزارش

اگر گزارش، سخن تازه ای برای گفتن داشته باشد، مؤثرتر از برنامه هایی است که با هزینه های فراوان تهیه می شود. رسانه ملی باید یکی از موضوع های برنامه سازی را به تهیه گزارش مناسب از بهره وری اختصاص دهد. بهتر است این گزارش ها از همه جای جهان تهیه شود؛ زیرا همواره مردم از زبان کسانی که به خارج از کشور سفر کرده اند، می شنوند که برخی کشورها با محدودیت امکانات، چگونه از امکاناتی که دارند، استفاده بهینه می کنند. شاید شنیدن این واقعیت برای خیلی ها باورنکردنی باشد، ولی وقتی آن را از سیما تماشا کنند، باور آن آسان خواهد بود.

مانند کشاورزی در سرزمین های قطبی، زندگی در قایق روی آب، زراعت در پشت بام در ژاپن، محدودیت مسکن در جنوب شرق آسیا، بازیافت مواد در اروپا، استفاده بهینه از آب، نان و میوه در نقاط دیگر، می تواند موضوع گزارش ها باشد. ازاین رو، رسانه ملی می تواند از گزارشگران و خبرنگاران خود در سراسر جهان بخواهد گزارش هایی درباره این موضوع ها تهیه کنند.

ز) زیرنویس

اشاره

در آموزه های آسمانی اسلام (آیات و روایات) و همچنین از زبان مشاهیر ملی و بین المللی، سخنان دل نشین و ارزشمندی درباره بهره وری وجود دارد که از آنها می توان به صورت زیرنویس و میان برنامه در رادیو و تلویزیون بهره گرفت. نمونه هایی از این گفتارها در سه بخش پیام معصومان علیهم السلام، پیام نگارنده و پیام

اندیشمندان ارائه می شود.

یک _ پیام معصومان علیهم السلام

رسول خدا صلی الله علیه و آله

۱. بهترین مردم، کسی است که برای مردم سودمندتر است. (نهج الفصاحه، ص ۵۸۵)

۲. بهترین مردم، کسی است که همه کوشش خود را به کار بندد. (همان)

۳. بهترین کارها، کسب حلال است. (همان، ص ۴۷۹)

۴. بهترین اعمال، آن است که سودمند باشد. (همان، ص ۴۸۱)

۵. کار اندکِ آگاهانه سودمند افتد و عمل بسیارِ جاهلانه سودی نبخشد. (همان، ص ۱۸۰)

۶. کار را به تدبیر بنگر؛ اگر در سرانجام آن چیزی هست، قدم بگذار و اگر از عاقبت آن بیم داری، دست نگه دار.(همان، ص ۱۳۸)

۷. محبوب ترین کارها نزد خدا کاری است که دوام آن بیشتر باشد. (همان، ص ۴۷۸)

۸. کارهای خویش را برای خدا از روی اخلاص انجام دهید. (همان)

۹. خدا دوست دارد وقتی کسی کاری می کند، آن را محکم و کامل انجام دهد. (همان، ص ۴۸۰)

۱۰. بهترین کارها، آن است که به اعتدال نزدیک تر باشد. (همان، ص ۵۳۷)

۱۱. کاری را برای فردا مگذار که هر روز، تکلیف ویژه دارد. (همان)

۱۲. اعتبار کار به سرانجام آن است. (همان)

۱۳. هر که ندانسته کاری انجام دهد، خراب کردنش از درست کردنش بیشتر است. (اصول کافی، ج ۱، ص ۵۵)

۱۴. هرگاه یکی از شما کاری انجام داد، باید آن را محکم و با اتقان انجام دهد. (همان، ج ۳، ص ۵۵)

۱۵. به عمرت از پول و ثروت حریص تر باش. (امالی، ص ۵۲۷)

۱۶. هرگاه قصد کاری داشتی، آن را با دانش، درایت و تخصص انجام بده. (مکارم

الاخلاق، ص ۴۵۸)

۱۷. از فقر و تنگ دستی بیم ندارم، ولی از سوء مدیریت هراسانم.(عوالی الئالی، ج ۴، ح ۱۳۲)

۱۸. کار نیک انجام دهید که از سقوط های بد جلوگیری می کند.(نهج الفصاحه،ص۴۸۱)

امام علی علیه السلام

۱. فرصت ها، غنیمت است. (ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم آمدی، ج ۲، ص ۲۷۳)

۲. تضییع فرصت، غصه است. (همان، ص ۲۷۳)

۳. به سوی فرصت بشتاب پیش از آنکه به صورت غصه در آید. (همان، ص ۲۷۴)

۴. رباینده فرصت از غصه ها ایمن گردد.(همان، ص ۲۷۵)

۵. همانا که فرصت ها همانند گذران ابر می گذرد. (همان، ج ۲، ص ۲۷۶)

۶. سرگرم شونده به کار کم اهمیت، از کارهای بااهمیت غافل خواهد شد. (همان، ص ۵۸۵)

۷. کسی که امروز خود را اصلاح و کوتاه کاری های دیروز خود را جبران کند، رستگار می شود. (همان، ص ۶۱۴)

۸. ساعت ها، عمر را به غارت می برند. (همان، ص ۱۸۸)

۹. همانا عمر (مفید)ت همان زمانی است که تو در آنی. (همان، ص ۱۹۹)

۱۰. به راستی که نفس های تو اجزای عمرت هستند؛ پس آن را از بین مبر. (همان)

۱۱. هرگاه دانستید، عمل کنید. (همان، ص ۲۰۶)

۱۲. از روی علم عمل کنید تا نیک بخت شوید. (همان)

۱۳. بر تو باد مداومت عمل در خوشحالی و بدحالی. (همان، ص ۲۱۳)

۱۴. هر که بداند، عمل کند. (همان، ص ۲۱۷)

۱۵. بهترین کارها، انجام چیزی است که لازم است. (همان، ص ۵۲۹)

۱۶. پردازنده به کارهای گوناگون، خوار می شود و پیروز نمی گردد. (نهج البلاغه، حکمت ۴۰۳)

۱۷. تن دهنده به سستی، حقوق را پای مال می کند. (همان، حکمت ۲۳۹)

۱۸. کار هر روز را همان روز انجام بده؛ زیرا هر روز کاری مخصوص به خود دارد. (همان، نامه ۵۳، ص ۵۸)

امام سجاد علیه السلام

۱. دوست دارم کار را ادامه دهم، اگرچه کم باشد. (اصول کافی، ج ۳، ص ۱۳۰)

۲. دوست دارم بر پروردگارم وارد شوم، در حالی که عملم برابرم باشد و هر روز آن از روز پیش کمتر نباشد. (همان)

امام باقر علیه السلام

۱. بلا و مصیبتی همانند... رضایت انسان به وضعیت موجود نیست. (تحف العقول، ص ۲۹۴)

امام صادق علیه السلام

۱. کسی که دو روزش مساوی باشد، فریب خورده است. (میزان الحکمه، ج ۷، ذیل ع م ر)

۲. علم با عمل هم دوش است؛ هر که بداند، باید عمل کند. (اصول کافی، ج ۱، ص ۵۵)

۳. هر که بدون بصیرت عمل کند، مانند کسی است که به بیراهه می رود؛ هرقدر شتاب کند، از هدف دورتر می شود. (همان، ص ۵۴)

امام کاظم علیه السلام

۱. کسی که هر روز به حسابش نرسد، از ما نیست. (همان، ج ۴، ص ۱۹۱)

امام جواد علیه السلام

۱. بدان که در برابر دیده خدایی و مواظب باش که چگونه ای. (تحف العقول، ص

دو ــ پیام نگارنده

۱۹. بهره وری، ایده زیبایی برای زندگیِ ارزشمند است؛ بدان بیندیشیم.

۲۰. انسان بهره ور، هوشمندانه تصمیم می گیرد و خردمندانه رفتار می کند.

۲۱. انسان بهره ور، صیّاد لحظه هاست.

۲۲. کار اندک به علم، بِهْ ز افزون به جهل.

۲۳. از آدم جاهل به کار، انتظار بهره وری خطاست.

۲۴. بهره ور، همواره در پی راه بهتری برای انجام کارهاست.

۲۵. امروزِ بهره ور، بهتر از دیروز، و فردای او، بهتر از امروز است.

۲۶. بهره وری در مصرف کم نیست؛ در استفاده درست است.

۲۷. بهره وری فراتر از انجام بهتر امور، به انجام بهتر امور درست می اندیشد.

۲۸. شرط بهره وری امکانات، استفاده بهینه آن است.

۲۹. دستاورد شیرین بهره وری، هزینه کمتر و کیفیت برتر است.

۳۰. پیش گیری از اتلاف و حذف ضایعات، دو رکن اساسی در بهره وری است.

چو کس کار امروز خود را درست

رساند به انجام چالاک و چُست

به جبران دیروز کوشد هم او

بود رستگار آن پسندیده خو

سه ــ پیام اندیشمندان

۱. یک راه افزایش بهره وری، آموزش مدیران است.وورساید

۲. فقط کیفیت برتر، موجب افزایش بهره وری است.منیگ

۳. بهره وری یعنی انجام کارهایی که تاکنون قادر به انجام آن نبوده ایم. مانزی

ص: ۱۳۴

۴. برای زنده ماندن باید خود را تطبیق داد و برای تطبیق باید در خود تغییر ایجاد کرد.مانزی

۵. میان مؤثر بودن (انجام کار درست) و کارآیی (انجام کار درست) تفاوت وجود دارد.پیتر دراکر

۶. بهره گیری از فرصت ها، در متمرکز کردن منابع و تلاش ها برای انجام کار درست است.پیتر دراکر

۷. بسیاری از مشکلات ما، در حیطه تجهیزات نیست، بلکه در حیطه انسان هاست.بلانچارد

۸. کارکنان، زمانی بهره وری خود را افزایش می دهند که احساس کنند با آنها منصفانه رفتار می شود.میس چکنه

۹. یک راه برای افزایش بهره وری، انجام سریع تر کاری است که به آن مشغولیم. راه دیگری که وجود دارد این است: ماهیت کاری را که انجام می دهیم تغییر دهیم.گروو

۱۰. مشکلات بهره وری ناشی از عملکرد بد کارکنان نیست، بلکه از عملکرد بد مدیریت سرچشمه می گیرد.منیگ

۱۱. سخت کوشی، کسی را نکشته است؛ نگرانی انسان را از بین می برد. (۱)بیچر

۱۲. در هر جا هستید و با هر چه در اختیار دارید، کاری بکنید. تئودور روزولت (۲)

۱۳. انسان، مجموعه ای از آنچه دارد، نیست، بلکه مجموعه ای است از آنچه هنوز ندارد، ولی می تواند داشته باشد.ژان پل سارتر(۳)

۱- نک: جعفر رحمانی و علی باقی نصرآبادی، نکات مؤثر در مدیریت کارآمد، قم، نشر خرم، ۱۳۷۷، صص ۱۱۳ _ ۲۵۲.

۲- جام جم، ش ۱۱۸۷، ۱۵ تیرماه ۱۳۸۳، ضمیمه شماره ۱۰۰، ص ۴.

۳- همان.

۱۴. بایـد لب فرو بست و بازو گشود، کار کرد و دم نزد و یقین کرد که کلمه طلایی کام یابی، کار و کوشـش است.بزرگمهر (۱)

۱۵. تا فرصت از دست نرفته بیدار شوید و در مقام تهذیب و تزکیه نفس و اصلاح خود برآیید.امام خمینی رحمه الله (۲)

۱۶. بهره وری کار، زمانی پایین است که:

_ مجبور به انتظار کشیدن باشیم؛

_ کاری را انجام دهیم که نباید انجام دهیم؛

_ کارهایی را انجام دهیم که نباید از سوی ما انجام گیرد؛

_ برنامه ریزیِ کاری نداشته باشیم؛

_ طوری کار انجام دهیم که منابع ضایع شوند؛

دکتر توردال (با اندکی تغییر) (۳)

ح) برگزاری مسابقه با همکاری سازمان بهره وری ملی ایران

اشاره

در حـال حاضـر، مسابقه های تلویزیونی، بخشـی از برنامه های سـیما را به خود اختصاص داده است. به طور معمول، در شـبکه هـای سـیما، در شـبانه روز، چنـدین مسابقه تلویزیونی با عنوان های متفاوت تهیه و پخش می شود. رسانه ملی می توانـد از این فرصت ارزشـمند بهره گیرد و محتوا و جهت مسابقـات را به سوی بهره وری تغییر دهـد. این مسابقه ها اگر با همکاری سازمان بهره وری ملی ایران و بـا دعـوت از کارشـناسان امر بهره وری انجـام شـود، نـتیجه مطلـوب تری دربرخواهـد داشـت. برای غنی سازی این مسابقه ها می توان از متون دینی (آیات و روایات)، ادبیات (شعر، متن

۱- رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۳۶.

۲- همان، ص ۲۶۰.

۳- گروه اقتصاد، بهره وری از دیدگاه آیات و روایات، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۷۴، ص ۴.

ادبی، ضرب المثل) و سیره بزرگان و مشاهیر بهره گرفت و آن را در چهار بخش احادیث، ضرب المثل ها، سیره مشاهیر و جمله سازی به صورت مسابقه جدول، مسابقه حضوری یا مسابقه تلفنی برگزار کرد. در خلال مسابقه ها هم می توان از متون ادبی و اشعار بهره گرفت.

مثال برای بخش احادیث

حدیث «خدا دوست دارد وقتی کسی کاری می کند، آن را کامل انجام دهد» از کدام معصوم علیهم السلامبوده و بیانگر کدام هدف بهره وری است؟

الف) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، انجام کار درست

ب) امام علی علیه السلام، کمیت کار

ج) امام صادق علیه السلام، افزایش تولید

مثال بخش ضرب المثل

کدام یک از ضرب المثل های زیر بیانگر اهمیت تخصص در بهره وری است؟

الف) ناکرده کار را ندهید کار

ب) هر کسی را بهر کاری ساختند

ج) کار را پخته کردن

مثال برای بخش مشاهیر

کدام یک از اندیشمندان برای بهره وری در عمر، از فرصت زندان برای نگاشتن تاریخ جهان در قالب نامه استفاده کرد؟

الف) گاندی

ب) نهرو

ج) ماندلا

د) لومومبا

مثال برای بخش جمله سازی

با کلمه های داخل پرانتز (استفاده، وظیفه، بهره وری، من، امکانات، مطلوب)،

ص: ۱۳۷

جمله ای مناسب در مورد بهره وری بسازید.

ضرب المثل های بهره وری

ضرب المثل های بهره وری (۱)۱. کار از محکم کاری عیب نمی کند.

۲. کار را به کاردان باید سپرد.

۳. کار را که کرد؛ آنکه تمام کرد.

۴. کار کشته شده است.

۵. کار نیکو کردن از پر کردن است.

۶. کار، نشد ندارد.

۷. کاری را پخته کردن.

۸. ناکرده کار را ندهید کار.

۹. هر کسی را بهر کاری ساختند.

۱۰. جاده را گذاشتن و از بیراهه رفتن.

۱۱. به یک تیر دو نشان زدن.

۳. متن ادبی

اشاره

ظهور حیات واقعی، در پویندگی مداوم و خستگی ناپذیر به سوی مقصد اعلی اثبات می شود. پویش در فاصله موجود تا موعود، حرکتی هدفمند به سوی مقصودی است که در وَهْم نیاید و نهایت دیدار با آن چیزی است که آدمی را از اسارت غیر خود به خویشتن خویش فرا خواند. تجلی چنین ناز و نیازی در زندگی فردی و اجتماعی آدمی، تلاش برای دست یافتن به «امروزی» است که بهتر از «دیروز» باشد و «فردایی» که بهتر از «امروز» است. چنین تلاشی، دیدن نقص خویش و شناختن آن

۱- نک: غلام رضا آذرلی، ضرب المثل های مشهور ایران، تهران، ارغوان، ۱۳۷۳، چ ۵.

است؛ زاییده تلاش برای زدودن شبه آگاهی ها، شبه خواستن ها و پر کردن فاصله کاذبانه خواستن ها و صادقانه خواستن هاست.

هر که نقص خویش را دید و شناخت

اندر استکمال خود، دو اَسبه تاخت

بهره وری، نوعی شناخت است برای آنکه بدانیم در فرصت محدود و نامشخص عمر، از سرمایه های الهی چگونه استفاده کنیم. پس تا فرصتی هست، نسبت وجودی مان را بهبود بخشیم تا شرمنده رهروی نباشیم که عمل بر مَجاز کرده ایم.

گوش و چشم و هوش و گوهرهای عرش

خرج کردی، چه خریدی تو ز فرش؟

فردا که بارگاه حقیقت شود پدید

شرمنده رهرویی که عمل بر مجاز کرد

پس شور و شتاب حرکت بهره وری در سطح فردی و اجتماعی، زاییده «درست دیدن» و «صادقانه تلاش کردن» برای رفع نقص هاست. آن گونه دیدنی که به جای واماندگی و احساس در بن بست بودن، شوق دوندگی به سوی مقصود را در ما دامن زند، تازیانه پیوسته رفتن را بر روح بنوازد و «عطش» را شعله ور سازد؛ چرا که یافتن و فراتر از آن، «چشمه شدن» در گرو «عطشِ خواستن» است.(1)

سرگردان در کوچه های اکنون

همه چیز از این نقطه آغاز خواهد شد. فرصت ها به سرعت می گذرد. زمان چون رودخانه ای از سر دنیا گذشته است و تو هنوز به گام های سپرده ات چشم دوخته ای؛

۱- . نک: آشنایی با مدیریت بهره وری، مقدمه

اجازه می دهی به آینده فراموش شده ات چنگ بیندازند.

دنبال خودت نیستی، در کوچه های اکنون سرگردانی.

ساعت هاست منتظر ایستاده ای، بی آنکه به فکر خویش باشی.

همه چیز شتاب گرفته است، ولی تو هنوز آرامی؛ زمان را دریاب.

تو هیچ گاه به اینکه گفتند «وقت طلوع است»، دل ندادی.

بر هر پله ای که ایستاده ای، استوار باش و بند کفش هایت را محکم ببند.

هر جا هستی، احساس کن کار مهم تری داری.

آدم های بی شماری از مقابلت می گذرند، درها و دیوارها را بیهوده می کاوند و احساس می کنی همه آدم ها همه چیز را باخته اند.

هیچ کس چیزی فرا نمی گیرد، ماشین ها حکومت می کنند و زمان را کور کرده اند.

تلاش می کنی در این قافله نباشی؛ به تکاپوی یافتن می افتی. می خواهی زمان را برای خوت به زنجیر بکشی؛ تلنگری به پیشانی ات می زنی.

با خودت فکر می کنی چقدر به این درها و دیوارها زُل زده ای.

چقدر دقیقه ها را زیر پایت لگد کرده ای.

این بار به شیوه تازه ای بزرگ می شوی. آرام آرام قد می کشی و آن سوی دیوار قایق را می بینی. خودت را می بینی که باز چیزی نیندوخته ای. بر سر راه نشسته ای؛ می ترسی ثانیه ها از تو انتقام بگیرند.

در دلت چیزی تکان می خورد. خوشت نمی آید؛ آینده ات را به تماشا گذاشته اند. در خودت فروکش می کنی، خوش حال از اینکه همه چیز تمام شده است. برمی گردی به خودت، به زمان خودت. این بار، دقیقه ها را تنگ در آغوش می کشی. می خواهی از تمام زمانت استفاده کنی. دیوار قایق آن قدرها بلند نیست. سعی می کنی همیشه هوای آن طرف را داشته باشی. دلت برای آدم ها می سوزد. رودخانه زمان از سر آنها هم گذشته است. در برابر خویش طغیان می کنی. بیهودگی هایت را دور ریخته ای. آنچه

در مشت توست، صدای صیقل خورده ساعت هاست. دیگر فرصت ها را بر طاقچه های خاموش نخواهی گذاشت. (۱)

بهره وری از عمر

زندگی، دفتری است که هر روز یک صفحه آن پیش روی شما باز می شود. نیروی خود را برای خواندن صفحه ای که مقابل روی شماست به کار برید و به صفحاتی که هنوز باز نشده یا از جلو شما گذشته فکر نکنید. هر روز، وظایف، مسئولیت ها، مقتضیات و حوادث تازه به همراه خود می آورد... . غافل منشینید که قافله عمر در گذر است. کار امروز را به فردا حواله مکنید؛ از کجا معلوم که فردا فرصت و قدرت و حوصله شما بیش از امروز باشد. مگر فردا چه معجزه ای رخ می دهد که شما چشم امید بدان دوخته اید و همه چیز را برای آن می خواهید؟! فراموش نکنید که دیروز مرده و فردا هنوز از زمان متولد نشده است. بنابراین، شما هر چه می خواهید، از امروز بخواهید. دقایق زندگی مانند گل هایی است که پشت سر هم شکفته می شود و هیچ یک از آنها بیش از چند لحظه دوام ندارد. (۲)

۴. خاطره هایی از بهره وری مشاهیر

اشاره

امام خمینی رحمه الله

دکتر حسن عارفی می گوید: «امام وقتی وضو می گرفت، نمی گذاشت شیر آب باز باشد تا وضویشان تمام بشود. شیر آب را باز می کرد، به اندازه یک مشت آب

۱- حسین هدایتی، اشارات، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ش ۶۱، خرداد ۱۳۸۳، صص ۴۸ و ۴۹.
۲- سید حسن مطلبی، گوهر وقت، چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۲، چ ۲، ص ۱۲۷.

برمی داشت و شیر را می بست. بعد دوباره اگر نیاز داشت، شیر آب را باز می کرد». (۱)

آقای مصطفی کفاش نقل می کند: «روزی امام به فردی که به باغچه آب می داد، گفت: چرا آب لوله کشی را به باغچه می دهید؟ آن آقا گفت: این آب لوله کشی نیست، آب چشمه است. امام فرمود: باز معلوم نیست که آب چشمه را هم بتوانیم مصرف کنیم، این مال همه است. بنابراین، کمتر استفاده کنید و در حد ضرورت.(۲)

آیت الله امامی کاشانی نقل می کند: «امام، باقی مانده آب نوشیده شده را بیرون نمی ریخت، بلکه روی لیوان یا ظرف [،کاغذی یا] چیزی می گذاشت که بار دیگر آن را مصرف کند. چندین بار هم که به ایشان گفته شد ممکن است میکروبی وارد لیوان شود فرمود: «نه من چیزی در دهانه لیوان می گذارم تا میکروبی یا چیزی وارد آن نشود». (۳)

در اتاق حضرت امام، یک مهتابی یا یک لامپ صد وات روشن بود. هنگام مطالعه یا نوشتن، چون این نور کافی نبود، یک لامپ دیگر را روشن می کرد. فراوان دیده می شد که معظم له از اتاق به طرف اندرون می رفت، ولی چند لحظه بعد از میان راه برگشته، لامپ را خاموش می کرد و دوباره به طرف اندرونی می رفت؛ با آنکه در آن موارد، معمولاً بیش از چند دقیقه در اندرون نمی ماند و دوباره به همین اتاق بر می گشت. (۴)

آیت الله رضوانی، مسئول مالی کارهای امام، پشت یک پاکت چیزی نوشته و برای

۱- غلام علی رجایی، برداشت هایی از سیره امام خمینی رحمه الله، تهران، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۷۹، چ ۴، ج ۴، ص ۱۰۵.

۲- همان، ص ۱۰۹.

۳- . همان، ص ۱۶۵.

۴- حسین رودسری، پرتویی از خورشید، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، واحد خاطرات، ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۱۰۸.

امام فرستاده بود. ایشان در یک کاغذ کوچک جواب داده و زیر آن نوشته بود: «شما در این کاغذ کوچک هم می توانستید بنویسید.» ازاین رو، آیت الله رضوانی کاغذهای کوچک را جمع و جور می کرد و در کیسه ای می گذاشت. وقتی می خواست برای آقا چیزی بنویسد، بر روی کاغذ پاره ها می نوشت و برای امام می فرستاد و امام هم پایین آن پاسخ می داد. (۱)

مرحوم حاج احمد آقا خمینی می گفت: «گاهی اوقات ما دو دستمال کاغذی از یک قوطی بیرون می آوردیم، امام ناراحت می شد و می گفت: این چه کاری است؟ خودش هر وقت می خواست از دستمال کاغذی استفاده کند، یک دستمال را چهار تکه می کرد و از هر تکه جداگانه استفاده می کرد». (۲)

امام خمینی رحمه الله نمی گذاشت حتی چند دقیقه از عمرش بیهوده بگذرد؛ چنان که در فاصله بعد از نماز ظهر و عصر تا هنگام صرف ناهار، قرآن می خواند. این زمان کمتر از دو دقیقه بود، ولی با این حال امام نمی خواست آن را بیهوده تلف کند. به هنگام مصاحبه نیز وقتی خبرنگاران می خواستند وسایلشان را بچینند، نمی گذاشت وقتش به هدر رود. (۳)ایشان آن قدر برای وقت حساسیت داشت که اگر کسی در راه می خواست با معظم له صحبت کند، نمی توانست او را متوقف سازد که دیرتر به مقصد برسد؛ زیرا حین راه رفتن، پاسخ پرسش ها را می داد.

آیت الله صالحی مازندرانی

فقیه بزرگوار، آیت الله صالحی مازندرانی در استفاده از نان بسیار دقت می کرد تا اسراف نشود. به همین دلیل هیچ گاه در خانه، نان خشکی جمع نمی شد و اگر گاهی

۱- همان، ص ۸۵.

۲- همان، ص ۱۰۹.

۳- نک: رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۷۳.

هم نـان بیـات می شـد، می فرمود: «امروز آبگوشت درست می کنیم تا این نان ها هم اسـتفاده شود.» ایشان خیلی از اوقات نان هایی را که خشک می شد، با نم آب، نرم می کرد و استفاده می کرد.(۱)

شهید رجایی

مشـهور است که شـهید رجـایی برای یادداشت های کوچک، بر گه های سـفید را از کاغـذهای باطله جـدا می کرد تا در جای خود به تناسب موقعیت از آن استفاده کند.

در سـال ۱۳۵۳ و پیش از دسـتگیری، وقتی چنـد تن از شـاگردانش برای دیـدن او به مـدرسه رفـاه رفتنـد، شـهید رجایی هنگام خـداحافظی، به هر یک از آنان یک مـداد حـدودِ سه سانتی یادگاری و هـدیه داد که از آن اسـتفاده کنند. خود او نیز یکی از همـان مـدادها را در جیب داشت و برای یـادداشت مطالب متفرقه از آن اسـتفاده می کرد. آن شـهید با این صـرفه جویی ها در زندگی شخصـی، هر چه اضافه می آورد و پس انداز می کرد، به صورت مسـتمری به نیازمندان می داد و از این کار لذت می برد.(۲)

همین طور نقل می کننـد: روزی قصـد عوض کردن موکت فرسوده دفتر نخست وزیری را داشـتند که ایشان نپذیرفت و گفت: «من چگونه نخست وزیری باشم که روی موکت با کفش راه بروم، اما باشند مردمی که چیزی نداشته باشند روی آن بخوابند». (۳)

یاقوت حموی

یـاقوت حمـوی، صـاحب کتـاب معجم البلـدان، برده ای بیش نبود. اربـاب او عسـگر حموی، وی را برای تجـارت به شـهرهای مختلف می فرسـتاد. یـاقوت چون مردی فعـال و باهوش بود، [فرصت را مغتنم شـمرد و]وضـعیت شـهرهایی را که می دیـد، به دقت

۱- همان، ص ۱۷۴.

۲- محمدعلی صالح مازندرانی، فقیه صالح، قم، انتشارات صالحان، ۱۳۸۱، ص ۱۳۷.

۳- حسن عسکری راد، رمز جاودانگی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۰، چ ۱، ص ۲۷.

مطالعه کرد. سپس یادداشت هایی را که فراهم آورده بود، به صورت کتاب درآورد و آن را تحت عنوان معجم البلدان منتشر ساخت و بدین وسیله، نام خود را در ردیف مشاهیر جهان به ثبت رساند. (۱)

مدرس خیابانی

مرحوم مدرس خیابانی از چهره های درخشنده علم و ادب معاصر است. او یکی از آثار گران بهای خود را درباره مترادفات زبان فارسی، هنگام صرف صبحانه نوشت. (۲)

جواهر لعل نهرو

فراز و نشیب زندگی اجتماعی و سیاسی، بارها جواهر لعل نهرو را به زندان کشاند. در سال ۱۹۳۰ که او یکی از دوران های متعدد زندانش را می گذراند، درصدد برآمد از فرصت و فراغتی که در زندان پیش می آید، استفاده کند و نامه هایی برای دخترش بنویسد. این نامه ها که در مدتی نزدیک سه سال از اکتبر ۱۹۳۰ تا ۱۹۳۳ در دوران مختلف زندان نوشته شده است، یک دوره تاریخ جهان را دربرمی گیرد. در اواخر سال ۱۹۳۳ که نهرو دوران زندان خود را به پایان رساند، نامه های خود را مرور کرد و آماده چاپ ساخت. البته چون به زودی در ۱۲ فوریه یک بار دیگر به زندان فرستاده می شد، خواهرش مجموعه آنها را تنظیم کرد و به نام نگاهی به تاریخ جهان در دو جلد به چاپ رساند. (۳)

ماردن کودن

ماردن کودن، پزشک معروف، از فرصت های اندک به خوبی بهره می گرفت. درباره او نوشته اند که یکی از آثارش را در راه رفتن از خانه بیماری به خانه بیمار دیگر

۱- همان، ص ۹۵.

۲- رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۷۹.

۳- همان، ص ۱۷۸.

نوشته است.(۱)

امانوئل کانت

کانت، نمونه کامل نظم و ترتیب و وقت شناسی بود. بیدار شدن، صبحانه خوردن، نوشتن، درس دادن، ناهار خودن و قدم زدن او وقت معیّن داشت. هنگامی که دست به عصا از خانه پا بیرون می نهاد و به سوی خیابان راه می افتاد، همسایگان می دانستند که ساعت، درست سه و نیم است. (۲)

۵. پرسش های مسابقه ای

۱. هفته بهره وری چه زمانی است؟

الف) هفته اول فروردین ب)هفته آخر فروردین

ج)هفته اول خرداد د)هفته اول مرداد

۲. کدام یک از این موارد از اهداف بهره وری است؟

الف)افزایش کارآیی ب)افزایش کیفیت

ج)افزایش کمیت د)هر سه مورد

۳. در اسلام، مهم ترین عامل برای افزایش بهره وری چیست؟

الف) ایمان قوی ب) اهمال نکردن

ج) تقسیم کار د) پشتکار داشتن

۴. اسلام بیشترین اهمیت را در بهره وری به کدام عامل می دهد؟

الف) میزان تولید ب) کارآیی ج) فن آوری د) عامل انسانی

۵. هدف نهایی اسلام از بهره وری چیست؟

۱- همان، ص ۱۷۵

۲- همان، ص ۱۷۷.

الف) رضایت کارفرما ب) تولید بیشتر

ج) کسب رضایت الهی د) رفع نیازها

۶. حدیث «هر کس دو روزش مثل هم باشد، زیان کار است» از کدام پیشوای معصوم علیه السلام است؟

الف) امام علی علیه السلام ب) امام سجاد علیه السلام

ج) امام باقر علیه السلام د) امام صادق علیه السلام

۷. سازمان بهره وری ملی ایران در چه سالی تأسیس شد؟

الف) ۱۳۷۰ ب) ۱۳۶۰ ج) ۱۳۷۵ د) ۱۳۶۵

۸. واژه بهره وری به طور رسمی و جدّی، چه زمانی و از سوی چه کسی مطرح شد؟

الف) ۱۸۳۳ میلادی، لیتر ب) ۱۷۴۶، کوییزنی

ج) ۱۳۷۰، سازمان ملی بهره وری د)هیچ کدام

۹. کدام یک از موارد ذیل جزو مبانی و اصول بهره وری اسلامی است؟

الف) حفظ کرامت انسانی ب) بهره گیری مناسب از عمر و زمان

ج) استفاده بهینه از نعمت د) هر سه مورد

۱۰. این حدیث از کدام پیشوای معصوم علیه السلام است؟ «هرگاه یکی از شما کاری انجام داد، باید آن را محکم و با اتقان انجام دهد»

الف) رسول خدا صلی الله علیه و آله ب) امام علی علیه السلام

ج) امام سجاد علیه السلام د) امام حسین علیه السلام

۱۱. خداوند در کدام سوره قرآن به زمان سوگند یاد کرده که انسان در حال زیان است، مگر اینکه ایمان آورده و کار نیکو انجام دهد؟

الف) آل عمران: ۵ ب) نجم: ۳۹ ج) عصر:۱ د) هر سه مورد

۱۲. رسول خدا صلی الله علیه و آله به کدام یک از یاران خود سفارش می کند که بر عمر خود

حریص تر از پول و ثروت باشد؟

الف) ابوذر ب) سلمان ج) مقداد د) عمار

۱۳. کدام پیشوای معصوم علیه السلام فرموده است: «کسی که آب و زمین کشاورزی داشته و با این حال فقیر باشد، از رحمت خدا به دور است».

الف) رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله ب) امام باقر علیه السلام

ج) امام علی علیه السلام د) امام سجاد علیه السلام

۱۴. رسول خدا صلی الله علیه و آله در هنگام تدفین کدام یک از یاران خود فرمود: «خداوند بنده ای را که در کارش دقت و محکم کاری کند، دوست دارد».

الف) عمار یاسر ب) حمزه سید الشهداء

ج) سعد بن معاذ د) جعفر طیّار

۱۵. خداوند در کدام سوره و آیه قرآن، انسان را به سعی و کوشش فرا خوانده است؟

الف) عصر: ۱ ب) نجم: ۳۹ ج) آل عمران: ۵ د) هیچ کدام

۱۶. کدام معصوم فرموده است: «مصیبتی مثل سبک شمردن گناه و رضایت انسان به وضعیت موجود نیست».

الف) رسول خدا صلی الله علیه و آله ب) امام باقر علیه السلام

ج) امام صادق علیه السلام د) امام سجّاد علیه السلام

۱۷. کدام یک از موارد زیر بیشتر معنای بهره وری را می رساند؟

الف)کارآیی+کمیت ب)کارآیی+اثربخشی

ج) حداکثر استفاده از حداکثر امکانات موجود د)هر سه مورد

۱۸. حدیث «فرصت ها چون ابر زودگذرند» از کدام معصوم علیه السلام است.

الف)امام باقر علیه السلام ب)امام حسن علیه السلام

ج)امام سجّاد علیه السلام د)امام علی علیه السلام

۱۹.کدام یک از مشاهیر زیر از فرصت زندان برای نوشتن نامه های تاریخی بهره گرفت؟

الف. گاندی ب)نهرو ج)یاقوت حموی د)کانت

۶. پرسش های مردمی

۱. آیا می دانید بهره وری چیست؟

۲. آیا شما از فرصت های زندگی و عمرتان به صورت شایسته استفاده می کنید؟بلی (چگونه؟)خیر(چرا؟)

۳. منظور حدیث «ضایع کردن فرصت غصه است» چیست؟ آیا می دانید از کدام معصوم است؟ (امام علی علیه السلام)

۴. به نظر شما برای رسیدن به بهره وری چه کارهایی باید انجام داد؟

۵. نظرتان درباره حدیث «هرکس دو روزش مثل هم باشد فریب خورده است» چیست؟ این حدیث از کدام معصوم است؟ (امام صادق علیه السلام)

۶. آیا می توانید جمله ای زیبا درباره بهره وری بگویید؟

۷. به نظر شما بهره ور به چه کسی گفته می شود؟

۸. آیا شما از امکانات خود، به خوبی بهره برداری می کنید؟ بلی (چگونه؟)خیر(چرا؟)

۹. به نظر شما چرا باید در امور به بهره وری برسیم؟

۱۰. مقصود حدیث «بلا و مصیبتی همانند... رضایت انسان به وضعیت موجود نیست» چیست؟

۱۱. آیا می توانید با کلمات (بهره ور ـ امروز - دیروز - فردا) یک جمله درباره بهره وری بسازید؟

۱۲. اگر شما به جای یکی از دولتمردان کشور بودید، برای توسعه بهره وری چه اقداماتی انجام می دادید؟

۱۳. آیا می توانید یک ضرب المثل بگویید که بیانگر بهره وری در امور باشد؟

۱۴. ضرب المثل «کار نیکو کردن از پر کردن است» بیانگر چیست؟

۷. پرسش های کارشناسی

۱. تعریف فراگیر و جامعی از بهره وری ارائه دهید.

۲. آیا بهره وری در مکتب اسلام، موضوع جدیدی است؟

۳. بهره وری در اسلام، کدام موضوع ها را دربرمی گیرد؟

۴. چگونه می توان مفاهیم ارزشی بهره وری اسلام را به جامعه انتقال داد؟

۵. بهره وری در اسلام، بر پایه کدام مبانی و اصول استوار است؟

۶. تفاوت های بهره وری در اسلام و مکتب های مادی چیست؟

۷. نقش ایمان را در افزایش بهره وری چگونه ارزیابی می کنید؟

۸. اسلام بیشترین نقش را در بهره وری به چه چیزی می دهد؟

۹. توضیح دهید در حال حاضر، مشکل بهره وری در کشور، مدیریتی است یا فرهنگی؟

۱۰. برای بهبود وضعیت بهره وری در کشور از کجا باید آغاز کرد؟

۱۱. نقش دستگاه های فرهنگی کشور، به ویژه رسانه های گروهی در مورد بهره وری چیست؟

۱۲. وظایف افراد، سازمان ها و دولت در مورد بهره وری چیست؟

۱۳. معرفی الگوی صحیح تولید، توزیع و مصرف، تا چه اندازه در افزایش بهره وری مؤثر است؟

۱۴. شرح دهید اهداف بهره وری در اسلام چیست؟

۱۵. بهره وری در جامعه را در چند سطح می توان مطرح کرد؟

۱۶. برای بهبود وضعیت تولید، توزیع و مصرف در کشور چه باید کرد؟

۱۷. نقش فن آوری مناسب را در افزایش بهره وری چگونه ارزیابی می کنید؟

۱۸. برای ایجاد وفاق ملی در بهبود بهره وری در جامعه چه باید کرد؟

۱۹. بهره گیری از تجربه های موفق جهانی در گسترش بهره وری، تا چه حد صحیح است؟

۲۰. نقش پژوهش را در افزایش بهره وری چگونه ارزیابی می کنید؟

۲۱. مهم ترین نقش دولت در افزایش بهره وری جامعه چیست؟

۲۲. آموزش و تخصص تا چه اندازه می تواند در افزایش بهره وری سهیم باشد؟ چه راهکارهای آموزشی پیشنهاد می کنید.

۲۳. نقش مدیریت صحیح در افزایش بهره وری چگونه است؟

۲۴. در حال حاضر چه موانعی فرا روی بهره وری کشور قرار دارد؟

۲۵. کیفیت چیست و چه ارتباطی با بهره وری دارد؟

۲۶. نقش فرهنگ بهره وری در پیشرفت آینده جامعه تا چه حد است؟

ص: ۱۵۱

کتاب نامه

* قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند.

* نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده.

* نهج الفصاحه (موضوعی)، مرتضی فرید تنکابنی.

* نهج البلاغه، سید جعفر شهیدی.

* نهج البلاغه، حمید دشتی.

۱. آذرلی، غلام رضا، ضرب المثل های مشهور ایران، تهران، ارغوان، چاپ پنجم، ۱۳۷۳.

۲. آسایش، حسین، اقتصاد روستایی، تهران، پیام نور، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۳. ابطحی، سید حسین و بابک کاظمی، بهره وری، تهران، مؤسسه مطالعات وپژوهش های بازرگانی، چاپ دوم، ۱۳۷۹.

۴. ابن بابویه، ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین، امالی، قم، بعثت، ۱۴۱۷ ه . ق.

۵. ________________، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ چهارم، بی تا.

۶. کلینی، محمد بن یعقوب، من لا یحضره الفقیه، قم، اسلامیه، بی تا.

۷. احسایی، ابن ابی جمهور، عوالی اللئالی، به کوشش: سید مرعشی، قم، طبع سیدالشهدا، چاپ چهارم، ۱۴۰۳ ه . ق.

۸. اعتصامی، پروین، دیوان اشعار، تهران، نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۵.

۹. باقی زاده، رضا، رمز موفقیت بزرگان، قم، گاه سحر، چاپ سوم، ۱۳۸۰.

۱۰. پروکو نیکو، جوزف، مدیریت بهره وری، ترجمه: محمدرضا ابراهیمی، تهران،کیهانک، چاپ اول، ۱۳۷۲.

۱۱. پیمان، سید حسین، بهره وری و مصداق ها، تهران، نشر زمینه، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۱۲. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه: سیدجلال الدین حسینی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

۱۳. حکیمی، محمد رضا، الحیاه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، بی تا.

۱۴. خاکی، غلام رضا، آشنایی با مدیریت بهره وری، تهران، سایه نما، چاپ دوم، ۱۳۷۷.

۱۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۷۷.

۱۶. رحمانی، جعفر و علی باقی نصرآبادی، نکات مؤثر در مدیریت کارآمد، قم، نشر خرم،

.۱۳۷۷

۱۷. رزاقی، ابراهیم، الگوی مصرف و تهاجم فرهنگی، تهران، چاپخش، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۱۸. روزنامه های: اطلاعات، همشهری، کیهان، جام جم، ابرار، سلام.

۱۹. سازمان امور اداری و استخدامی، فصل نامه مدیریت، تهران، مرکز آموزش نیروی انسانی، ۱۳۷۰.

۲۰. سازمان بهره وری ملی ایران، مجموعه سخنرانی های دومین سمینار بهره وری، تهران، چاپ بصیر، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۲۱. ساعتچی، محمود، روان شناسی بهره وری، تهران، نشر ویرایش، چاپ سوم، ۱۳۸۰.

۲۲. سهیلی، مهدی، چه کنم دلم از سنگ که نیست، تهران، سازمان پوپک، بی تا.

۲۳. سیدهاشم رسولی محلاتی، ترجمه و شرح غرر الحکم و درر الکلم (موضوعی)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ششم.

۲۴. شعبه حرانی، ابی محمد حسن بن علی، تحف العقول، ترجمه: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۳.

۲۵. شفیعی مطهر، علی رضا، خودباختگی فرهنگی، تهران، ولی عصر، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۲۶. شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، یاد ایام(۱)، رویدادهای شمسی، بی جا، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۲۷. صداقت، محمود، منابع و مسائل آب ایران، تهران، پیام نور، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۲۸. طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، قم، منشورات شریف رضی، [بی تا].

۲۹. عاملی، محمد حسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۲ ه.ق.

۳۰. عسکری راد، حسن، رمز جاودانگی، قم، بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۳۱. فرید تنکابنی، مرتضی، الحدیث، تهران، مؤسسه نشر و فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴.

۳۲. فیاضی، سید جلال و احمد ملک آراسته، بهره وری، تهران، انتشارات بارثاوا، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۳۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، با شرح محمد باقر کوه کمره ای، قم، اسوه، ۱۳۷۵.

۳۴. ______________________، اصول کافی، ترجمه و شرح: جواد مصطفوی، تهران، انتشارت الوفا، چاپ اول،

.۱۳۸۲

ص: ۱۵۳

۳۵. ________________________ ، اصول کافی، قم، دارالمکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۶۷.

۳۶. ________________________ ، فروع کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰.

۳۷. گروه اقتصاد، بهره وری از دیدگاه آیات و روایات، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صداو سیما، ۱۳۷۴.

۳۸. گروه بانوان نیکوکار، مجموعه مقالات سالمندی، تهران، ۱۳۷۹.

۳۹. گروه جغرافیا و دفتر برنامه ریزی تألیف کتب درسی، جغرافیا سال دوم، (کد ۱/۲۲۵)، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۱.

۴۰. ________________________ ، جغرافیای استان قم، (کد ۱/۲۳۶)، تهران، وزارت آموزش و پرورش،۱۳۸۰.

۴۱. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۳ ه . ق.

۴۲. ________________________ ، حلیه المتقین، قم، انتشارات هجرت، چاپ هشتم، ۱۳۷۴.

۴۳. مجموعه مقالات و سخنرانی های دومین کنگره بهره وری ملی ایران، تهران، چاپ بصیر، چاپ اول، ۱۳۷۵.

۴۴. محب علی، داوود، بهره وری نیروی انسانی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی،چاپ اول، ۱۳۷۵.

۴۵. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ترجمه: محمدرضا شیخی، قم، دارالحدیث، [بی تا].

۴۶. مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، اشارات، (شماره ۶۱)، قم، مرکزپژوهش های اسلامی صدا و سیما، خرداد ۱۳۸۳.

۴۷. مرکز ترجمه متون مدیریت، مجموعه مقالات بهره وری (شماره ۱)، تهران، مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۲.

۴۸. مطلبی، سید حسن، گوهر وقت، چاپ و نشر بین الملل وابسته به انتشارات امیر کبیر، چاپ دوم، ۱۳۸۲.

۴۹. موسوی خمینی، سید روح الله، رساله توضیح المسائل، تهران، انتشارات گنجینه،بی تا.

ص: ۱۵۴

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که مـا را در دستیـابی به این هـدف یـاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادنـد تقـدیر و تشـکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصـفهان -خیابان عبـدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شـهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹